

YU ISSN 0350-1906
UDK 808.61./.62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК

XXXVII
РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан
др Слободан Реметић и др Драго Ђупић*

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1991

Марија Штес

ФОНОЛОШКИ ОПИС ГОВОРА ПАРАГА

*Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Петровића.*

Digitized by Google

САДРЖАЈ

	Страна
Уводне напомене	553
Инвентар	554
Дистрибуција	557
Историјски извод	575
Текстови	580

Прилог: карта

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

0. Село Параге налази се двадесетак километара северно од Бачке Паланке, на путу Нови Сад — Оџаци. Село има око 350 домаћинстава¹ са око 1200 житеља који се баве претежно пољопривредом. Параге су се првобитно налазиле на трећем километру од села Гајдобра крај садашње железничке пруге Нови Сад — Оџаци. Било је то, по причи мештана, велико село са две парохије. Услед обилних киша вода је плавила земљиште, те је село расељено, по свој прилици почетком XVIII века. Као спомен на некадашње постојање села на том простору, подигнут је камени крст на месту на ком се налазила црква. Расељени Парожани понели су презиме Парошки, а један део становништва населио се на простору садашњег села.
- 0.1. Прикупљајући грађу за овај рад, у неколико наврата одлазила сам у Параге и спонтане разговоре снимала на касетофонске траке. На основу тонских записа и разговора са житељима села вршила сам анализу фонолошких особина говора. Као узор за израду овог рада послужио ми је фонолошки опис говора Башаида, урађен за потребе Општесловенског лингвистичког атласа.² Информатори су ми били: Будимка Пашин (1929), Јеца Попов (1933), Даринка Дамјанов (1909), Вељка Црњански (1918), Јељица Алџипић (1909), Анкица Пејак (1936), Смилџа Пејак (1931), Живица Данилов (1940), Марија Данилов (1921) и Загорка Марјанов (1911).
- 0.2. Говор Парага по својим основним фонолошким особинама чини саста-

¹ Седамдесетак домаћинстава досељено је из источне Босне, највећим делом са подручја општине Лопаре. Досељавање је вршено углавном појединачно, почев од 1960. године.

² Упор. Павле Ивић, Башаид (ОЈА 55). *Фонолошки описи српскохрватских/хрватско-српских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом*. Сарајево, АНУБиХ (Посебна издања, књ. XV, Одељење друштвених наука, књ. 9), 1981, 451—457 (даље ФО).

вни део шумадијско—војвођанског дијалекта, а с обзиром на његову невелику удаљеност од границе која говоре западне Бачке одваја од оних на истоку³ разумљива је његова делимична "прелазност", нарочито кад су у питању прозодијске карактеристике.

1. ИНВЕНТАР

1.1. Вокализам

и:	у:	и	у
е:	о:	е	о
а:		а	

- 1.11. Функцију силабема врше и /r:/ и /r/: кр:в, бр:к, тр:н, цр:н, цр:в, цр:ква, бр:зо, пр:ви, пр:ска, ср:кну, ср:ди се, од Гр:ка, р:чак 'хрчак', от Ср:бља 'Срба', твр:до, завр:шила, вр:ли, овр:ше се, др:љали, гр:дија, прегр:шт, помр:ли, простре:ља, загр:не, бпр:ска, четвр:ти, исцр:пљени;
- рже, зарзати, зарзо, рпа 'хрпа', крпа, крст, прст, смрт, грно, грба, мрва, срце, српски, грчки, црква, фркће, кркља, мрда, дрма, мршав, Врба:с, врло, смрзла, држа:ља, вр, до вра, на вру, врови, рђа, зарђати, зарђо, Крсту:р, трговац, крмача, кртица, огрлица, држава, црвени, порвати, порво, четрна:јст, пркоси, трпа: се, трчи:мо, крштѣ:ње, Црнџо:рка, свѣкрва, умрља, кајдрма, загрли:мо, самртник, нацрто, закрпи.
- 1.12. Факултативно се у функцији силабема може наћи и сонант /л/⁴, ако је вокал у његовом суседству ишчезао редукцијом (упор. 3.44).
- 1.13. Вокали /а и у/ у овом говору не одступају од онога што се сматра просечним српскохрватским ортоепским стандардом.
- 1.131. Кратки средњи вокали, међутим, најчешће се реализују отворено, изразитије под акцентом него иза њега:

³ В. Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штоковско наречје*. Нови Сад (Матица српска), ²1986, 72–73.

⁴ Сонант /л/ налази се у функцији силабема у примерима типа: укисељо: се, заббљо: га, загрле: се. Нејасно је, међутим, да ли /л/ има ту функцију у примеру на детелну (на детелну?), те да ли се у тој функцији може наћи и неки други сонант, односно опструент; упор. рецимо: на станцу (на стаңцу?), на:рочто (на:рочто?), прчта:жа (прчта:жа?).

репа, деда, мајо мѣста, мѣшта:ни, пѣва:мо, сѣна:м се, тѣра:м, нѣ знам, зѣпе, вѣче, нѣбе, нѣбеско, тѣже, лѣпше, вѣће, жѣнке, дѣвет, ни:смо тѣле 'хтеле', јѣсте, вѣлико, срдњи, дѣчко, економску, вѣчно, нѣко, пѣсму, зѣмљу, осмолѣтку, еклује:м, свѣкрва, свѣ, зѣт, сѣстра, дѣца, лѣка:р, пѣтна:јст, пѣшке, сѣло, дѣво:јка, више метѣри, слѣктрича:р, јѣдну, чѣвр:ти;

кѣна, шкѣна, пѣтребa, бѣлестан, кѣно, ђбро, дѣктор, ђчупа:ла, пѣма:же:мо, яѣпата, кѣнац, ђкрѣнем, вѣлели, ђдбегну, ђтерали, дѣбро, пѣс:лови, рѣдителни, дѣбри, кѣ не нам помѣни, ђру:жје.

- 1.132. Дуги вокали /e: o:/ најчешће се реализују затвореније помѣшати, мѣ:со, спѣмѣн, Нѣ:мци, снѣ:г, нѣ:ма, пѣпнѣ:мо, пѣбегнѣ:м, ђнѣ: су, нѣ:ви, ђд нѣ:, врѣ:ме, прѣзиме, црѣ:во, прѣ:трес, прѣ:цедник, ждрѣ:пци, прѣ:ко, зѣмљотрѣ:си, ђрѣ:м, умрѣ:ти, узѣрѣ: се, млѣ:ко, лѣ:кови, лѣ:гали, слѣ:по, нѣ волѣ:м, звѣ:зда, свѣ:ћа, свѣ:т, навѣ:к, правѣ: се, јѣ:ја, јѣ:дим се, фѣяјуѣ:мо, пѣ:та, пѣ:т, пѣ:ћ, пѣпѣ:ти, тѣ:жак, кршѣ:ње, тѣ:, маѣ:р, гушѣ:р, прѣ:тѣ:н, мѣтѣ:мо, дѣ:те, одѣ:ло, идѣ:мо, бѣдѣ:мо, мѣдѣ:рно, весѣ:ље, сѣ:че, и[з] сѣ:ја, три:десѣт, јѣсѣ:н, ђнѣсѣ:м, узѣ:ти, цѣ:ло, цѣ:дим, прѣцѣ:дим, шѣнѣ:рна, јѣвањѣ:ље, чѣ:сница, пѣчѣ:ње, пѣчѣ:м, шѣ:сет, яѣже:м;

ђ:де, ђдали, ђндуд, ђ:н, мѣ:рали, мѣ:ј, умѣ:рни, та:мо: смо, нѣ:вци, срднѣ:м, јѣднѣ:т, приѣ нѣ:ме, нѣ:јзи, прѣ:зор, прѣ:ђем, панталѣ:не, яѣнѣ:ци, пѣсяѣ:м, нѣдѣлѣ:м, вѣ:јска, звѣ:нице, добровѣ:љци, вѣ:, дѣво:јка, задово:љни, сѣ свѣкрвѣ:м, пѣпа, пѣ:дне, бѣ:рац, бѣ:яница, Бѣ:г, бѣ:мбе, тѣ:рта, стѣ:, истѣ:рија, ђктѣ:бар, кѣтѣ:, бѣтѣ:н, зѣтѣ:, истѣ: се, ђстѣ: би, жѣтѣ: се, дѣ:ле, дѣ:ђем, по[д] дѣлѣ:м, сѣ дѣцѣ:м, сѣ:да, пѣсѣ:, попѣ:сѣ:, снѣшѣ:, кѣ:нца, пѣкѣ:јна, по ђкѣ:јним сѣлима, толиѣкѣ:, таѣкѣ:, далѣкѣ: је, нѣ крај вагѣ:на, гѣ:ре, Црнѣгѣ:рка, за трѣгѣ:вцом.

- 1.1321. Дуги вокали /e: o:/ понекад се затварају толико да се може говорити о извесном степену нѣхове диѣтонгизације: мѣтѣ:со, из ђкѣ:јни мѣтѣ:ста, мѣтѣ:си се, нѣтѣ:ма је, нѣтѣ:ће, дѣнѣ:ја, устанѣ:мо, нѣтѣ:в, врѣтѣ:ме, прѣтѣ:ло, порѣтѣ:кѣ, перѣтѣ:мо, по рѣтѣ:ду, рѣтѣ:ши се, пѣ: рѣтѣ:чи, ђпѣрѣ:м, умрѣтѣ:ће, Милѣтѣ:ва, лѣтѣ:ја, лѣтѣ:по, дѣва у свѣтѣ:ћу, вѣтѣ:к, свѣтѣ:т, двѣтѣ:, вѣтѣ:же се, пѣтѣ:нѣја, пѣтѣ:т, пѣтѣ:ћ, ђпѣтѣ:т, бѣтѣ:ба, ђд бѣтѣ:ја пѣатѣ:на, бѣтѣ:дан, тѣтѣ:сто, тѣтѣ:шко, дѣтѣ:те, ђдѣтѣ:ло, кршѣтѣ:ње, сѣтѣ:чѣ:мо, двѣ: мѣсѣ:ца, ја: ђзѣтѣ:бѣја, цѣтѣ:ви, цѣтѣ:ли, на почѣтѣ:тку, чѣтѣ:сто, шѣтѣ:с;

ђѣ:де, ђѣ:н, шѣтѣ:сет ђѣ:сме, мѣѣ:ј, нѣѣ:ћ, увијѣнѣ:ђг, прѣѣ:бали, вѣѣ:з, гѣѣ:ђѣ:р, дѣѣ:ћу по дѣѣ:ђѣ:јку, пѣѣ:па, тѣѣ:рба, тѣѣ:рта, тѣѣ:, стѣѣ:, ђстѣ:ђѣ:,

срѣда, пѣсѣо, чѣрѣба, рѣчѣо, ишѣо, бѣшѣо, бес кѣѣна, шта кѣѣшта, кѣѣ, бес кѣѣя, вѣликѣог, с маѣѣом.

- 1.1322. Факултативно се јавља слаба дифтонгизација /o/, пре свега иза /k/ и /g/ (кѣѣпа:ја, љѣли им кѣѣне и кѣѣја, кѣѣд маме, ѣде:м кѣѣт си:на, гѣѣдина, гѣѣре), као и на почетку речи, како изгледа, најизразитије испред дентала (ѣѣтац, ѣѣтворе се, ѣ:н ѣѣде, ѣѣд на:с, ѣѣдре:ѣен, ѣѣстала, ѣѣсморо, ѣѣнда).

Знатно ређе среће се и дифтонгизација /e/. За ту појаву у мојој грађи нашло се само неколико примера и то увек иза /v/ (одвѣѣсти, одвѣѣду).

1.2. Консонантизам

1.21. Сонанти

в			м
	л	р	н
ј	љ		њ

- 1.211. У примерима типа зѣрѣо, зѣрѣја изговара с /r/, те је потребно оперисати појмом фонолошки релевантне морфолошке границе уколико се не жели прихватити схватање да су /r/ и неакцентовано кратко /r/ две фонеме.
- 1.212. Сонант /л/ се испред непредњих вокала реализује изразитије веларно: јако, шѣѣја, сѣјаја, рѣѣја, мяѣ:деж, кѣѣо, Дѣѣнило, сѣѣбодно, тѣѣо: се, сѣѣо, по сѣѣју, љѣк, плѣг, сѣѣга, на пѣѣсју, ѣѣкѣје:м.

Тај се сонант реализује веларније и у унутрашњости речи испред консонанта (Дѣѣни:јака, шѣѣјски, фѣѣкѣје:т, кѣѣдрма, иѣ] Сѣѣба:ша, из ѣѣѣјни мѣ:ста, пѣѣси:јни, бѣѣјница, ста:јно), као и на крају речи (шѣ:ја, ѣѣстај, бѣѣка:ја, кѣѣна:ја, маѣѣрша:ја, фѣѣдѣбај), а исто тако после вокалске редукције (ваѣѣда, ѣѣме:сим маѣѣ каѣѣгѣт кѣѣја:ч, кѣѣјко, тѣѣјко, изѣѣјте, је—ја—тако би:јо, би—ја ти: тѣѣја да ѣѣѣпа:ж гѣѣске, али испред палатала: да—л ѣѣду бѣѣд заѣѣво:љни). В. 2.231.

1.22. Опструенти

п	б	ф
т	д	
ц	(с)	

h	h̃		
ч	ц	ш	ж
к	г	(х)	

- 1.221. Консонанти /ш ж ч ц/ изговарају се врло стридентно у положају испред непередњих вокала (ша:тор, ша:ка, ду:ша, на шо:ру, снашо:, ушо:, шу:стер, шу:па, кошу:ља, жао, му:жа, ле:жо, бе:жо, жу:рим, жу:ма:нце, ча:ра:пе, то:зак, чо:век, по:чо, чу:ва:ља, чу:је:м, ца:к), а најчешће и испред кратког вокала /e/ (ше:ћер, ше:ши:р, фла:ше, же:на, ка:же, же:тва, че:тири, сир:оче, це:п). Спорадично се овакав изговор јавља када се ти консонанти нашу испред /и/ или дугог /e:/ шиве:ње, ше:ст, жи:вот, же:дан, ци:герица. Ови консонанти обично се изговарају врло стридентно и испред консонаната (с изузетком одређених позиција испред појединих палатала): Шва:бе, стра:шно, та:шну, до:шља, про:шњу, ушпа:ра:ља, шпо:рет, мешта:ни, не:што, по:шту:ј, гу:ште:р, у ба:шчу, мушка:рац, шко:ља, на хо:шку, пе:шке, ва:жно, сло:жно, ту:жна, ве:жба, же:бу:н, мо:жда, ча:ра:к, те:чно:ст, ча:на:к, де:чко, же:бу:н (али: зами:шља:м, шљу:на:к, с ви:шња:ма, да:нашње, же:ше, са:уче:ше, ка:жња:вати, бру:жје, гр:же).

Нормална реализација фонеме /x/ је [ʁ] (безвучни фарингални спирант): Хри:стос, Хор:гош, те:хника, по:хова:но, ду:х, те:пи:х.

1.3. Прозодија

- 1.31. Све силабеме у систему могу бити дуге и кратке (упор. 1.1. и 1.11) с изузетком силабема поменутих у 1.12 које су увек кратке.
- 1.32. Дуге и кратке силабеме с узлазним тоном аутоматски су акцентоване.
- 1.33. У речима без узлазног тона акценат је аутоматски на првом слогу (о изузетцима в. 2.33).
- 1.34. Из изложеног следи да инвентар прозодема обухвата четири акцента (V̇:, V̇:, V̇, V̇), као и неакцентовану дужину и краткоћу (V:, V).

2. ДИСТРИБУЦИЈА

2.1. Вокализам

- 2.11. Дистрибуција вокалских фонема је релативно слободна: свака од њих може се јавити у почетном, средишњем и завршном положају у речи, као и испред и иза сваког консонанта.

- 2.12. Силабема /r:/ искључена је из завршног положаја у речи, док се /r/ јавља у свим положајима (в. 1.11). За њих важе иста ограничења у односу према консонантима као и за неслоговно [r] (упор. 2.2222).
- 2.121. Силабеме /r:/ и /r/ у средишњем положају у речи по правилу долазе између два консонанта. Од овог одступа мањи број речи у којима /r/ стоји уз вокал (зарђати, зарђо, зарзати, зарзо, пофвати, порво, а у резултату губљења /x/ и примери: до вѣа, на вѣу, вѣрови). У изузетним случајевима /r/ се може наћи уз /л/ (в. нап. 4). У примерима умро, сатро, профстро, йстро [r] је неслоговно.
- 2.122. У речи може стајати само једна глас /r(:)/.
- 2.13. Неакцентовани кратки вокали, обично у слогу непосредно иза акцен-та и веома често у клитикама, факултативно се редукују, а чешће губе: да^а иде^емо, да^а ра^адим, мо^ож^е бити, ни^иј^е на^ашо^о, ка^аж^е ђ^н, не да^аду м^е не да^аду, учите^лѣ^ица, заб^орав^ија: сам, кад б^и м^и н^еко, ка^к° се т^о: з^ове, т^о: см^о имали, по^јута:рје (о губљењу вокала под таквим условима в. 3.44).
- 2.14. Двочлане вокалске секвенце у начелу нису ретке: два^аст, гре^ѣта, као, па^ор, за^ова, жа^ока, ра^они:к, на^оча:ре, на^опа:к, жа^о, да^о, зна^о, зва^о, ста^о, па^о, стра^ѣта, пра^им, за^интересован, најшли: су, па^у:к, ка^у:ч, ау^то, за^уве:к, са^у:че:шће, на^учили, ц^ео, б^ео, т^ео, с^ео, ср^ео, см^ео, ст^еона, м^еу:р, у куп^еу, пр^еуз^е:ла, поуб^и:јати, у^опште, ч^уо, ђ^уо се, из^уо се, Ду^ови.
- 2.141. Зев се, по правилу, уклања контракцијом, најчешће у случајевима када почетни члан вокалске секвенце није под акцентом: ймо:, йгро:, бсто:, припо: 'препао', заспо, тр^ебо, ђбро, ч^еко, др^жо, пр^ѣдо, с^ијо, по^јо 'појао', купово, п^ењо, гл^едо, б^ежо, л^ежо, ц^рто, пи:со; редовно је с^о:нице, најчешће на:па:ко, а поред сна: нормално је и снаја // снава; по:со:, к^ото:, ђ:ро 'орао Avis', т^опо 'топао', по:шо:, до:шо:, бтишо, снашо:, прибе-го, йсеко, р^еко, м^ѣго, в^ѣло:, раз^ѣло:, на:јо: се, д^ебо: 'дебео', по:чо, у^зо, у^во: 'увео', до:во: 'довео', за:со: 'засео', при:во: 'превео', по:гино, г^урно, ск^ино, з^ино, о^ка:но: се, ђбо: се, из^о: се.
- Група /ио/ редовно се разбија уметањем гласа ј (=и): руко^ѣдијоци, ка^ијо:н, ми^ијо:н, р^ѣдијо, б^ијо, кри^јо, пр^ѣкосојо, ми^ѣслијо, о^ѣнијо, на^упустијо, жи:вијо, ну:тијо.
- Ређи су случајеви разбијања зева свођењем другог вокала на сонанте /ј/ или /в/: п^ѣтна:јст, а^ѣто:бус (< автобус).

2.2. Консонантизам

2.21. Сви се консонанти могу налазити у почетном, средишњем и завршном положају у речи.

2.22. Консонантске групе

2.221. Почетна група двају сонаната могућа је само ако је њен први члан /в/ или /м/: в^ра:бац, в^рана, в^ра:нац, в^рат, в^ра:та, в^ратим, в^ре:ди, в^ре:ме, в^ру:ћ, в^рућина, в^ретено, в^ри:, в^ришт^и:мо, в^ру:шт 'крупна тамноцрвена трешња', в^лага, в^ладар, в^ласт, в^латати, в^ла:чити 'равнати њиву', м^но:го, м^ра:в, м^раз, м^ра:к, м^режа, м^ла:д, м^ла:деж, м^ла:к, м^ла:тити, м^ле:ко, м^ле:кара, м^ле:ти, м^лина Нсг, м^ло:го, м^лацка, м^лау:че.

2.222. Прилично су бројна ограничења у вези са сонантима.

2.2221. Сонант /ј/ јавља се иза малог броја других консонаната, најчешће на морфемској граници: ба^рјак, по^јута:рје, Ма^рја:н, Да^мјан, про^сја:к, ва^тати зја^ле 'улудо проводити време, дангубити', из^јурити, бру^жје, бо^жји, обја^снити, од^једно:м.

2.2222. Слововно или неслововно [р] не долази иза африката (осим иза /ц/: ц^р:н, ц^р:в, ц^р:ква, ц^рто, ц^рк^ла, ц^рвен, исц^р:пљен, Ц^рно^го:рка, ц^ре:п, ц^ре:пуља, ц^ре:во), ни иза сонаната /л љ н њ/.

2.2223. Сонанти /л/ и /љ/ не могу стајати испред /ћ њ/, ни иза /ћ њ њ/.

2.2224. Опозиције између /н/ и /њ/ нема испред /ћ/: су^њђер, пу^њђа, а^њђел, јев^{ањ}ђе:ље (али ко^њчан, ка^њце).

За /н/ испред /ћ/ у мојој грађи није се нашао ни један пример.

2.2225. За опозицију /м/ и /н/ испред лабијала мало је несумњивих потврда. Поред бо^{мб}:на нормално је и бо^{мб}:на, редовно је јед^ампут, али с^енф, а^нфор, ко^нфе^р:нција, ин^вали:д.

2.223. Консонанти /с з ц в/ не стоје испред консонаната /ш ж ч ц ћ њ љ њ/. Такве се групе, наиме, могу срести једино на морфемској граници или на граници речи у спојевима са предлогом. У таквим се случајевима редовно асимилују уколико је други члан секвенце /ш ж ч ц ћ њ/, а ређе ако је њен други члан /љ/ или /њ/: и^ш-тале 'из штале', бе-^жне 'без жене', и^ш-^чаше 'из чаше', и^ж-^цака 'из цака', ш-^ћерком 'с ћерком', бе^ж Ђо:рђа 'без Ђорђа', и^љу:бити 'изљубити', са^ш-^но:м // ш-^но:м 'с ном', бе^ж-^њи: 'без њих'. Групе у којима је други члан /љ/ или /њ/ чешће се чувају неизмењене: сл^у:штити, с љу^дима, из^љ:бити, без љу^ди, с ^но:ме, без ^њега.

- 2.224. Ретке су почетне групе састављене од пловива и другог опструента: ткати, бдећи. Новија реч је пшѐница // пшѐница (обичније је жито). Уместо псовати само спорадично може се чути сџвати (обично је рџити), а уместо псето каже се кџр. Упор. 3.42.
- 2.224.1. Африкате /ц ʔ ɲ/ не могу бити први чланови почетних консонантских група у којима би други члан био опструент. Африкате /ч ɟ/ у тој позицији срећу се само у секвенцама /чк/ (у примеру чкй:љити) и /џб/ (спорадично у примеру џбу:н).
- Африкате /h ɸ ɥ/ не могу бити први чланови почетних консонантских група у којима би други члан био сонант. Африката /ш/ у том положају комбинује се са сонантима /м р в/ (цма:кати, цмијздрити, црџ:п, црџ:во, цвџ:т, цвокџ:тати/, док се /ч/ комбинује са /л в/ (чја:нак, чјаџ:вити 'стајати на рукама или на глави', чва:рак, чвр:сто). За почетну групу /чм/ нема лексичког примера.
- 2.225. Дентални пловиви не долазе испред африката (оцџ:пити 'отцепити', кџ—цр:кве 'код цркве', ка—ће 'кад ће', са—ћу 'сад ћу', ку—ћу 'куд ћу', ко—ћџ:рке 'код ћерке', ко—џо:рђа 'код Ђорђа', оцџ:пити 'отцепити', пџ:ча:ша 'пет чаша', дџе—џа:ко:ва 'десет цакова' о—џигерице 'од џигерице'; упор. и наџй:вети 'надживети', пџ:—џџ:на 'пет жена'), док се испред других консонаната реализују (пџ:дне, од јџе:ни, код џе:, кот пџ:пе, код бабе, код куће и сл.). Дентални пловиви не долазе ни као унутрашњи чланови консонантских група чији је завршни члан консонант који није /р/ ни /в/: вандроџа:ш, пџо:дра:в, ждрџ:пши, уџ:тру, сџстра, штрика:мо, раздрџ:јити, деџй:њство, дру:штво.
- 2.226. Од завршних консонантских група у домаћим речима долазе само двочлане /ст/, /зт/ и /шт/: кџ:ст, гџ:ст, пџ:ст, ма:ст, ра:спуст, пџ:ст, кџ:ст, раџо:ст, стаџо:ст, бџле:ст, прџпа:ст, грџо:зд, врџ:шт, прџгр:шт, вџшт (за групу /жд/ нема лексичког примера), те трочлана група /јст/ у типу два:на:јст, пџтна:јст.
- 2.227. У туђицама, нарочито у оним примљеним из немачког, јављају се разне консонантске групе које пробијају горе изнесена ограничења (шпајз, кџкс, фйјам, теџк, фрџнт, сџнф, Франц, гйпс, парк, траџспорт, дџнст и сл.).
- 2.228. У резултату губљења вокала, или у неким другим спојевима на граници речи, такође се понекад јављају групе које нису у складу са горе изнесеним правилима, а ни са правилима да консонантске групе не могу садржати опструенте неједнаке по звучности, нити два

иста консонанта један за другим⁵ (упор. 3.44).

2.23. Појединачни консонанти

- 2.231. Сонант /л/ на крају слога, односно и речи, јавља се у туђицама или успостављен аналогijом (кајдрма, факујте:т, ша:я, фйя, астај, кана:я, бџка:я, фудбaja, марша:я, генџра:я, апостоя, а:њџа, Дани:яка, бџлиница, кри:яце, ста:јно, шкџјски, сџјски, џко:јна, пџси:јни, тџпај), те у резултату вокалске редукције (ва:јда, кџко, тџко, извџјате, док ма:ј није дошо на снагу). Упор. и Сйяба:ш. В. 1.212.
- 2.232. Сонанти /ј/ /=џ/ и /в/ у неким положајима, углавном између одређених вокала, изговарају се редуцирано или ишчезавају (кџмбаџи, богџтиџи, двџе, мџе, стојџи:мо, Госпоџи:на, куџам, ца:рџто). О потпуном испадању /в/ в. 3.43.
- 2.233. Консонат /х/ јавља се ретко. У мојој грађи нашле су се потврде за чување те фонеме само у почетном и средишњем положају, и то у примерима који су иначе много обичнији без /х/: Хармонџка:ш // армонџка:ш, Хџрџеџо:вци // Ёрџеџо:вци, Хџдни:к // џдни:к, Хџљина // џљина, Хџљада // џљада, Хџџе // џџе, Хџкла:м // џкла:м, Хџа:дно // џа:дно, Хџџб // џџб, саХрана // сарана, куХиња // ку:јна, приХвати // привати, заХва:ли:ва се // заџва:ли:ва се. У речима преузетим из књижевног језика или у онима које представљају скорашњи нанос из других језика, /х/ се може срести у свим положајима: Хрџстос, Хџрџош, ДаХау, ТеХџра:н, тџХника, парџХија, прџХтеви, пџХовано, тџпиХ // тџпи. Редовно је свџти дџХ (али Дуџови); спорадично и вџду:Х.
- 2.234. Консонант /ф/ сређе се углавном у туђицама (фаши:р, фами:лија, факујте:т, фабрика, фашисти, фи:но, фйлује:м, фотџла, флаша, фудбaja, фрџнт, фрџштук, кафа, кџфер, шифџне:р, телеџфо:н, грџф) и у ономотопејама (фйју:џе, фрџке), а сем тога у корену хвал— > фал— (фа:ла, фали се) и као алофон фонеме /в/ (афџо:бус).
- 2.235. Консонант /џ/ долази у туђицама: ца:к, цабе, џеп, џџва, џиџерица, џџак, буџа:к, саџа:к 'гвоздени подметач за коџао', камџија, пџнџер, арпаџик, помџра:нџа, патлиџа:н; у говору најмлађе генерације нова је реч бџ.џ. Овај консонант јавља се, ређе, и у резултату асимилације у консонантским групама: џбу:н, враџбина, наџи:вети 'надживети', пџ:—џџ:на 'пет жена'.

⁵ В. Далибор Брозовић и Павле Ивић, *Исходишни српскохрватски/хрватскосрпски фонолошки систем*. — ФО, 222.

- 2.236. Консонат /s/ је веома редак. Он се јавља у надимку *Sōsa*, *Sōsini*, затим у слободној варијацији са /z/ у речи *zīnso:v*, те као алофон фонеме /ш/ пред звучним консонантима. Круг позиција у којима се може наћи /s/ сасвим је ограничен (*mēs*с да:на, *ōtas* би и сл.).

2.3. Прозодија

- 2.31. Сваки од постојећих прозодијских типова, наведених под 1.34, може се комбиновати са сваком од постојећих силабема /и е а о у р/. Силабема поменуте у 1.12. могу се јавити искључиво ван акцента. Упор. 1.31.
- 2.32. Улазни тон, који аутоматски носи акценат, може се јавити на сваком слогу сем крајњег. Ако се, међутим, крајњи кратки вокал редукује (што је прилично честа појава, нарочито у бржем говорном темпу), улазни тон ће се наћи и у крајњем слогу: *дo:h* кући, *кy:п* теби *штa* ђш, *штo* ти: *ни:c* ви:кo:, *нe:h* да га *тy:чeм*, *дeца* *ни:c* ни *иmала* *нoвaца*, *донeс* *вoде*, *звoн* *звo:нцe*, *ти:* си *мeн* *рeкла*, *чeтрдeш* *чeтвeртe*, *пeдeс* *пp:вe*, *осамдeз* *дpyгe*, *тaк* је и *би:љo*.
- 2.33. Од правила према којем у речи без улазног тона акценат аутоматски пада на први слог (1.33) одступа низ туђица, углавном таквих које садрже одређене морфеме (командант, шпекулант, телевизор, радијатор, водоинсталатор), као и неколико домаћих речи у којима се акценат јавља углавном иза морфемске границе: сасвим, уопште, вероватно, такoзвaни, пољoпpи:врeдa, осмoлeткa, Југoслa:виjа (поред Југoслa:виjа); редовно је домаћи:нстa:вa, добрoвo:љa:цa, а обично и Црнoгo:рa:цa, Бoсa:нa:цa (поред Црнoгo:рa:цa, Бoсa:нa:цa). У мојој грађи нашао се и један пример са непренесеним дугим силазним акцентом у крајњем слогу: *кpомпй:р*.
- 2.331. У овом говору живо је преношење акцента на проклитику: *y_ру:кe*, *зa_ру:кy*, *y_гpa:д*, *иz_гpa:дa*, *дo_мpa:кa*, *нa_гja:вy*, *нa_снa:гу*, *нa_зи:му*, *нa_стa:н*, *нa_дa:н*, *пpи:кo_дa:нa*, *Нy:кa* *и_Мa:рe*, *y_кoлo*, *иc_кoнa*, *y_гoстe*, *нa_сpцy*, *нa_јутpу*, *y_атa:р*, *y_јeсe:н*, *дo_дpyгo:г*, *нa_студиjе*, *y_нa:дницу*, *y_цe:ткy*, *y_кo:pпy*, *y_кy:јнy*, *иc_кy:јнe*, *y_цp:квy*, *иc_цp:квe*, *зa_сви:њe*, *бeс_кo:љa*, *кoт_кo:љa*, *кo{д}_Ђo:рђa*, *пpи:кo_ши:нa*, *кpoc_тo:*, *пpид_њy:*, *зa_њo:м*, *мeстo_њe:*, *кoд_нa:c*, *пo_твo:м*, *пo_стa:рoмe*, *иcпpи{д}_Ђo:рђeвe* *кyћe*, *y_штaли*, *y_бjaтo*, *y_фjaшe*, *y_дpeкy*, *y_шкo:љy*, *и{з}_шкoлe*, *y_сoби*, *и{з}_сoбe*, *y_смeј*, *y_цeп*, *y_чaрдa:к*, *иc_Пaрa:гa*, *иz_Бoснe*, *дo_oпштинe*, *дo_гyшe*, *дo_кpaјa*, *дo_увeчe*, *нa_њивy*, *пo_њи:ви*, *нa_кoли*, *нa_штaкa*, *нa_улицy*, *нa_спpат*, *нa_тpaктoрe*, *нa_кpeвeт*,

на_спомени:к, на_каучу, на_станицу, на_таблицу, на_лакше, за_Ми-
лоша, за_кајдрму, за_матером, за_јело, са_сиром, са_свекрво:м,
ко[д]_доктора, ко[д]_брата, по_ходни:ку, по_дворишту, ко[т]_куће, ок[о]-
_куће, при[т]_кућом, по_кућама, о_слави, на_рођенда:ну. Речи са про-
клитиком, међутим, не владају се увек као акценатске целине: за_три:
да:на, по_п[е]т иља:да, у_п[р]ви ра:зред, на_во[з], у_Ш[и]д, са_стри:ном,
са_му:жом, без_му:жа, без_ма:јке, ни_по: р[е]чи // ни_по: р[е]чи, у_п[е]:н
// у_п[е]:н, на_сто: // на_сто:, ко[т]_си:на // ко[т]_си:на, до_јесе:ни // од_је-
се:ни, у_ба:шчу // у_ба:шчу, у_за:другу // у_за:другу, до_у:јтру // до_у-
јтру, за_дина:р, ни_дина:ра, у_мли:ни, у_ра[т], у_мунка:ше, на_шко-
лова:ње, за_децу // за_децу, ко[д]_друге // ко[д]_друге, без_и[т]ега //
без_и[т]ега, до_краја // до_краја, ко[д]_деде // ко[д]_деде, на_кајдрму //
за_кајдрму, у_кући // у_кући, у_бањи // из_бање, у_Ра[т]ково // из_Ра[т]-
кова.

- 2.34. Дуге силабеме долазе под акцентом и иза акцента (сн[е]г, та:, ма:јка,
сн[а]га, зи:ма, мн[а]да, саја:ш, ко[п]а:ч, ова:ј, дево:јка, јесе:н, гуштер,
уда:та, при:ма:ње).
- 2.341. Дуге неакцентоване силабеме јављају се под одређеним условима у
отвореном крајњем слогу.⁶
- 2.3411. Дуге силабеме у отвореном крајњем слогу јављају се иза слога под
кратким узлазним акцентом. При томе се показује да се оне првен-
ствено срећу у случајевима у којима је дошло до сажимања неакценто-
ваних вокала. Обично је: *им[о]:, бсто:, игро:, припо:, дошо:, бтшо:, ушо:,*
изашо:, снашо:, п[с]со:, к[о]то:, во[љ]о:, разб[о]љо:, приво:. Осим тога, готово
увек су дуге силабеме једносложних речи са којих је дуги силазни
акцент пренесен на проклитику (*ни ја:, ко[д] не:, за ну:, кро[с] то:, зато:,*
тако и ко[д] ни:). Знатно ређи су, међутим, примери типа *има:, чита:,*
иде:, одведе:, лежи:, звони:, се[д]и:, сто[ј]и:, деце:, ова:, ове:, ову:, ово:,
она:, оно:, ко[ј]и:, та[к]о:, ова[к]о:, на[к]о:, толи[к]о:, а у отвореном крајњем
слогу насталом губљењем финалног /x/ у Гпл. заменичко—придевске
деклинације и: *ови:, они:, туђи:.* Много су обичнији примери у који-
ма дужине нема: *има, чита, чу[п]а, отк[љ]уча, натр[п]а, иде, п[е]че, гр[е]бе,*

⁶ Кад је реч о неакцентованим дужинама, важно је напоменути да јављање неакцен-
тованих дугих силабема понекад може бити ствар реченичне интонације. Ово потврђује
јављање секундарних дужина у примерима типа: *о[д]ца: ми: смо б[и]ли; кад је пр[и]шло:
све; б[и]ли: тамо на школова:ње; зашто ни[ху] на кола м[е]т[ли]; већ ми: кро[з] о[д]ло тако;
им[о]: сестр[у] још; ко[п]ала, бра[та] кукурус, кудељу кос[та]; све се онда ра[ди]ло; они
б[и]ду приба:чени у Г[и]добр[у]; они су осно[в]има: бра[ли]; прикло[в]ена: свакоме; јако сам
се намучила, ја:ко; синови: су у Г[и]д[о]ва:ни.*

зове, сазре, донесе, лежи, седи, седе, стоји, чини, већи, држи, учи, боји, звони, заспи, иду, беру, зову, однесу, одведу, воде, деце, земље, от сестре, место цуцле, до појовине, какве: је судбине, ова, ону, који, које, месни, Свети, Свето, земаљска, тако, вако, нако, толико, те у Гпл. заменичко—придевске дефлекције: мџи, какви, једни.

У бржем говорном темпу, уз скраћивање дужина, долази и до потпуне вокалске редукције (в. 3.44).

2.34111. Дуге силабеме иза кратког узлазног акцента обично се срећу у енклизи: осто: би, имо: је, посяо: ми, разбџо: се, рашчџпа: се, упџзна: се, уда: се, трпа: се, иде: се, берџ: се, пџче: се, пости: се, беру: се, однесу: га, оно: се, оно: сам, ова: ми, ова: су, чији: су, који: су, коју: ћу, коју: ћеш, тџда: смо, тако: се, толико: сам, зато: су. Дужина, међутим, понекад изостаје: пошо је, баца се, ова је, ово ми, ово је, који је, који су. Упор. 2.3431.

2.341111. У енклизи се обично јављају секундарне дужине: рџкља: сам, ишла: сам, дошла: сам, провџла: сам, мођао: се, пџкљо: се, џшли: су, ишли: смо, најшли: су, ишле: смо, џца: се, коњи: су, у марту: се, сџстра: је, судбина: је, у сџлу: се, мџне: би, нџму: се, за кога: те, далеко: је, добро: ми је, јџдна: је, јџдну: ћу, јџдни: су. Упор. 2.341211, 2.341311.

2.3412. Дуге силабеме у отвореном крајњем слогу иза кратког силазног акцента, односно иза неакцентоване краткоће којој претходи узлазни акценат, јављају се углавном ретко: трџба:, јџде: чџје:, џде:, сџдне:, џду:, плячу:, види:, купи:, позво:, скино:, поја киле:, пџт литри:, нџке:, нџки:, нџко:, докле:, тојко:, тојке:, мушко:, онда:, исто:, друго:, друге:; нџ треба:, нџ сване:, доносе:, нџ могу:, устају:, џтвори:, посијо:, сјајине:, гоџећи:, аџто:буска:, имућнији: Гпл. Далеко су фреквентнији примери без неакцентоване дужине: сџпа, пада, пуца, тџра, сџћа, глџда, игра, кува, буде, пије, нџсе, сије, џре, узме, јџде, воле, прџсе, мође, виде, чџје, сџдне, лџгне, шаље, буду, сију, кољу, прави, води, нџси, мџсли, скџпи, види, бежо, лежо, глџдо, прџдо, појо, сијо, пџњо, дрџо, трџбо, слико, џбро, мого, рџко, почо, узо, гурно, ни:смо имали куће, пџт џта:ра рџпе, нџ:маж бриге, нџ:маш праксе, нџ:мам срџће, пџт ра:зре:да шкџле, ко[д] деде, код бабе, с џйве, нџка, нџки, већи, бољи, мџаћи, мџаћа, мџаће, мушко, жџнско, српско, српски, бојжи, руска, грџки, прџшли, прџшле, ратно, веће, даље, дџже, лџпше, џакше, скџпље, боље, више, мање, теже, други, друга, трџћи, трџће; џкопа, посваћа, нџ сећа, нџ треба, џзоре, џстане, пошале, надене, устаје, џставе, припреме, направе, поздраве, измере, побегне, нџ може, нџ

воле, вѣнчају, копају, одбегну, отпадно, имају, говори, ожени, покупи, покљопи, учини, пријазни, испроси, проводи, нацрто, насипо, отишо, избега, прибега, исекло, погино, кот куће, код маме, код деде, код тетке, из бање, из школе, из Босне, до гуше, от кудеље, сваке недеље, није било машине, сјанине, от партије, от капије, с оклагије, без вѣчере, од иконе, ис Персије, из Америке, код другарице, код љубегије, до Немачке, за Немачку, за Мађарску, немачка деца, у немачку војску, у предњу собу, данашње време, политички, грофова, откупна, црвени, дубоки, велики, камени, кукасти, киселе, румену, дубоко, печено, старији, старија, веселији, богатији, надмоднији, школованији, друкчији, друкчије, раније, најакше, код друге, ручају, морају, љупају, претресају, убијају, стварају, истоварају, одвикавају, из болнице, а тако и у Гпл. замничко—придевске деklinације: наши, неки, сваки, слаби, божји, српски, от средњи.

У бржем говорном темпу, уз скраћивање дужина, долази и до потпуне вокалске редукције (в. 3.44).

Дуге силабеме у отвореном крајњем слогу иза неакцентоване краткоће којој претходи силазни акценат срећу се сасвим спорадично: прошле године: (тако и порекају:), задружни: У таквим примерима неакцентоване дужине обично нема: вѣрује, добије, сакрије, не иде, добију, кувају, куцају, добију, убију, терају, дарују, чекају, купово, станово, прошле године, од заове, нема потребе, мајо кћнице, пољопривредни, небеско, паорске, велики Гпл. (тако и декламује, вѣчерају, бтерају, ббравово, вѣну гибанице, до општине, уморени, догодине, заробљени Гпл). Упор. и примере: зидани (шпорет), кот комшинице, за време Југославије, ис фамилије.

- 2.34121. Дуге неакцентоване силабеме иза кратког силазног акцента и иза неакцентоване краткоће обично се срећу у енклизи: игра: се, кува: се, моле: ме, пазе: се, сѣте: се, мѣту: га, моли: те, воли: нас, види: се, скљони: се, кси: се, прѣси: се, чеко: ме, попо: се, бојо: се, сламе: се, по: литре: сам, тога: се, докле: се, кољко: смо, тољко: се, мјаћа: сам, мјаћа: ми, мјаће: смо, исто: се, после: сам, онда: је, онда: сам, боље: је, више: вам, највише: сам, мање: је, најакше: је, други: је, друга: је, друге: се, друго: ми; окопа: се, не треба: ми, узоре: се, не иде: се, отпрате: га, устаје: се, растане: се, остане: се, утину: нам, не види: се, ожени: се, уноси: се, сажали: се, кот куће: смо, за тога: се, откуда: сте, старија: је, друкчије: се; загрли: га Згг. аор, бољово: сам, дваест осме године: смо, пољопривредну: је, поред: треба је,

сију се, бежо је, нека је, средњу је, јакше се; не носе се, старији је, старија је; сашије се, командир станице је, паорску смо. Упор. 2.3432.

2.341211. У енклизи се често јављају секундарне дужине: чуја: сам, сјаја: ми је, смејо: се, ткајо: се, прѣо: се, знали: су, Грци: су, гѣсти: нам, дѣда: је, мама: је, мати: му, рѣпа: се, краве: су, жито: се, наше: се, свашта: се, ради: смо, тамо: смо, пуно: се, доста: се; имаја: сам, крстија: се, рѣдња: сам, играле: су, прѣвријо: је, ожењо: се, нѣсијо: се, ожењили: су се, научили: смо, имали: смо, кукурузе: смо, домаћница: је, учитељница: је, девојчице: су, у школи: су, у соби: се, за вечеру: се, на прѣлече: се, болѣшљива: сам, казати: вам, чувао: ме, чуваја: ме, мѣраја: сам, пи:саја: сам, ра:дња: сам, процѣ:дња: га, ра:дили: смо, др:љали: су, ку:пили: смо, ку:пили: су, пи:тали: су, жи:вили: смо, чу:вали: ме, сла:гали: су се, тру:дили: смо се, шѣ:тале: смо, дру:жиле: смо се, два: ра:збоја: смо, те:гове: му, че:сница: се; ви:дња: сам, му:чња: се, ѣкјаја: сам, штрикајо: се, правили: смо, спремили: га, ску:вали: су, прати:ле: ме, кумови: су, си:нови: су, Кати:ца: је, ја: и свѣкрва: смо, тојке: године: сам, ко:лима: су, ве:лика: ти; забѣравња: сам, уплашија: се, опѣрсая: сам се, посвађали: се, направили: му; дево:јчња: се. Упор. 2.341111, 2.341311.

2.3413. У отвореном крајњем слогу иза слога под дугим узлазним акцентом дужине обично нема: ту:ку, поту:ку, кра:ду, зна:ду, да:ду⁷, жи:ви, пи:ри, вре:ди, жи:ве, зву:че, пи:со, напи:со, испи:со, ка:зо, избега:во, дозвоља:во, сна:ге, ту:ге, ру:ке, стра:не, не:ма Ми:ре, кот по:пе, код ба:бе, ко:д] Ђу:ре, код На:зе; тако и у облицима Гпл. именница: Југосло:ве:на, Мађа:ра, Словá:ка, да:на, мину:та, кола:ча, пешки:ра, ко:ња, свеча:ра, милијо:на, кома:да, сључај:ва, шпоретѣ:ва, ду:ша, дасá:ка, маши:на, ја:ја, с ле:ђа, ру:ди, ства:ри, заповѣ:сти (а тако и у Гпл. заме:ничко—придевске деклинације: ле:пи, мја:ди), поред ређих примера у којима је крајња силабема дуга: ви:ко:, ру:чо:, напи:со:, попи:со:, окупи:ро:, изви:на:во:, посма:тро:, ра:не:, ма:сне: со:де:, да:на:, су:да:, кона:ча:, свеча:ра:, кона:ца:, милијо:на:, сви:ња:⁸

2.34131. Дуге силабеме иза дугог улазног акцента сређу се у енклизи (пи:со: је, снѣ:мо: ми, ока:но: се, уда:ду: се, не:дељ да:на: смо, де:сет милијо:на:

⁷ Кад су у питању облици 1-3 лица сг. и 1. и 2. лица пл. презента глагола I врсте, неакцентована дужина се не очекује. Стога је редовно: се:че, присе:че, ту:че, ву:че, да:је, спа:хе, оврше, пому:зе. Ово потврђује изостанак неакцентованих дужина у енклизи: ву:че је, ту:че се, расе:че му.

⁸ У мојој грађи, која се прилаже раду у одељку *Текстови*, неакцентована дужина се сређе у 22 примера, а у 59 примера је нема.

смо, трђје кумђва: се, поред: пи:со нам, упи:со је, мђро је, не да:ду ме, от сестáра сам). Упор. 2.3433.

2.341311. Секундарна дужина иза дугог узлазног акцента јавља се у једном примеру испред енклитике: ђерка: му је. Упор. 2.341111, 2.341211.

2.3414. У отвореном крајњем слогу иза слога под дугим силазним акцентом дужине у начелу нема: при:ча, спа:ва, ру:ча, пи:та, мђра, чу:ва, ду:ва, ра:де, ка:же, по:ђе, до:ђе, про:ђе, на:ђе, скрђне, при:ме, вра:те, пи:ше, жу:ре, ви:че, ка:жу, до:ђу, на:ђу, ср:кну, ви:чу, ра:ди, љу:би, ра:ни, вра:ти, тра:жи, ја:ви, ку:пи, мђси, тру:ди, пла:ти, фа:ли, ма:рве, спрам ја:мпе, без ма:јке, Гр:ка, ку:ћа, кра:ва, ра:га, мђста, се:ја, ко:ја, ма:ли, ма:ле, ма:љу, бе:ли, бе:ло, це:ли, ста:ри, ста:ра, пра:ва, пра:во, све:ту, ра:дне (сна:ге), па:рно, во:јно, во:јне, сле:по (црђво), зй:мске, пр:ви, пр:ве, пр:во, ше:ста, ђ:сме (тако и у Гпл. заменичко—придевске деκлинације: њђви, бе:ли, ста:ри).⁹

У бржем говорном темпу, уз скраћивање неакцентованих дужина, веома често долази и до потпуне вокалске редукције (в. 3.44).

Дужине нема ни у отвореном крајњем слогу иза неакцентоване дужине: ђпр:ска, разгле:да, по:наша, затва:ра, засви:ра, истова:ра, ува:ља, прђсе:ца, задрђма, по:кри:ва, прђли:ва, не ски:да, не пла:ћа, не мђра, исплани:ра, истарупи:ра, сачиња:ва, сажаље:ва, извиња:ва, опи:си:ва, захваљи:ва, прђда:је, на:пи:ше, ђтслуже, завр:ше, прива:те, по:ма:же, изда:је, ђкре:ће, уве:же, упи:шу, по:ма:жу, ра:зи:ђу, не до:ђу, извја:чи, упали, испразни, уме:си, завр:ши, прива:ти, ђпре:ши, дива:ни, сара:ни, ура:ди, по:ра:ди, по:ка:ди, ђсу:ши, ђсве:ти, не пла:ти, ђдра:сто, код те: Црнђђрке, ис Паја:нке, до башче, ис цркве, прико:шина, кот ко:ја, по:сијани, по:ко:јна, сеља:чку, медђци:нска, по:сле:дне, четвр:ти, четвр:те, четрдђсе:те, седамдђсе:те.¹⁰ Упор. и примере: до:ма:ћи, йду:ђу, ра:тарски, сйябашки, ђпрошта:јно, ђко:јни Гпл. За приме:ре именица у Гпл. в. 2.3435, 2.34351.

2.34141. Дужина иза дугог силазног акцента и иза неакцентоване дужине обично се не јавља ни у енклизии (ја:ви: се, поред: ве:же се, мђсе се, до:ђе нам, вра:те нам, ве:жу се, до:ђу нам, ја:ви се, ра:ди се, кру:ни се,

⁹ У моме материјалу нашло се 14 примера са дужином у отвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента: Гр:ка:, гра:де:, ка:же:, ка:жу:, до:ђу:, ку:пи:, ја:ви:. Јављање неакцентованих дужина у овим случајевима, по својој прилици, у вези је са реченичном интонацијом. Око 300 примера је без послеекцентске дужине.

¹⁰ Јављање дужине у отвореном крајњем слогу иза неакцентоване дужине у примеру по:служе: вероватно је ствар реченичне интонације. Око 80 примера ову дужину нема.

решити се, ова маља се, први је, прве се, прво се, досме је; опара се, не дира се, извињава се, захваљује се, загрне се, обиђе нас, отегну се, одрешити ми). Упор. 2.3434.

2.342. Дуге неакцентоване силабеме јављају се у већини положаја у затвореном крајњем слогу.

2.3421. Дуге силабеме у затвореном крајњем слогу, по правилу, јављају се иза слога под кратким узлазним акцентом: кола:ч, лека:р, ветерина:р, секрет:а:р, вандрџка:ш, Хармони:ка:ш, са:ла:ш, вешта:к, торба:к, војни:к, чиновник, команди:р, кромпир, фаши:р, шеши:р, шифо:не:р, пасу:љ, капу:т, сапу:н, бето:н, ками:јо:н, Руси:н, Сентива:н, Тех:ра:н, факулте:т, интерна:т, кана:љ, паро:џи:ја:љ, квадра:т, инва:ли:д, напред, опет (сасвим спорадично опет). Упор. и примере: четрна:јст, петна:јст, деветна:јст.

Дужина се јавља и у облицима десетица основних бројева (од 40 до 90): четрдесе:т, педесе:т, седамдесе:т, осамдесе:т. У оваквим примерима, међутим, у бржем говорном темпу, уз скраћивање дужина, често долази до потпуне редукције одговарајуће силабеме (в. 3.44).

Дуге силабеме обично се јављају и у слогу који припада флексивном наставку: преда:м, има:м, има:ш, уда:м, уда:ш, откључа:ш, закључа:м, чита:м, петља:м, очу:па:м, очу:па:ш, пече:м, иде:м, иде:ш, однесе:м, одведе:м, бере:ш, доспе:м, опере:м, разболе:ш, учи:м, трчим, држим, сведочи:м, крчи:м, бори:м, седи:м, бежим, немо:ј, пошту:ј, са же:но:м, земљо:м, ного:м, з децо:м, средино:м, већи:но:м, они:м, оно:ј, овим, зати:м, с оти:м, моји:м, своји:м, туђи:м, добро:г, увијено:г, једно:г, једни:м, једно:м (тако и ова:ј, она:ј, кроз та:ј, на сво:ј, по то:м, на мо:м, по тво:м, са њи:м, за њо:м, код на:с, од ва:с), поред ретких примера као: има:м, однесе:м, држим, заспим, немој, з децом, мојој, мојом, Светом, једног, одједном, углавном.¹¹

2.34211. Дуга силабема /а < а/, по правилу, јавља се у крајњем слогу који затвара сонант, у примерима: један, кака:в. Нису ретки ни примери са дугом силабемом /о/ у наставку за творбу Исг. именица мушког рода, типа: са бцо:м, с мако:м, по[д] дудо:м, посяо:м, кољао:м.¹²

2.3422. Дуге силабеме у затвореном крајњем слогу јављају се иза кратког силазног акцента, односно иза неакцентоване краткоће којој претходи

¹¹ У мојој грађи дужина се јавља у 138 примера, а у 15 примера изостаје.

¹² У моме материјалу ова дужина се јавља у 6 примера, док је у двама примерима нема.

улазни акценат: по̀дра:в, ди́на:р, гу̀ште:р, го̀во:р, ча̀рда:к, ви́ња:к, гу́ља:ш, Си́мба:ш, Врба́с, Ма́рја:н, Стѣ́ва:н, је́се:н, прѣ́сте:н, спо̀ме:н, про̀па:ст, прѣ́гр:шт, и́па:к (тако и ма́те:р, а тако и на́ве:к, у́ве:к, на́тра:г, на́ ста:н, на́ да:н, у́ пе:н, у́ гра:д); са́мртни:к, све́штени:к, про̀по̀ведни:к, па̀прика:ш, у́нуча:д (тако и за́уве:к, у́ ча̀рда:к), прѣ́цедни:к. Ређи су примери као: ма́тер, ју̀трос, ле́тос, на́траг, на́век, у́век; па̀прикаш, о́днатраг, у́ ча̀рдак.¹³

Дуге неакцентоване силабеме јављају се и у примерима два̀десе:т, трѝдесе:т. У оваквим примерима, међутим, у бржем говорном темпу, уз скраћивање неакцентованих дужина, често долази и до потпуне редукције одговарајуће силабеме (в. 3.44).

Дужине се у начелу јављају и у слогу који припада флексивном наставку: спре́ма:м, се́ћа:м, гле́да:м, че́ка:м, има́:м, има́:ш, штри́ка:м, хе́кља:м, ску́ва:м, пе́ва:м, слу́ша:ј, пе́ва:ј, ме́те:м, се́је:м, о́де:м, бри́не:м, ша́ље:м, се́дне:м, ле́гне:м, мр́дне:м, о́ре:м, је́де:ш, на́же:м, чу́је:м, сти́гне:м, пра́ви:м, спре́ми:м, пу́сти:м, ви́ди:м, ви́ди:ш, во́лим, ру́ши:м, чи́сти:м, ми́сли:м, ми́сли:ш (тако и не́ зна:ш), з де́до:м, с то̀бо:м (тако и са́ мно:м), на́ше:г, на́ше:м, сла́бо:г, ја́шо:г, ми́љо:м, дру́го:м, дру́го:ј; приста́ља:м, за́сипа:м, не́ кува́:м, не́ свађа́м се, не́ сећа́ш, по̀сије́:м, са́меље́:м, о́стане:м, по̀бегне́:м, послужу́је:м, за́дене:ш, не́ воле́:м, урани́:м, по́чисти:м, бо́соли:м, на́праи́:м, по̀стави́:м, испрати́:м, исто́вари:ш, не́ ви́ди:м, не́деље́:м, окла́гијо́:м, у́ на́ше:м, ве́ликог, ко́[д] друго́:г. Овакви примери, међутим, веома често су без дужине: има́м, те́рам, ку́вам, пе́вам, се́ћам, е́кљам, че́кај, ме́тем, си́јем, о́деш, во́лем, ја́жем, мо́жем, мо́жеш, чу́јем, пра́вим, ми́слим, мо́лим, ви́дим, ви́диш, но́сим, с ма́мом, на́шем, не́ком, сва́ком, сла́бог, ра́тног, Но́вом, Ба́дњим, да́љим (тако и не́ знам, са́ мно); припре́мам, до́чекаш, по̀сијем, по́мажем, о́станем, по́шаљем, о́дбегнем, не́ плячеш, не́ волем, не́ може́м, на́купим, за́творим, иза́лазим, на́појим, на́ставим, мо́тиком, при́т ку́ном, хи́рилицом, окла́гијом, у Не́мачкој, Хри́стовог, у свакој, не́гово́м, не́мачком.¹⁴

Дуге силабеме срећу се иза неакцентоване краткоће којој претходи силазни акценат: о́бича:ј, спо̀мени:к (тако и на́ спомени:к), пољо̀привре-

¹³ Неакцентована дужина се јавља у 56 примера, а у 18 примера је нема (најчешће су то примери *у́век, на́век // на́ек*).

¹⁴ Дужина се јавља у 134 примера, док је 181 пример без дужине; најчешће је то облик *ми́слим // мисим*, који се употребљава као узречица (12 примера је са дужином, а 33 су без ње). Овде је укључен и облик *не́ знам* (44 примера, увек без дужине) и облик *са́ мно́м* (среће се 9 пута, од тога 7 пута без дужине).

дни:к, рођења:н, маргарин, школова:н, немогу:ћ, тако и у јесе:н, у ата:р. Нису, међутим, ретки примери у којима дужине нема: обичај, ђсећај, подрођај, нараштај, проповед, распоред, школован, у јесен, у атар.¹⁵

Дужина се среће и у слогу који припада флексивном наставку: не иде:м, покрије:м, еклаује:м, фиљује:м, развије:м, мољује:м, старацко:м, до друго:г (тако и са свекрво:м). Чешћи су, међутим, примери без дужине: спакујем, покријем, развијем, разбијем, с маџером, улицом, каљдрмом.¹⁶ Упор. и примерс: апотека:ркиног, Љуби:нкиног.

2.3423. Дужина силабеме у затвореном крајњем слогу иза слога под дугим узлазним акцентом обично изостаје: могу:ћност, два:пут, три:пут, тако и гња:вом, ру:ком, то:рбом, з ба:бом, жи:вим, те:шког, це:лог, це:лим, ја:кој, поред свакоја:ко:г (упор. и примерс: два:на:јст, три:на:јст¹⁷). Редовно је: пому:зем, ту:чем, ту:чеш, се:чем, просе:чем, иссе:чеш (упор. нап. 7).

2.3424. Дужина у затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента и иза неакцентоване дужине у начелу се не јавља: сто:љнак, ме:шам, мо:рам, мо:раш, ру:чам, пи:там, пи:таш, при:чам, па:рам, про:бам, ка:жем, пи:шем, си:ћем, до:ћем, до:ћеш, про:ћем, при:ћем, ве:жем, ска:чем, сна:ћеш, ди:чим, са:дим, ку:пим, вра:тим, жу:рим, ра:ним, је:дим, тра:жим, ра:дим, ра:диш, па:мтим, у Ба:чкој, са стри:ном, не:ног, не:ном, су:вим, ста:ром, ма:лог, пр:вом; се:рви:рам, нали:вам, оку:пам, просе:цам, просе:цај, зами:шља, савла:даш, не мо:рам, не ру:чам, заку:ва:вам, нами:ри:ваш, одра:ђи:вам, окре:нем, пома:жем, испи:шем, пока:жем, не ка:жем, на:ка:нем, пове:жеш, изи:ћем, про:це:дим, узва:рим, заме:сим, нара:ним, ура:дим, по:ра:дим, не ра:дим, изва:дим, одлу:чим, ува:тим, пољу:бим, дива:ним, не ма:рим, не тра:жиш, у држа:вном.¹⁸ Упор. и пример око:љним.

2.343. Дуге неакцентоване силабеме јављају се у готово свим положајима у унутрашњем слогу.

¹⁵ Примера са дужином је 20, а без дужине их је 10.

¹⁶ Дужина се јавља у 9, а нема је у 13 примера.

¹⁷ У мојој грађи среће се 5 оваквих примера.

¹⁸ У моме материјалу нашло се 15 примера са дужином у затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента одн. неакцентоване дужине: ка:жем, су:чем, ма:лот, па:мтим, ра:дим, ра:диш, кру:ним, кру:пим, це:дим, на:це:дим, раши:рим, по:ра:дим. Јављање неакцентованих дужина у овим случајевима вероватно је ствар реченичне интонације. Примера без ове дужине је 171.

- 2.3431. Дуге силабеме у унутрашњем слогу, по правилу, јављају се иза слога под кратким узлазним акцентом: бти:ћи, узети, умрети, запети, дево:јка, слуша:вка, чести:тка, штрике:рка, игра:нка, Црно:горка, Дани:јка, помбра:нца, прода:вница, исто:рија, у Југосла:вију, у Пала:нку, у Бета:нији, у Селе:нчи, окто:бар, у септе:мбру, у Пётро:вце, ору:жје, сауче:шће, јеванђе:ље, одре:ђен, прога:њан, изљу:пан, разба:рана, поса:ђена, изра:ђена, ужа:рену, осу:ђено, приба:чени, иоцр:пљени, ова:мо, једи:но, тако и трго:вца, за трго:вцом, на саста:нку, а тако и очи:ју. Редовно је: ко(д) Ђо:рђа, на студи:је, у цркву, у ку:јну, у цет:ку, у башчу, у задругу, у надницу, за свиње, до у:јтру.
- 2.3432. Дуге силабеме у унутрашњем слогу са великом мером доследности јављају се иза кратког силазног акцента, односно иза неакцентоване краткоће којој претходи узлазни акценат: дина:ра, гуште:ра, месе:ца, лиму:на, уја:ка, Силба:ша, у мунка:ше, чарда:ке, кауче, мешта:ни, ћеба:ди, јесе:ни, у Гради:шту, пада:ње, греја:ње, нека:ко, свака:ко, моде:рно, неде:љно, једна:ко, ина:че, опа:сан, умор:на, доса:дна, уда:та, прине:то, натка:но, уда:ја, боја:ја, лежа:ја, држа:ја, копа:ја, бежа:ја, чита:ја, доње:ја, узе:ја, поче:ја, доби:ја, разви:ја, усуг:ја, бра:ло, држа:ло, стоја:ло, обра:ли, прода:ли, прине:ли, одне:ли, помир:ли, заспа:ле (тако и до мра:ка, ко(т) си:на, у руку, за руку, на снагу); Пирожа:на, виногра:да, електрича:ра, проповедни:ка, породици:ште, јуча:ди, јастуча:ди, жуманца:ди, опериса:на, уплака:не, укину:то (тако и на каучу, по двори:шту, по ходнику, за бриса:ње), Пивнича:на, превозни:ци; тако и доле:сти, тежно:сти, на:родно:сти. У облицима радног глаголског придева, међутим, као и у појединим речима презетим из књижевног језика, неакцентоване дужине понекад нема: удаја, бојаја, напраја, почеја, узела, добија, браја, бацали, боја:ли, добили; забавиште.¹⁹ У бржем говорном темпу, уз скраћивање дужина, у облицима радног придева долази спорадично и до редукције одговарајуће силабеме (в. 3.44). Дужина у унутрашњем слогу иза кратког силазног акцента понекад изостаје и у облицима Гпл. именица (осамна:јет њ по јутара, ко(н)ко си имаја година), а у Гпл. именица година и ст(о)тина, у бржем говорном темпу, долази до редукције одговарајуће силабеме (в. 3.44). Упор. 2.3435.

Дуге силабеме најчешће се срећу и у слогу који припада флексивном наставку: игра:мо, спрема:мо, враћа:мо, гледа:јте, пева:мо, штрика:

¹⁹ Ово показује да је изговор дужина у облицима радног придева у овом говору по свој прилици факултативан.

мо, сѣћа:мо, сјса:мо, кѹва:мо, враћа:мо се, мѣте:мо, по̀пне:мо, пла̀че:мо, пла̀че:те, о̀де:мо, по̀чне:мо, сѣдне:мо, по̀шље:мо, јѐде:мо, у̀ме:мо, ску̀пи:мо, спрѐми:мо, нѣси:мо, вѝди:мо, вѝдите, мо̀ли:мо, во̀лите, чѝсти:мо, ва̀ди:мо, ку̀ћи:мо се, сла̀ви:мо, ко̀си:мо, му̀чи:мо, тако и не зна:мо; по̀седа:мо, вѐчера:мо, о̀копа:мо, по̀свађа:мо, до̀чека:мо, прѝчека:јте, не́ тера:мо, у̀стане:мо, по̀маже:мо, по̀маже:ду, из̀брише:мо, не́ сеје:мо, не́ може:мо, на̀прави:мо, из̀носи:мо, у̀лази:мо, у̀мори:мо, по̀нови:мо, го̀вори:мо, на̀стави:мо, не́ прави:мо, поред: спрѐмамо, пѐвамо, мѣтемо, бу̀демо, мо̀жемо, о̀демо, си́јемо, пра̀ви:мо, нѣси:мо, мо̀ли:мо; вѐчерамо, по̀сијемо, на̀прави:мо, по̀нуди:мо, ис̀купи:мо, за̀грли:мо, о̀прави:мо, ста̀ријима.²⁰

Дужине се јављају и иза неакцентоване краткоће којој претходи кратки силазни акценат: на̀дница:ра, Ми́јора:да, вѐрени:ка, ма̀ргари:на, ки́љоме:тра, ма̀гаци:ну, ра̀њени:ке, ра̀њени:цима, о̀бича:ји, до̀живља:ји, зѣмљотре:си, на̀оча:ре, шкѡловање, по̀јута:рје, бе́ланца:ди, жу́манца:ди, о̀дгово:ран, за̀дово:љан, лу̀бомо:ран, шкѡлова:на, са̀мово:љна, ро̀јова:но, по̀хова:но, упо̀зна:ља, о̀чупа:ља, по̀хова:ља, у̀зорали, ста̀нова:вали, пу̀товале, сва̀која:ко, ра̀скаја:шно, јѐдноста:вно (тако и при́ко да:на, до́ же́с:ни, на́ сала:ши; на́ спомни:ку, на́ ро̀џнда:ну). У облицима радног глаголског придева дужине понекад нема: спа̀ковала, спа̀ковали, шкѡвали, ста̀новали, ку̀повали, прѐузета, о̀дузели. Упор. нап. 19.

Дужина се среће и у слогу који припада флексивном наставку: фи́љу:је:мо, ра̀дује:мо (тако и до̀ручкује:мо), поред све́ткујемо.

- 2.3433. Дуге силабеме у унутрашњем слогу јављају се иза слога под дугим узлазним акцентом: при́мање, просѣ:цање, на́ста:вница. У слогу који припада флексивном наставку, међутим, дужине нема: жи́ви:мо, ћу́ти:мо²¹, тако и сѣ́че:мо (упор. нап. 7). Од овога се изузимају примери именица у Гпл. (в. 2.34351).
- 2.3434. Дужина у унутрашњем слогу иза дугог силазног акцента одн. иза неакцентоване дужине обично се не јавља: ше́тамо, ру́чамо, мо̀рамо, при́чамо, шли́нгамо, чу̀вамо, при́мамо, при́ђемо, до́ђемо, пи́шемо, ка́жемо, су́чемо, сна́жемо, ве́жемо, ку̀пимо, ра̀ди:мо, тра̀жи:мо, ра̀ни:мо, ма̀нога, бе́нога (поред: пу̀тни:ка, до́ђе:мо, ка́же:ду); у Ду-

²⁰ Дужина се среће у 97, а нема је у 20 примера.

²¹ У мојој грађи нашла су се свега четири примера у којима се очекује дужина у слогу који припада флексивном наставку.

бро:внику, прђсе:цамо, намири:вамо, испити:вајте, рáзи:ђемо, уме:-симо, погр:ешимо, побра:димо, на́ра:нимо, завр:шимо, упла:тимо, не́ пля:тимо, не́ ра:димо, по́ стар:оме.²² За примере именица у Гпл. в. 2.34351.

2.3435. У облицима Гпл. именица, неакцентоване дуге силабеме јављају се у унутрашњем слогу, иза акцентоване и неакцентоване краткоће. Дужина у отвореном крајњем слогу иза неакцентоване дужине у начелу се не јавља: дудо:ва, другáри:ца, ис Пíвни:ца, кукуру:за; ђра:са, ко́мба:ја, нђва:ца, йспа:да, йла:да, виша:ња, држа:ва, жу́та:ка, гу́са:ка, жу́та:ра, цйпе:ја, јези:ка, те́пи:ха, го́ди:на, пе́ри:на, ба́ти:на; ре́зана:ца, ис Пара:га, ро́дите:ља, при́коли:ца, по́њи:ца; ђбаве:за; Ка́рлова:ца.²³

2.34351. У облицима Гпл. именица, неакцентоване дуге силабеме срећу се готово увек у унутрашњем слогу иза акцентоване и неакцентоване дужине. У отвореном крајњем слогу иза неакцентоване дужине, по правилу, дужине нема: би́ко:ва, за́кло:на, ле́ко:ва, стри́че:ва, ра́зре:ца; дома́й:нста:ва, доброво́ља:ца, Црно́г:ра:ца, Босá:на:ца, Не́ма:ца, ја́на:ца (али и жи́ва:ца); прђда:вни:ца, Црно́г:ра:ца (али не́којко фáмилија).²⁴

²² Три примера су са дужином, а 60 примера је без ње.

²³ Јављање двеју неакцентованих дужина у неколико примера (го́ди:на:, па́при:ка:, ка́ши:ка:, жу́ти:ћа:, йграча:ка:, кра́става:ца:, ко́ноба:рки:) свакако је у вези са реченичном интонацијом.

²⁴ Јављање двеју неакцентованих дугих силабема у примеру би́ко:ва:, по свој прилици, ствар је реченичне интонације. Упор. нап. 6, а такође и нап. 9, 10, 18, 23. Анализа положаја које у реченичном склопу заузимају примери из моје грађе у којима се јављају дужине у отвореном и затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента и неакцентоване дужине показује, наиме, да највећи број ових речи заузима положаје који су обухваћени реченичном интонацијом: финални положај у реченици и, чешће, позицију испред "зареза". Акустичкофонетска испитивања међузависности прозодије речи и реченичне интонације показала су да се речи у наведеним двама положајима осетно продужују у поређењу са речима у тзв. "неутралном", медијалном положају. Дужине крајњег (= послетоничног) слога изразитије је у речима на крају нефиналне клаузе, него у онима на крају реченице. Природа акцента у извесној мери такође утиче на трајање финалног слога; његово дужење у просеку је веће ако реч носи силазни акценат. В. Павле Ивић и Йлсе Лехисте, *Прилози испитивању фонетске и фонолошке природе акцената у савременом српскохрватском језику II*. — Зборник за филологију и лингвистику VIII. Нови Сад (Матица српска), 1965, 99—111. В. такође *Прилог бр. IV* (ЗФЛ XII, 1969, 115—157), бр. V (ЗФЛ XIII/2, 1970, 225—243) и бр. VI (ЗФЛ XV/1, 1972, 95—130). Упор. Vse Lehiste and Pavle Ivić, *Word and Sentence Prosody in Serbo-Croatian*. Cambridge, Massachusetts / London, England (The MIT Press), 1986, 209—214.

У мојој грађи, 6 примера са дужином у крајњем слогу иза дугог силазног акцента одн. неакцентоване дужине налазе се у финалном положају у реченици. Упор. реченице (у загради су наведена почетна слова информаторова имена): Па добу у Буљкесе пет й по йлада Грка... (Д.Д.) МЯ ђма телеграм пошљемо да Цвета јзви да добу. (Д.Д.) Йдем, трајим је, а Грци кажу... Каже: "Тетка", каже, "Мира је с нама йшла." (Д.Д.) После

- 2.344. Силабема испред секвенце сонант + опструент у домаћим речима најчешће је дуга (сламка, паметим, запамтила, на састанку, конци, јонци, трговци, бивца). Ово правило не важи за положај испред акцента, у којем дужина не може стајати (упор. 2.34).

нијмого ни да иде, па није могао да се посвађа. (З.М.) Тђ мени није ништа, ја порадим. (З.М.)

Један пример у финалном положају у реченици представља део реченице обухваћен екскламацијом, за коју је, у контрасту према "нормалном", немаркираном изговору, такође карактеристично често дужење вокала, као једно од средстава интензивирања саопштена (в. Павле Ивић и Илсе Лехисте, *Примози IV*, 155–156). Упор. реченицу: А имџ је увек и крава, и бијџџ! (З.М.)

У положају пред зарезом налази се 21 пример: "Ја не могу", кајџ, "истрпити да га не видим." (З.М.) "Пџтре", кајџ, "пџнајеш ко је ово?" (З.М.) Нђј двоје ка[д] до[ђу], заједно, и слагал[и]су се... (Б.П.) У мункаше што кајџу, у војску. (Ј.П.) Она јави, кајџ: "Мама, спрџми се." (З.М.) Да се купи, овај, јуне. (Б.П.) Тђ се паметим, ка да је данас било. (Б.П.) Па пре си ишла у коло, ја паметим, сам не знам... (Б.П.) Морала да, да ружим зидове, да радим, да, све без мужа. (Ж.Д.) Шта радим, баба Јелице? (Ј.А.) И крџим, и мџљујџм, и крџим, и крџим, и свјње рџним. (Ж.Д.) Ја лебоди рџирим, два лебета дугачка. (Б.П.) Лимуна нацџдим, а у то тџсто мџџем и џраса. (Б.П.) Ђнда сам живила пар годинџ, па имам једног сина. (Ж.Д.) Сџт се сџје доџта кромпџира, пагрџка, сирак. (С.П.) Мџтем шџст кашџка, овога, џраса. (Б.П.) Миџца нему донџсе иџграџка, свеџа, аутџћа, џнда џн по ходнику. (Б.П.) Грашак сџјџм, краставџца, и онда арпаџик за доџдине. (Б.П.) Ђнда није било конобарџи, већ миџ, укућани наши. (В.Ц.)

Три примера са дужином у отвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента заузимају положај испред "две тачке". Заједничко својство овога положаја и положаја пред зарезом чини кратка нефинална пауза којом је у изговору обично праћена реч у обема позицијама. Упор. примере: Кајџ: "Чјко", кајџ, "штџта што ниџте ту маљу на ваше име привџли." (Д.Д.) Па кајџ: "Ћџлосно је тђ каџти." (Д.Д.) Ђдала се, и кајџ: Пути и слџшај. (Ј.А.)

Један пример са дужином у затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента заузима финални положај у клаузи испред зависне клаузе која почиње са *да*: А ја кајџм да сам носила рџчак (Ј.А.) (О изговору речи под дугим силазним акцентом на крају клаузе у различитим типовима реченица в. у раду Павла Ивића и Илсе Лехисте, *Примози IV*, 125–130.)

Примери у којима се јавља дужина у затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента два пута се срећу у положају испред енклитике: А џвај, кајџм ти, што је код мене, џн је исто завршиџо. (З.М.) Ђнда је нашла сина, а маљ[џг] га оставила. (Ј.А.)

Пет примера са дужином у отвореном и затвореном крајњем слогу иза дугог силазног акцента, међутим, налазе се у немаркираном, медијалном положају: Тако да су се прџделили и пџчџли да градџ сџно. (С.П.) Кат су тџли да градџ сџно, нашла су на пар рага. (С.П.) Ја сџџем џџви. (Ј.А.) А ја трџб да џџдим парџајс. (Б.П.) Ја све мџни живо радим сама. (Ж.Д.)

Јављање дужина у крајњем слогу иза дугог силазног акцента и у положају који није обухваћен реченичном интонацијом, као и појава релативно бројних примера са неакцентованом дужином у крајњем слогу иза силазно акцентоване и неакцентоване дужине у моме материјалу, указује на потребу да питање послеконататскога квантитета у овом говору остане отворено.

3. ИСТОРИЈСКИ ИЗВОД

3.1. Вокализам

Силабеме /и: и е: е а: а о: о у: у р:/ потичу од одговарајућих силабема у изходној систему. Осим тога:

и: ← ѓ: у неким флексионим наставцима (с тѣ: пѣт људи, с ѓти:м чѓвѣком) и у веома малобројним другим морфемама (гњѣздо, гњѣзди се, нѣ:сам)

и ← ѓ испред ј у одређеним категоријама примера (нѣје, весѣлији, најчешће и сѣјати, смѣје: се, вијавица, грѣјала, грѣјота: је), затим у неким флексионим наставцима и формантима, именичким (сѣстри, жѣни, у вѣди), заменичким (мѣни, тѣби, по сѣби, ѓвима) и глаголским (жѣвити, сѣдити, трѣпити, видѣја, љути:јо, лѣтили, пољу:ди:јо, ослѣ:пија), у префиксу прѣ-(прѣпо: се, прѣбего, прѣ:ђем код нѣга, прѣплякале, прѣвртала, прѣбачени, прѣвѣде: ми пѣс:мо, прѣкиде:ш 'прекинеш', прѣкужи:јо: се 'прекужило се, преживеле се тешкоће'), предлозима прид и прико и у неколико лексема, обично под посебним гласовним условима (сѣкира, дѣ, нѣгди)

е: ← е:

← ѓ:

е ← е

← ѓ

а: ← а:

← аа (сна:)

← ао (на:па:ко)

а ← а

← е у жаока

← ѓ у ѓраси (јд. ѓра)

о: ← оо, обично и неакцентовано -ао, -ео и -уо

← ол (сѓнице)

← л на крају слога (осим испред ј)

у: ← о:

← л:

у ← о

← л

← вѣ-

3.1.1. Осим тога сви кратки вокали постајали су од одговарајућих дугих у

положајима где је извршено скраћивање иза акцента.

3.2. Консонантизам

Консонанти /в ј л љ р м н њ п б т д ц с з ч ш ж к г х/ потичу од одговарајућих консонаната исходишног система. Осим тога:

- в ← ∅ у зеву, првенствено на месту некадашњег /х/, по правилу уз /у/
(мѹва, дѹва, ѹво, гяѹва, сѹва, снава, аналошки гяѹв, сѹв, ђѹв;
посебно стоји в ← х у твѡр и ма̀рва)
- ј ← ∅ у зеву, првенствено на месту ранијег /х/ (тѡјо, ма̀ђија, кѹјна,
стрѣја, снаја, ѡраја, ѡја, аналошки смѣј) и у секвенци ијо (нѡси-
јо, ра̀дијо)
- љ ← лѡј
← ј у секвенци лабијал + ѡј
- р ← р̄
- њ ← нѡј
- ѡ ← (у ономатопејама)
← (у позајмљеницама)
- ← хв у фал—, али хв → в у ват-
- т ← т̄ у шт̄
- д ← д̄ у жд̄
- ц ← ч у чр- и чр-
- ѕ ← (у надимку *Sōsa*, (обично) з у речи зѡнсо̀в)
← ц испред звучних консонаната
- ћ ← т̄
← јт̄ у -јти
← тѡј
- ђ ← д̄
← јд̄ у облицима глагола сложених од *ити*
← дѡј
- џ ← (у позајмљеницама)
← (у резултату асимилације у неким консонантским групама)

3.3. Прозодија

Прозодијске особине изводе се из старосрпскохрватског двоакцентског инвентара (систем А):

Ů: ← Ǫ на првом слогу одн. у једносложној речи

- $\dot{V}$ ← $\check{V}$ на првом слогу одн. у једносложној речи
 $\dot{V}$: ← (преношењем $\sim$ или $\sim$ на дуг вокал претходног слога)
 $\dot{V}$ ← (преношењем $\sim$ или $\sim$ на кратак вокал претходног слога)
 V : ← $\check{V}$
 ← $\check{V}$ са којег је акценат пренесен на претходни слог
 V ← $\check{V}$
 ← $\check{V}$ са којег је акценат пренесен на претходни слог
 ← $\check{V}$ скраћен иза акцента

3.4. Ишчезавање гласова

- 3.41. Консонант /x/ је у већини случајева изгубљен: мѣл̣, мѣл̣ара, лад̣ови-на, лѣбац, тѣо, тѣла, ра̣:на, ра̣:нимо, ра̣ѣник, р̣:чак, р̣па, на̣ р̣пу, а̣јде, о̣клица, о̣:дали, увати̣о, нѣ:в, стра̣ѣта, гре̣ѣта, мѣ:р, вр̣ли, о̣ма 'одмах', сир̣ома, о̣ра, вр̣, до в̣ра, на в̣ру, в̣рови, Ду̣ови, за̣ ни:, код о̣ви:, од нѣ:ви, од о̣ни: иму̣ћни:и:, о̣т средњи, са ту̣ђи: лѣ:ђа, по при:чама наши ста:ри, бѣли шпорет̣о:ва, ср̣пски ку:ћа, дес̣ед бѣжи запо:вѣ:сти, сла̣би жи:ваца, из о̣ко:яни мѣ:ста, лѣ:пи коя̣:ча, н̣и: три:дес̣ет м̣я:ди (упор. 2.233).
- Зев који је настао губљењем /x/ уклоњен је у неким примерима кон-тракцијом или уметањем /j/ или /v/ (упор. 2.141, 3.2).
- 3.42. У почетним консонантским групама састављеним од плозива и друго-гог опструента углавном је изгубљен први члан: кѣ (кѣ:), ди̣, тица, чѣла, хѣ:рка, зѣ:ва, сѣвати (упор. 2.224).
- 3.43. Сонант /v/ губи се у појединим примерима, често у положају изме-ђу одређених вокала (здр̣ао, кра̣е, на̣ек, пра̣нимо, о̣станя, на̣стаити, Стоја:нои̣) или испред консонанта, најчешће испред /л̣/ (пра̣љени, при̣стаља:м, о̣стаља, опра̣љали, о̣баља; обично је б:де).
- 3.431. Спорадично ишчезавају и неки други консонанти, углавном у одре-ђеним консонантским групама, у појединим речима и облицима: /л̣/ (у секвенци /сл̣/: ми̣сим, ми̣си, ми̣сијо), /н̣/ (кофер̣е:нција, пѣ:зија, ит̣ернат, водоистая:тор, кѣмбај), /т̣/ (а̣сма, бѣгство, шѣ:с, р̣с), /з̣/ (у почетној групи /зн̣/: на̣:те, на̣:ш), /д̣/ (два̣ест је̣дан); редовно је о̣ма 'одмах', бѣме 'богме'.
- 3.44. У овом говору обичне су различите елизije и редукција неакценто-ваних кратких вокала. Афереза се може срести у речима: на̣ко, ва̣ко, на̣:мо, ва̣:мо, ва̣:ј, ва̣: о̣мядина. Чешће је синкопа: ка̣:сти, нѣд̣ља, мѣш (< можеш), о̣ш (< о̣шеш), пѣня, дѣља, о̣шла // о̣шла, ми̣ся (<

мислила), видља, правља, замѣ:сла, нара:дља, говорља, рѣдља, чѣтри, кољко, тољко, ка:ште, бѣште, сѣцте, изви:нте, изви:те, донѣсте, ћу:те (< ћутите 2пл. императ.), вит:е (< видите 2пл. императ.), ићу (< ићи ћу), ићемо (< ићи ћемо), до:ће (< доћи ће), виш (< видиш), стѣчице (< сточице), загрдлѣ: се, укисељао: се, забљао: га, на детеяну, на станцу, на:рѣчто, прѣчта:ља²⁵, ма:терно, курузи, зајтра, у:јтру.

Код именица година и стѣтина честа је редукција /и/ (гѣдна, стѣтна). Понекад, међутим, до редукције долази и у Гпл. ових именица, првенствено кад су у питању бројне синтагме: није ймо: пуно оса:мна:јз гѣдна, добијо туберкуљ:зу; не:ћ се напунити две: йладе гѣдна, Хри:стос ће до:ћи; ѣсам стѣтна смо да:ли за јѣдан грам; от Хри:ста сад има:мо Хйладу дѣвет стѣтна осамдѣст ѣсам гѣдина.

У облицима десетица основних бројева (нарочито кад су у саставу вишечланих бројева), обична је редукција /е/ као у примерима: два:ст ѣ:сме, чѣтрдѣст и трѣће, осамдѣст ѣсам. Испред консонанта обично се редукује /ет/: дѣс — пѣтна:јст, два:дес пѣ:т, два:дес гѣди:на, три:дес да:на, чѣтрдѣс трѣће, чѣтрдѣш чѣвр:те, чѣтрдѣз дѣвет, пѣдѣс пѣ:т, пѣдѣс пр:ве, осамдѣс пѣ:т, осамдѣз друге.

Апокопа је веома честа: чѣтир дѣ:ја, пр:в пу:т, дру:к пу:т, ма:ј прѣстор, што ни:с ви:ко:, звѣн звѣ:нце, ѣће да вид ба:бу, йди| донѣс вѣде, ти: си мѣн рѣкља, ти:с рѣкља, не:б ѣставиња, би—я ти: те:ља, там йграле: су, так је и би:ло, как да ка:жем, мѣтем ма:ј соли, сам за сѣбе, ми: ћем дурати, зна: више нег ми:, ѣв йде, ѣт види:ш, ка да је да:наз би:ло, ѣћ да кува:м, гѣдин две: да:на, би:ли недељ да:на, тамо—з би:ли сви:рци, ка:ж ѣн, не:ћ да јѣде:, бољ да ни:сам, не мож нигде, мож да те:ра трактор, ѣна до:ћ код мѣне, до:ћ пасуљ да са:ре, ја:с вра:тим, то:-ј би:ло, онд ја: не:га ѣку:пам, трѣб да ру:чамо, не трѣб нама ништ, то: мо:р би:ти, не:м вѣде, трѣба д—йде:м.

Често се губи завршно /и/ у облику инфинитива, обично испред консонанта, а понекад и у хијату: није би:ло ма:сне: со:де: за скуват сапу:н; мо:рамо више ра:дит, сам што са:т сна:га йзда:је; не могу ѣстаид заувѣ:к; то: мо:р бид за каядрму; да—л ћеду бид задово:љни; ни:сам зна:ја шта је то: имат нѣва:ца; ку:пит јутро зѣмље; не:ћем више правит ве:лико ко:ља:не; не могу ѣстаид ба:бу и ма:тер; трѣба донѣ:т пи:ћа; куват пасу:ља; це:ли да:н сѣдит ко[д] те:бе; попит ка:фу; јѣдну: ћу узѣт, кад ни:сам йма:ја мо:је; зна:ја сам да ће[мо] ми: до:ћ кући; по:чо—с пѣњад гѣре;

²⁵ Упор. нап. 4.

нѐмо:ј нам тò: при:чат штà је бѝ:яо; нѐ:ће чѐкат у:јтру.

У сличним ситуацијама понскад се губи и читава морфрема /ти/:
 нѝ:смо мòгли при:не:јти] тò:; нѐ могу вам се захвã:ли[ти] толико; тѝ:
 нѐмо:ј закључã:ва[ти], тѝ: сãм ѝд у школу; како ће бѝ[ти], тò: нѝко нѐ
 зна; ја: љу пи:са[ти] тѝ: дã:на; како је ѝма[ти] дѐ:те, а како је бѝд
 без нѐга.

Нејасно је спорадично ишчезавање предлога /у/: пи:со нам пи:сму (м.
 у писму), ђтво Буљкесе (м. у Буљкесе), зѐт ће и[х] нòсит Београд (м. у
 Београд), яадòвина магаци:ну (м. у магацину), пѐ:т милијò:на: нò:вцу
 (м. у новцу).

3.5. *Метатеза*

Метатеза је извршена у заменичком корену вѐс'— (свѝ, свãки; тако и
 сãв).

ТЕКСТОВИ

Купимо рибу, постя_се. И онда је, ку²ам чорбу, печем рибу и... С маком резанци. И, овај, постя_се тај дан, онда сутрадан је Божих, онда, овај, доручак, кобасице, месо, онда ручак присталам, супу, сарму, печење и... Шта ја знам, онда, овај, кат скувам ручак, он[да] процедим супу, па закувавам, па листану погачу праим, чесница_се прави, са гробљем сувим, па испечем и онда кољач се меси, онда унучади умесимо кољач, као од, хлѣп кат се меси. Онда се расече, пополак, онда се сипа вино, с једне стране и друге, онда деца сркну, онда свако добије по пет иљада. Онда је тако било. И, онда, овај, вечеру исто, шта ја знам друго. Не знам, шта ја знам; исто онда тако. Исто вечерамо, печење, паприкаш, ова, сарма, и све иде по реду... Не знам ја то. Па, овај, вечеру. О, па то нисам. Забрав²ља_сам. Па да, кад на сто, рѣкля_сам како кољач се сече и све, па, овај, сламу метемо на сто, онда се извљачи, ка[д] ће се ручати, једна сламка, па свећа се упали, јајана, онда у, овај, у свећу, кад горе свећа, метемо сламку да, овај, каж^у да се види ко ће, шта, умрети, шта, ко ће и[х] знати, шта ја знам. Да. Шта ја знам. Да, онда, па цетку ја метем, па метем ту кољач, у цетку, метемо ту, и он[да] ту метемо, овај, драса, јабука, поморанце, и метемо, шта ја знам, метем пет милијона новцу, каш то кад, овај, да се купи, овај, јуне, да се рани и тако, то је обичај такай бијо.

Овај, онда свечари кад буду, онда пре један дан се месе торте, кољачи, зајтра ураним, о Светом Николи, па он[да] има доручак, и онда спремам ручак, рјовано месо, ћуретина, свињетина, печем, спремам, гости долазе, и онда то све сервирам, спремам, поставим све до[к] гости не дођу, и онда једни по једни долазе и, онда једни по, овај, вињак, којскакво то пиће, не знам ни ја, износимо, шта ко ће да пије, и онда ја засипам супу и припремам ручак, утом и ћерке ми долазе, онда оне то има мени помогну и носе и ређају, сервирају месо и све. И то, кат се долазе у госте онда доносѣ, овај, пиће неко и торту, ия шта ко донесе или купи, не знам сад већ како то. То обавезно. И шта ја знам, све сам ја то... Шта са[д] да кажем.

Онда—с ми, другарице, недељом, скупимо се, па се играмо, па праимо у мале шерпице торте, па ми то саме фиљујемо, так, праимо, икупимо се по дес—петнајст, па нису нам дали у собе да идемо, већ у чардак, кат—с—испразни чардак, онда идемо там па се играмо. Метемо оклицу, па—с—попнемо у чардак, па ћебади донесемо, па то спремимо, и онда—с

ми играмо се, девојчице, шта ко умјеси нџси, па мале пластичне тацнице, па ми као у госте идџмо, сваке нџдџље ко[д] другџ другарице. Није бијло, није, ди да—с—иде, шта ја знам. Ишлџ_смо, и, овај, направимо тџрте, и сџк се правијо. И сџк сваком нџсијмо, и тџрту, и идџмо у госте, и онда тџмо припреме, као матере им, рџчак. Однџсу мали стџчић, тџ—ј бијло нџшто од, сџми направџе, шта ја знам, па, овај, мџту и бџли стџљњак, и од, о[д] дасџка направџе неке стџчице мале, па ми тџ посџдџмо околе и рџчамо. Девојчице, свџ сџме бџдемо девојчице, тџ се пџмтџм, ка да је данас бијло. И онда ко, тџ, јџдне другарице, онда ко[д] другџ другарице исто идџмо, па код мџне, па рџдом смо ишле. Сваке нџдџље ко[д] другџ. И онда смо се и увџче смо се шџтале, тџко, испре[д] чије кџће, овај, са деџацима. Као корџо нџкако. Тџ тџко, пџт шџс кџћа се шџтамо, и овај, тџк, враћџмо се, и онда играмо, и тџко, ми нијсмо ијмали, овај, мијсим, дџма, да смо ишли у дом, јџя... Ништа. Онда није бијло. А старџје жџне, онџ_су у којо ишле, ај ми нијсмо ишле у којо, па тџмо—з бијли и, овај, хармоникџши, свџрци, тџм ијгралџ_су, ја тџ нијсам видла ни, кад ме, кџ[д] џу, мџла бијла, а пџсле мџада сам удџла, од седџмнајз гџдџна, до осџмнџјста, удџла сам се, ја тџ нијсам, нијсам ни глџдајла. А тџ ми девојчицџ_смо тџко; одјџдном удџла се и он[да] пџсле нијсам ни ишџа. Мијсим, у кафџне и... Већ тџмо кад већ Нџве гџдине идџмо, па кот пџпе, овај, бџде већџра. Упџјатимо, бџде рџба и, овај, свџко пиће донџсе и тџрту умџси, и упџјатимо, и онџ тџ кџвају, и онда свџ се ијкупе и већџрају, и бџдџмо до јџднџк сџта зџјтра. Ё, тџ смо ми тџко, а да смо ишли у кафџне, није бијло; већ тџкџ_смо провџдили и... Накџ_је онда бијло, а сџд је сасвџм дџркчије. Сџд је бџље и зџ децу, мијсим ијмају ди изџћи и, а ми нијсмо ни ијмали; е он[да] пџслџ_се тџј дџм направџио тџ, онда џт сџд ијма и тџ дџмџдина. А ми кат смо бијли онда није бијло. Шта ја знам шта џу јџш. Нџ знам.

Узорџ_се, па сџ[д] џу џма џд јџсџни. Сџт смо џбрали кукурузџе, џбрали смо и, чџтир јџтра, чџтри и по јџтра кукурузџа смо џбрали, и смџстили смо у чџрдџке, и, овај, узорџли смо, пџсејали смо пшџеницу, сџдам јџтџра, и онда кад, сџт се узорџе дџбоко, и на прџлећџ_се, овај, сџју кукурузџи. Онда пџсијџмо сџдам јџтџра, џсам јџтџра кукурузџа, и онда се то прџска и бацџ_се већтџк, тџко да нџ копџмо. Чијта зџмљџа тџ по сџлу, сџд, нџма кукурузџа, ништа. И онда, ак џћџмо да прџћџмо, да џкопџмо, и ијма двџ три у гџмили, кат се сџје џно нџгди бџде двџ три, онда идџмо, па мџтиком, па потупџмо. Прићџмо и сџмо; и џпџра се и ништа дџ јџсџни. Онда—с џпет у јџсен бџрџ_се и, овај, кукурузџи, ијма, сџју пџсуљ, крџмпџр, и тџ смо сџјали, и крџмпџр и... Пџсуљ нијсмо, а сџд, нџма ко, трџб тџ радне снаге. И овај, рџпџ_смо сџјали, по пџт јџтџра рџпе. Тџ се, овај, џкопа,

рашчупа_се и онда се не дйра до јесени. У марту_се сије, пасуљ се окопа, неко опрска, и окопа_га и не дйра до августа, док се не чупа. Кромпир се исто опрска, окопа_се, загрне се и то је све, не дйра се ништа, онда се сам вади. Има вадилице и ваде кромпир и. . . И тако, свашта свет сије. Ми сада нисмо имали ништ, само то. Курузе и жито. Имали дваез два јутра, па смо прђдали, зато што не мош обрэдити. Остаили сам петнајст јутара. Кад нем^а ко. Деда болестан, ја сам жуч оперисала, па не мош. Тако, шта би још сат причаја?

Прђ се коњима драло и сејало. Онда се није сијо кромпир да се прђдаје, већ вако, сам за себе. И баште и све. И, овај, репа_се није сијала. Кукурузе_смо сијали, пшеницу, и вољовима, ко није имо коње, они су вољовима драли, сејали и све, и држало се марве, краве, бикови, то смо имали пет комада, бикова, две краве, и сир није се, није се, мисим, оде у млекарни купово, већ сам носила у интернат сир. Две крае помузем и однесем у Оцаке сир, и сваки десет дана по десет кйла. Молђ_ме, донеси, молим вас, јако вам леп сир, донесте. А ја накупим сир и на вђс идђм. Зајтра ураним, снђк пада, зима, цйча зима, ја качицу, и у руке, и напрђт. Однесем, метем у ташну. . . Мрак, не види_се. И однесем у итернат, прђдам, измере, и поја девет, ја већ кот куће. Тако имам вђзу. Ђ, а сад има афтђбуси у Оцаке и оцедну. А онда није било. Имам, могу и то, башту как сијем. Јук посијем, парадаје, паприке, грашак сејем, краставаца, и онда арпађик за догодине. Јуково семе посијем, па за догодине, онда имам то, буде тако ситан јукић, па садим за догодине јук. И, овај, цвђклу посијем, бели јук посијем, затим исто. . .

Пеђа ми је дошо у госте, мали је бијо, донђа га је мама, а ја кувала парадаје, лепо га обукла у бело одејо, па корпу, па метља_му дђкицу у корпу да не падне. А ја трђб да цђдим парадаје. И онда, наливам у флаше, процђдиња_га, прђвријђ_је, и наливам, и мећем у. . . Имам так пљастично, па рећам ту, онда покријем га да стоји до ујутру, да он још ври у њему. И овај, бијо је, опасан је Пеђа бијо. После, кад је почо проговарати, а он мен одрђши кђцелу, тамо сам ја кувала у кухињи, сад то стара кухиња, више не кувам, и одрђши ми кђцелу, наск ми пркосијо. Одрђши кђцелу, онд ја мђрам да столицу метђм кот прђзора, па ондуд столицу пустијм јђдну, па идђм крос прђзор, па изајазим крос прђзор да сићем доле. Неће да ме откључа. "Пеђа, ајде, моли_те баба да ми откључаш врата." Он се смеје, неће. Ја, па са њим, а нећ да га тучем, мен жао њега, вђлим га много, и тамо смо наз двоје у соби спавали. Крђветић имо његов, онд ја њега, овај, прво окупам, однесем га, па тег доћем оде да видђм је—я—трђб Ђорђу нешто, па: "Баба, ди си?" "Па ту сам, Пеђа."

"Ајде код мене." И онд ја код неџа док ђ[н] не заспи, и, овај, онда, мџрам, не смем, он чјм мене нема у крџвету, на каучу, он ђма: "Баба, дј си?" "Па ту сам." А ја ђ[з] собе. Мџтем ту јастуче, а ђн се чује. И ђдџм у собу код неџа и не смџм да мрђнџм од неџа. Опасан је бјјо. Е Пеџе, Пеџа, мџј Пеџа, тебе баба највише вџле. И данас Пеџуца мџ[ј] је ђпасан. И овај, онда, зајтра кад устанџмо, ђма му млџко узварим, дџручак му и... Дана сам му ципелице, таке мале, кад је бјјо мали, да йма ђн, да чува их. Тако је ймџ ногипу малу. И такџ сам с њйме провџдија, па, целе зйме, ваља, ил цџја лџта сам с њйме се станјно. Бјјо је нако и дџбар, ја о њйме се лџпо, не сваџам се, и онда, нек ђдрџш" кецелу, ја не марим. Ја ђпџт вџжем кецелу, знам да је он ту код мене, и да не оде на улицу, тџ—сам—з бџјала. Закључам врата, а пџсле је ђн, мџте стџлицу, па ђдигне от капије и побегне. Ја шта—н, ймаја брйгу шта џу онда. Ја увџжем капију да не може, а кључ је у цџпу, не мож нйгде. И нйје мџго онда нйгде, онда је пџ двџрйшту се йгрџ, а нема ту дџце да се, с кйм да йгра, већ сам. Мйца нему дџне се йграчак, свеџа, аутйћа, онда он пџ ходнику, ја небади раширим, два небета дугачка, ту нему јастучадй и свеџа, ђн се йгра, сам. И пџсле, Буба кат се родија, и ђцда] њй двџје ка[д] дџћу, заједно, и слагали су се, и бџде пџнекад малу, кџ и дџруга дџца, да се пџрџчкају, али лџпо, лџпо су се слагали. И овај, слава бйја ту код нас, маја Госпџйна, а ја неџа увече за рџку, па сам га вџдија да ђн вйди и... Увече стојимо мй, наз двџје, ја и Пеџа, кат сам га вџдија џ сяви, и ђн разгледа тамо йграчке и све, и: "Ајде, баба, купи ми." "Па шта трџба?" Онда аутйћ, пушку, да пуца, купи[м] му: "Пеџа, да идџмо купи?" Неому се свйџа, ђсто би он јџш. Ја онда тако, дџџемо купи, ја и Пеџа, ђ[н] неџгове йграчке, йгра се.

Сйнову, овај, већ унук нам, ђн ђпасно трактор вџле. У субџту је йшџ, и, овај, з дџџџм је сйјо чџтир јџтра жйта, сам ђре, ни чџвек чџвџков нйје му раван, једанајз гџдйна йма, узоре з дџџџм, и пџсијџ, и дрљали су и извљачили, ал је немогућ, неврџзан, ђма је, сам ако нйје по неџовсм, како ђн ђне. Опасан је. Й, овај... Јако вџли трактор. Опасан је Ђџрџе. И вџли нас, дџџе, ђбйџе нас.

(Будимка Пашин, 1929)

Како, сад је другачйје а, мйслим, прџ је бйја другачйје. Прџ йду прво па прџсе дџвџјку, па онда нџсе јабуку, па приме дарове, п—онда чџкају трйдез дана да бџде, да се упйшу у мџсни ђџбор, па у цркви, па онда праве венчане. Ал неки, кџ и сад: ђџбегну, па нема нйшта. Па да, навџк

је то било. Неко прави веселе, не[ко], како је ко био по могућству. Ко и саде. Па да. Неко има више, па веће прави, а неко мање, па мање прави, шта ја знам. Тако да, било је свашта. Онда, ко је богатији, тај прави веће веселе, више скупи друштва, више, а ми смо, нако, от средњи били, мислим, код нас није то тако било јако велико, сам нама је било наше добро. Па да. Зато што нисмо били од оних имућнијих, већ средњи, ни јако сиромашни, ни јако богати, нако, како се може. Ту смо у комшијаку били, па Мицина мајка, она нас покупи. "Ајде, децо", каже, "да вам правим кољача. Брзо, са[д] ће баба Стрјка да вам праи кољача", а ми трчимо за њом: "Па какви?" "Е па", каже, "какви волите." И онда она нама умеси, а ми питамо: "Како—с то зову?" А она онда мисли, мисли, па нам надене неко име от кољача, да ми то уопште, овај... Онда—с ми радујемо, то су нови кољачи, па трчимо за њом, па... Као деца_смо се ту играли. Мицин стриц, он је мој пар, а сестра_је млађа негова била годину од мене. Онда ми као деца_смо ту навек се играли заједно. А он је, овај, вољо више, вако, да ради женске послове, а ми, дечурлија, млађе_смо биле, па се играмо. А он виче: "Ајде, брзо", каже, овај, "да помажем кујну и коњк", то није било тепања ко саде, већ се мањало земље, па воде, па помажемо, они оду на ниву, а ми спремамо и радимо. А ми нисмо теле, играл_се, а он тео да нас туче. То ко дана[с] се сћамо. Па, овај, за нама, а та негова сестра завити лопату, па му тако ту, расече му руку. А ми у дреку, нигди никок, сви на ниви. Па трч, брзо тражимо ко ће нам, овај, помоћи. Направимо циркуса док они с ниве не дођу. Па ка[д] дођу с ниве: "Јаој, шта је било?" Па шта је било, посвађали_се. Ко до деца, посвађамо се. Па онда, док се окренем, они_с наново помирили. Тако_смо се добро, мислим, слагали. Није било никакве... Е, онда што, он је завршио за трговца, сестра_је била, та, отишла у Каменицу, имала сестру тамо, а ја сам остала оде у селу. Била сам пошла у школу, даље, да учим за штрикџерку, па отац није тео да ме да, па останем у селу, и што, ту сам се и удана, и удам се прѣ, овај, нешто што је муш отшо у армију. Онда је он, имала_сам ћерку, била је пет месеци кад је он отшо у армију, п—онда сам две године била са свекрвом, тако да сам, овај, остала у селу, и живијала, буме, мајо и тешко. Нисмо имали наше земље, он отишо у армију, п—онда ишла и у надницу, и дете остала_ја па ми чували, па у подне трчим с ниве, да дођем, да дам да дете сјса, па да се вратим натраг, док то сад нема; какво, сад не иде жена кад има мајо дете на ниву, ни на посџ, има заштиту, а то онда није било. Онда они седну да ручају, а ја с ниве, журим кући да напој_м и да дам да дете сјса, па журим натраг, док сам ја отшла, они већ ручали; ја јед ручам, јед не

ручам, па нaнoвo. Купим кудeљу и рaдим, па дo увeчe, па нaтрaг. Кад је бн бiјo у aрмији, штa сa[м] мoглa, мoрaлa_сaм. A сaд, кaквo, и нe удaцy_сe дoк нe oтслужe aрмију, и дoк нe зaвршe шкoлу, и вeћинoм сa[д] дeцa иду у шкoлу. Кaо дeцa и нe иду нa њиву. Дoк иду oсмoлeткy, aјдe, трeбa дa идe у шкoлу, нe тeрaмo, нeк учи. Кaд зaвршe, нe мoгу бaж дa сe зaпoслe, oндa нe знa ни oвaј нaш пoсo, мaлo је тo тeшкo, aл eвo, штa мoжeмo. A дa, a свi би рaди били дa нe мoрaју дa сe мучe. Кaт—смo—с—ми мучили, нeк нe мoрaју дeцa. Oндa jа имaм двe ћeркe, јeднa_јe у Пaлaнци, a јeднa_јe у Нoвoм Сaду. A oву, вaјдa, мислим, штo је у Пaлaнци, дa је ту учия, први рaзрeд, вaјдa, твoјa мaмa. Тaкo jа мислим, дa је твoјa мaмa_јe учия, дa. Ту стaрију ћeркy, oнa_јe у Пaлaнци, удaтa је зa тргoвцoм, a oнa_јe зaвршилa зa крoјaчицу. A млaђa_ми је ћeркa у Нoвoм Сaду, зaвршилa eкoнoмскy шкoлу, oнa рaди у Пoбeди. A сина имaм, пунo_сe кaсниje рoди-јo. Јeднa је ћeркa имaлa јeдaнaјз гoдинa, a јeднa_јe имaлa пeћнaјст, кaт сe бн рoдијo. E бн је сaд oтишo у aрмију. Зaвршијo је, пoшo је рaниje гoдину у шкoлу, и стaљнo је бiјo скрoс oдличaн ђaк, и срeдњу је зaвршијo oдличнo, и пoљoприврeднy_јe зaвршијo, пoљoприврeдни, рaтaрски је смeр уo, исто је зaвршијo oдличнo, и упиco је фaкyлтeт, и сaд је oтишo, имa мeсeс дaнa кaкo је y... Дa, a oндa кaт сe врaти, дa нaстaви шкoлу, aкo дa Бoг дa будe свe кaкo трeбa. Тaкo дa, oвaј, свaкo_сe труди нeкaкo дa исплaнирa, a oнo кaкo будe. E oнд, eтo виш, бiјo сe мyж рaзбoљo, кaд је син oтшo, пa је бiјo шeснaјз дaнa у бoјници, пa је, oвaј, дoшo кyћи, пa ни[јe] мoгo дa рaди, пa бoмe пoслa. Дoк jа нaрaним, пoчистим штaљу, пa у штaли пoрaдим, пa скyвaм, пa нa њиву, пa тeшкo је. Сaд мaлo, мoж дa тeрa тpaктoр, oмa је мaлo јaкшe. Мaлo нe мoрaм тoјкo дa сe бринeм. A штa мoжeмo. Тaкo eтo и бaбa Бyдa. Oстaли oнa и дeдa сaми, дeцa oтшлa, пa мoрaју кaкo мoрaмo; штa нeмo кaт смo тaкo нa сeљу. Тaкi_јe нaш нa сeљу живoт. И oндa, eтo, штa вaс јoш, вaкo, интeрeсуje?

Пa кaкo смo, нaпpaвилн_смo му мaлo ту oпpoштaјнo. Пpaвилн_смo у кaфaни. Свyд је ишoд, e сaд нeмa смислa дa ми нeмy нe пpaвилo. Oндa, oвaј, мaлo, мислим, мaј пpoстoр имaмo, бiјo је вeћ хлaднo дa пpaвилo кoт кyћe шaтoр, мaлo мeстa, oндa смo у кaфaну. Oн је пoзвo нeгoвe другaрицe, другoвe шкoљскe, имo_јe ис Пaлaнкe, штo су ишли с њимe у шкoлу, пa из Нoвa Сaдa, Сиябaшa, из Рaткoвa, из oкoљни мeстa, и oндa oдaвдe, нaшe мoмкe и дeвoјкe, и мaлo нaшe, вaкo, ужу рoдбину. Пa смo пoкyпили, пa бiјo је јeднo стo двaс дyшa. И oндa, штa смo, нaпpaвилн_му, и... Мaлo сe бн пpoвeсeлијo, мaлo сeстpe, и тaкo. Спрeмили_гa и oтпpaтe_гa у Шид нa стaницу, и oндa је oтишo. A oни_сe врaтe, и тaкo,

сестре му ђду. Унучета има́м три, има́м две девојчице и де́чка. Онда онс сáм сáт кажу: "Ди́ је уја?" "Уја у војску." А де́чко, он иде у први разред, па је црто, у школи су цртали неке животиње, па им је, као, наставница узела то за рат онај у школи, а ба́ш је је тако до пољовине, па гуштѐр осто. А он то тако, како је прѣсекла, а он то тако, како је осто гуштѐр, а он на леђа напише: Ујо, ти си гуштѐр, као, војник. Ево, ја ти пишем. Ово ми је узела учитељица, у домаћи, као, рад, у шкољу, а ово што је остало, то шаљем теби. Па видиш јесам добро написао. Ујо, шта има́ж за јело, и ба́ш јуче син пише и каж: ма́ма, Ми́ћа ми је пи́сцо и по́сљо ми гуштѐра. Каже, овај, тако сам се обрадово, добро је, каш, саставијо. Као, како иде у први разред, добро је саставијо пи́смо и по́сљо је. И тако сам се обрадово, каш, кат сам видијо да је нацрто, ујо, ево ти гуштѐра. Вољу страшно ујака, па онда, ето, тако је пи́сцо и... Да. Ми смо ишли по три разреда заједно у шкољу, кат сам ја ишла; а сат свако оделѣње иде посебно. Онда је било дру́кчије, а сад је дру́гачије. Па писали на таблицу, па брисали, то сад и не́ма. Онда ако погрѣшимо, сунђер, па избришемо, па на́ново пишемо. Па кад идемо кући, а мушкарци се потуку, па до́рбом се туку, па ону таблицу изљупају. А сад, какво, сат се дру́гачије, дру́кчије, боље је. Пуно је бољи живот сад не́к прѣ. Ми, нисмо ми онда има́ли ни ципѣла. Зѣпе и тако. Ево иде не́ко јо́ж да прича. Ово је баба Дара, она ће ти о борби причати и тако, она је, мислим, старија жена. Она то више и проживи́ла не́г ми мјађе. Ја се ма́ло сећа́м, мислим, кат су били партизани, и тако. Па ту су код нас ка́мару, вако, запалили, кудеље, а ја има́м три сестре, једна је у Новом Саду, а једна у Пајанци. А моју ма́му отерали на ка́мару горе, оно о[д] доле потпалили, горе, а ну отерали горе. А ми вриштимо, плачемо, што нам било страшно, а они мисли да ту има партизани, па зато су запалили. То ће ти та баба причати, она то више зна.

(Јеца Попов, 1933)

То су, вели, Бекерови. Че́кај. Бекер је био лека́р. Је—ј? И они су за Не́мачку ошли, је—ј? Ај Ме́цкер је био ту, до Шпи́зове ћери, ди је породи́лиште било, ту је он стáново. И зна́ла сам, њима ишла. И они су ошли, ва́лда, за Не́мачку. Ај су има́ли, јез синовац, је—ј—не́ко, и мо́р бити син, како се зове, је—ј—ти—то не́што пада, у Пајанци, од ти не́ве фами́лије, како се звао, Јука је мој знао све њи...

Нисам имала де́це, а мој му́ж, от партије одпрѣђен, он је био по́литички кривац, прога́нан, и бе́жо је из армије, и рањен, онда га партија

одрѣди, на састанку, да иде у Гајдобру; онда су цео село били су Немци, ту живили. Некојко фамилија, она Катица Крвчин, што су имали кафане, мајо српски кућа, и он онда тако каже, како ће он ићи, кад није, мисим, шкљован и административан, каже, ми њем теби, каж, наћи апотекаркиног сина, је—я—Небјаша, как му имајо, и Спасу Љубинкиног, сат су они у Паланци. они су живили. И таг, два чиновника, и остане, вај, Корингер, и још један остане од Немаца који су били у општини равије, знаш, за време старе Југославије. . . Да буду с њиме, кад у селу се нешто тражи, да они знају касти Јуки, и која су сад. И тако то је било, радили су они, је—я. И онда. . . —Нате шта, ја би ишла.

— И тај мој муж оде. . . Кат су га одредили, ај, шта може. То су тамо допили, дођу, Немце дођу, плачу, на[ш] шта је, војска долази, долазе Руси, Бугари, партизани, цивили, онај ђне оно, онај оно, ај, сат, како он одговоран, командир војне станице је био и секретар, како сад он то да сажаљева народ, и та Шпизова ћерка што је била с нама, Ђеза, Франц је отио четрдес треће кад је он, овај. . . Мирин отац је био Рус. Ту девојчицу сам ја имала, наш, нисам ти по реду казала. Осамнајсте године, кад је била у Русији револуција, па су ту поједини избеглице дошле, Руси, у Југославију. И он је био кот Шпиза у млини књиговођа, и на куделари. Та је девојчица, што сам је ја узела, усвојила, њен отац. Од осамнајсте до четрдес треће године. И онда, кат су оно Немци једно друго гоњили, пропаст је било, како је ко пролазио, и ми и они, и тако да он оде. . . И тај Ђезин, овај, Шпизов зет, Ђезе, те газдар^мце де је Јука био до општине на стану. Е она је имала сљужавку, јако су биле фине, и нарав, да има и доброт у свакој вери, како ко се понаша и тако. А та, она каже: "Чика Јука. . ." Док су ишле ове жене на пољо, Немце, а он онда је ндо да код оца иде у млину да ради, којко је мога да учини, да не иде с њима. А те девојчице су, ди је пекара, тамо, у оном шору, Црногорка, Милчева нека је била, два прит кућом, па кад су партизани дошли, њи осморџ су. . . Учитељица оде је била, овај, Чампраг; ту је била учитељ^мца и он у канцеларији. Онда они биду прибачени за време Југославије у Гајдобру. И становали баш ту кот Шпизове ћери, два кућа ту ди је Бекерова. Ту су становали. И, онда су крос политику косили. Та Мирина маћи, Ида, и та учитељица и тај чиновник, Чампраг. И, кад је дошла слобода, они њу, њи осморо протерају, једног Мађара и не знам, њи осморо протерају у Паланку. И њи трџе која су сарађивали с партизанима врате, а Мирину маћер убију. Наш ти шта је то. А ти двоје деце партизани оставе, код те, овај, Црногорке, у комшилуку. Имала и она двоје деце. И оставе. Ај

онда, једну нџџ, нџј плачу деџа за матером, је—я—да. Већ што су маљ^о чула, ђбију стан, тамо шта су џплачкали, наш како је то било онда, не знаш, маљада си, је—я, кџ је раније; је—я—да, живијо, стар... И дођу у општину, и каже ту Жуки и џвима кџји су руководијоци тамо, да су стан џбили, и не тџ деџа плачу, ди је маџи, не може она и џји држати, има неџну деџу. И тџ, и Корингер, и Жука, разговарали су, је—я, чиновници, да та Шпизова ћерка, Ђеза, узме ту деџу код не, две девојџице. Једна је имала две и по гоџне, а једна је била, ваља, преџ гоџина. Руска та деџа, наш, тамо. Нева је маџи из Украјине, руска Немица. А ту су имали у Гајдобри млекару џтац и маџи. И кад џнџ ће доћи расујо, џни онда џду, ваља, у Немачку, прибегну, је—я... А тетку—је имала у Београду, и џна је џшња. Ђ, сад види. То ја, ћеро, можда сам ти и досадна, деџе, опрџсти—ми. Ђ, сад, та гаџдарица, џђјала се, и та неџна служџвка. Сам каш: "Чика Жука, нег дође тетка Дџра", каж, "да ми нисмо саме." А ја имала џца и маџер, и имали две краве и свиња, држали смо, како ћу сад ја, каж Жука: "Не може она дођи, слабог зправља, трипут оперисџна, и старе џставит", каж "нек не води бригу, нек само џна доџера", има џна ранџ, па ће џна са мном раниџи и помати. И так је и било. Узме Жука једног Мађара и Парожаџа једног, што је там бијо бирош, па каже да џни свиње наше на коли принџсу. Не могу џстанџ бабу и маџер. И ми две крмаче и чеџир рањеника, слабо су џдали до башче, на десетџну и тако, већ упоја били дебели. И, џни каш: "Чика Жука"; јеџен била, џктобар, четрдџет четврте, каже: "Ми ћем полако џји терати", неће џни на коли. Кад џно, бљато и кише џне, мџкре, џни уморени, упојаг дебели, па легали у бљато, па кад, овај, џтерају у џбор, бџтџн, а џни за три дџна добили црвени веџтар и угину нам сви. А там бијо Јџза и Цеџтко, неџки Цџгани, у Гајдобри живили, од... Давно, је—я. Па дођу, па каже: "Чика Жука, и ти, тетка Дџро", није било онда, како се џна сџџа зџвала... Није било масне сџде за скуват сапун. "Ми ћемо", каш, "то, слаџнину свџ огулити и истџпити", па у качице нам нађу...

Тџко деџе ко што данаске деџе напуштене. То је тако, кад неџко дође, џна, таква је миџрна, није плакала кад је та ћерка узџла, Шпизова ћерка ту до општине, и ја сам, као, дођџа, и са мном џма се укџпија, не зна да гџвори, маја је била. Кад, Жука, поџџа је, маја још, џна, џн дође из општине, џна дође у предњу сџбу па легне: "Комџданџ", Жуки каш, сџдне код неџа на кревет. И тџко ти је онда џна, каџ дођу партизџни, видила џца у, шта миџш ти, слику, така маја, кад џн џтџџ, вај, у немачку војску, па гледала слике; па кад види кукасти крџт на џцу, џна, така малџцка,

тура у шпорет, шта мислиш ти. И, тако да је она, ја ишла са рањеницима у болницу, спремале и жене друге, била сам у пеџији онда, тако је било време, кат како, неком рат, неком брат, ет, како ко проводи, а она, овај, онда остајала са њоме, а кат сам ја код куће, дођем онда ја. Онда, сад, видила сам да ми нећемо ту остати. Онда су неџа тражили Грци, дошли пет њ по њада у Буљкесе. Тамо исто била револуција. Па дођу у Буљкесе пет њ по њада Грка... А онда, хеду ови Херцеговци насељити у Гајдобру, њмали свој распоред, а неџа одрече да њн њде у Буљкесе. И тамо је њн њмо чиновнике и њде тамо, и Грци су свашта чинили, нате шта је, по кућама, и моџо је неке и да затвара, свакојако, њ, ја онда, док је њн њтшо Буљкесе, била, њс Парага две Парошкиње, у млини радиле, чиновнице. Останем те двоје деце, и етој те две девојке Парошкиње са мнош, у том стану Шпицове њери. Е кад, једаред, не могу џтад заувек, приђем у Буљкесе и ја код неџа з децом, е, сад знам да неће њн остати, за време је тако одрече, да не то мјађи приватити, чиновници, и да немој ми доћ кући, и ја онда, шта њу, то, ми спремали за рањенике, па спремали за децу њву сироту, која з без родитеља џстали, болнице, домове те, а давано овако у домове. И ја извадим њз општине у Паљанки и у Новом Саду, кажем, не можем кат се вратим џбадве узети, стари родитељи ми и џбадвоје нездрави, њву једну њу узет, кад нисам њмала моје деце, нисам родила никаде, а пратиле ме блести, операције... И тако је и било, њву одведем у Бечеј, у дом, и била је у дому и у Градишту, кат како—ј било, и њву маљу водила увек да се виде, и кад буде распуст, њва старија дознаила код не, јако су биле једна према другој. Онда њва путом пјаче, кад идемо из Бечеја, а њна лежи међни на криљу, каже: "Мамице моја", мисим, "што нисмо џстале дуже код Миле, да смо спавале." "Па", реко, "кад не можем, морам да идем кући." Онда кад њва дође, а њва мања волеја з другарицама, била је у школи први џак, и учитељ... ица је волеја, и цели разред. И тако је била пријатна, приклоњена свакоме, и нећем ту да сам ја њмала, ко што сад з децом, деца напуштена и самоволна, ја сам с њом тако... И тако да, овај... џтац њх тражио, прико црвена крста, кат су немачка деца по четир стотине, транспорт ишли, а њна била код мене, моја мати обдена, видја се умрече, њне хеду џгити, а њне неће да њду ни једна ни друга. Ова старија џца се сећа, а њва маља не сећа, је—я. Не иде се њма, а ја не знам шта њу. А њн пише: гџпоња Даро, јако је џлини био и шкољован, и знао више језика, извињава се што њн сад то чини, и ви би, каже, вашу децу тражили; а њн кад је џтшо, ни нећем по реду, то је цела историја, и даље моји доживљаји... А њн, кад је

тò ђтшо с Нѣмцима, а ђн ђде за Русију, тако је фронт ишђ. Па буде на раду, Рус је окупирђ и кђје је бѣло народности, јѣ—я, на пђсо. А ђн каже, кад нам је прво писмо писо и тражијо Гајдобру, да чује дѣ су деца. И ђни кажу да смђ ми у Буљкеса и дају атрѣсу. Каже, кад је чуо први пут српски гђвђр, тамо на раду у Русији, а ђн сав срѣтан, јѣ знао је више јѣзика, каже: "Вткуда_сте ви, мнѣдѣи?" Кажу ђни, ђшли тамо на... на шкђловѣне. Деца бѣла и ђстали пђ кућама, кђ је примијо, што су се даље шкђловали. Па кажѣ: "Жѣлосно је тђ кѣсти, никад више мајку у Србији нећемо видити." А ђн се није смѣо показати да је ђн Рус, јѣ ђн је избего ђнда, револуција је бѣла, па избего, ђвѣмо прибего и... Кђри... нѣ. Како се звао, у Гајдобри, што му је бѣјо кум, исто Рус што, и... Бѣло је њѣ, јѣ—я. И тако да, овај, није се смѣо покѣсти. И ђнда... Ви, ђставијо. Ицрпљени на пђсју и без одѣја, ђнда га ђва, шогђрица и, и баба у Нѣмачкој, њѣ наѣје, па га привѣте док мајя није дђшо на снагу, вајда, и док није нашо пђсђ, и ђнда, кат су дѣцу ту вђдили, а ђн ђнда намѣрава, не би ђн њѣ вђдијо, кад маѣ није жива. А ђни кажѣду: "Па какѣв си ти ђђтац", баба вѣли и шогђрица, "ка[д] ти твђју дѣцу не тражиш." И тако, рѣши се, и толикђ нам се извињѣвђ, и ту што—з—деца ѣмала стѣари, тђ је Лука свѣ попѣсђ, ѣма тђ свѣ, спѣсак, што смо принѣли нѣво, а дђста кђђт Шпѣза тамо, није кот Шпѣза, код... Франца ђђк што је кафану ѣмђ. Тамо је принѣто, нѣсмо мђгли принѣти, тђ кат су насѣлили кођђности, ђни_су тђ свѣ узѣли, јѣ—я, није важно. И тако да, овај... До чѣга_сам дђшла, Бђже. Ђѣро, ѣј, сѣти_се, шта сам казала ђво пђслѣдне... Кад и[х] је као тражијо. А, ђни нѣће. А, ја мѣслим: Бђже мђј, Бђже, како би мѣни бѣло жѣо. и данаске ми је ђстало на срцу, ђшли_су педѣс прве гђдине, тђ ѣма гђђдина, у Нѣмачку код ђца. А ђнда ја њѣ спремам, видѣм сѣд није кђд, жѣо ми је, и њѣма и мѣни; нѣће ђне... ѣмала три нѣтке, дђбила, овај, од Грка, вђдили је, нѣва дѣца ђђстала тамо, и сѣстре, ил како кђга ѣвѣте, рѣт је такѣ, је—я—да. А, овај, сѣтѣ_се нѣѣви, а ђна, ја купим у Пѣтрђвце гђшчиѣе, а ђна чува гђшчиѣе. А ђни њђ ѣзму, па и одвѣду. И сѣд, врѣме рѣчку, Лука дђђје, трѣб да рѣчамо, Мире нѣѣма. Њђ[ј] је право ѣме бѣло ѣрена Стојѣноиѣ, а ђна стѣрија је бѣла Јудмила Стојѣноиѣ. Та, та руска ѣмѣна. Ај мђра бити да је порѣкљо од Југословѣна који је бѣло у првом рѣту зарђбљени от Срђља, па вајда је тђ назив, српско прѣзиме, јѣ—я, Стојѣноиѣ. И такђ_ти је ђнда, овај, гђшчиѣе чувала; нѣѣма је, ја се јѣдим. Идѣм, тражим је, а Грци кажу... Каже: "Тѣтка", каже, "Мѣра је с нама ѣшла." Па што се ви нѣсте јѣвили, ђна је мајя, не разѣме. И вђле свѣко. Научѣла грѣчки. А ђнда и: живијо Тѣто, па живијо ђнај нѣв, како се звао,

нѣсв прѣцедник. Онда је вољу; онда декламује; онда у вољу кад идѣ такѣ, сви су је вољели, јѣо, то је јако дѣте бѣло пријатно. И тако да, овај, ѣне, ѣна буде с њама. Кад, онда тѣ, ја мисим: како би ми бѣло кал би мѣје дѣте нѣко да мѣни нѣ да, Бѣк те, па ваља да је тако даѣ Бѣ[г], кал нѣ[мам] мѣје дѣце, а најбоље сам от сестара сам дѣцу вољела, а није мѣ даѣ Бѣг да ѣмам. А како би ми бѣло кад бѣ мѣ нѣко мѣје дѣте усвојијо, па да ми нѣ да. Прѣђем, прѣђе и крѣс то. И такѣ_је даѣ Бѣг, да мѣрам да видѣм како је ѣмати дѣте, а како је бѣд без нѣга. Крѣс тѣ да прѣђем. Ы, тако онда, кал[д]—нѣду ѣни, нѣсѣне ѣне ни јутке, па ѣцове одѣло, па маѣрно. Мѣ у куѣере, чѣтир куѣера спаковали, па нѣј лѣпи колаѣа, па мѣсѣа испѣчѣмо у пѣту да ѣмају, да понѣсу свѣга, спакујем. Онда, кат смо ѣшли у Бѣоград, па онда бѣло то такѣ, ди се чѣкало, онѣ, кѣ пѣтује, и транспорти тѣ, ѣ[д] дасѣка тѣ бараке, а мѣ онда, тѣмѣ_смо ѣ[з] Сентивана ѣмали рѣдом нѣкат, па смо нѣшли, кад ѣнда, трѣба ујтру, дѣне вѣѣ, да ѣду, ѣлѣмо; онѣ_је цѣло времѣ лѣжала на мѣм крѣну и приплакале и ја и ѣна. Ы, сѣ[д] кад је вѣз дошѣо, ѣде мѣ с ѣма. Нит ѣна ѣне јутака, нит ѣне тѣ, нѣ идѣ_им се, а штѣ ѣу, како ѣу, па онда у кѣси. . . Кад, ѣне плѣчу. . . Ы, војниѣи тѣмо и дѣца нѣмачка, ѣду свѣко свѣме, јѣ—я—да, и вѣче ѣ[х] сѣце и радосни, ѣне сѣм плѣчу, знѣш. Ы војниѣи пришли, па кѣжеду: "Штѣ тѣ дѣца плѣчу?" Па кѣжем^о мѣ тѣ, како је бѣло, да. Кад је ушѣо тѣ у канцѣларију, тѣмо код ѣвѣ, што ѣду с ѣма пѣтовати, тѣ сѣстриѣе црвена крѣста, а ушла ѣна с Јуком унутра. А тѣ јѣдна кѣже, кѣж ѣн да нѣмамо дѣце и кѣкѣ_смо бѣли усвојѣли, и ѣт сѣд рѣдитѣл трѣжи, кѣжѣ: "Чѣко", кѣже, "штѣта што нѣсте тѣ мѣну на ваше ѣме прѣ мѣсѣс даѣна привѣли, нѣ би је мѣрѣли даѣти." А ѣна глѣда, кад је бѣна, ѣн. . . "Чѣка Јука, зашто тѣ нѣси срѣдијо", ѣна вѣли. А ја ѣнда, мѣни ѣна гѣвори, ја кѣжем: "Мѣро мѣја"; док ме тѣтка звѣла, пѣсле мамиѣа, и тако ѣостаѣо мамиѣа. "Јѣ—я—да", рек, "сѣ[д] ти је жѣо на тату што вас вѣди, а жѣо на чѣка Јуку што није срѣдијо." Нѣшта. А тѣ војниѣи, кат смо, вѣз дошѣо, плѣчу ѣне, плѣчу. "Зашто плѣчу?", кѣжу ѣни. А тѣ сѣстриѣе двѣѣ, ја им ѣѣбади спрѣним, па лѣпе јѣстѣади, па тѣ, у купѣу, пѣтовѣле до Нѣмачке с ѣма у том купѣу. Нѣт су, кат су ѣне стѣгли, атрѣсу_су ѣмали од ѣца, а ѣ онда, ѣне сѣд нѣнѣду, дѣвет сѣти бѣло увѣче, нѣне чѣкат ујтру, сѣт кад ѣмају адрѣсу, сѣ[д]—нѣду ѣне ѣи одвѣсти. И так и бѣло. ѣду на стѣн, кѣцају на вѣрата, ѣтац ѣтвори. . . ѣва стѣрија загрлѣ_га и га се сѣпа, а ѣва маѣа, што је ѣстаѣа сѣ мном, стѣла на вѣрата, ни маѣи. Не пријази. А ѣн онда кѣже, да није ѣмѣ слику, рѣније што сам ја пѣсѣяла, из Бѣограда, кал[д] нѣду ѣни тѣмо снѣмљѣне, нѣ би ѣ[х], кѣо, прѣпознаѣо. Гѣдин двѣ даѣна, кѣяко је прѣтѣкло, није ѣ[х] видѣијо, јѣ—я.

И каже, онда, увек, и како је он, пишо нам писму, како је то било, како су и[х] довели, и како је он то гледи и посматра, и не мож и[х] прилагодити, ову мају, на[ш] шта је. А каже: "Онда сам", каже, "отворио те крџере, и гледи, и дичим се вама, не могу вам се захвали[ти] толико, док не би могао доћи да..." Све он то... Каже: "Што сте ту децу као права мајка", каже, "ви", као, "спремили", па се сећа кад је био оде у Бајкој, коначе како су оде прљени, нису ни дирнуле то што сам ја спаковала, и оне плакале целим путем с ђим сестрицама, нису теле да једу, разочаране. И он то види све. Онда су тако уплакане и леге, заспале, каже. Онда, после, кад ја пишем, а он пише мени, захваљува се и извињава: "Немојте, тетка Даро", ия госпођа Даро, кат како, "тако жалосно писати, деца", каже, "кад добију писмо од вас, оду у другу собу, седну у фотелју па плачу." Ая после он избегаво њима и даћи, да оне, ипак, одвикавају, кад не мош, је—я... И види, онда је ова старија... Ожени се, не могу деца без мајке кад ова, је—я, нестала. И он, шта ће, ожени се, морају они децу настати у шкољу, он је у општини био и тамо чиновник, у Немачкој, ко и оде. И, овај, ишли на школу. И, ова маја се упозна ис Персије с једним, ис Техерана. Оно на студије био у Бону, а и она, заједно у школу и упозна се. Три године је тако, упознала се, и њ[н] нама није тео да пише, зна да ће то, и њ[н] није задовољан, толико... Правио је кућу. Све он прича, како је његов живот. Кљоко је слабо оде, написа, каж, његов живот, па тамо, да је бредан његов живот; па како је плац имо, купио, па како је правио кућу, па Мира је, ова маја, говорна: тата, овако, па вако, шта да прави, како, и мени гаражу, кад засврши шкољу, да, овај, да која тамо држи. Кад оно, друкчије се окрене, каже. Она се упозна с ђим Персијанцом, и, каже, неће, каже, иће, као, с њиме. Удаће се за нега. А он, зно му; каже, вако, старији је од не и из добре фамилије, и према њоји је, вако, скрман, ая му сад, ова старија је за Америку ђшла, а ова маја у Техеран, тамо ди је ра... Оде је уватио рат, па тамо каквје је судбине. И, била је, види, педес прве је ђшла. Шесет осме дође. Били су у Ровињу десет дана њи двоје. Упознала се с њиме и ишла. И, пише из Ровиња, да—л—ћу—и[х] примити, ну и неог вереника. Како не би примила. Ая ми у башчи радили, ја и Јука, дођемо кући, сва разочарана, и радосна, и жалосна. Каже он мени: "Даро, онеш ти ићи на станцу са мном", имали смо коње, "ил пеш сачекати?" А ја кажем: "Не знам, да се одључим. Ићу с тобом." А не знамо ни у кољко ће сати доћи. Кад, ништа. Доће моја сестра и баба Ђвица и баба, кад ми дођемо, да нису сами, купимо шта ћемо и[х] дочекати, и комшије ће доћи, да и[х] понудимо, је—я, што треба, вчере.

Сједнем ја с њим, одемо; кад ми на станицу, око четир сата стигли, а вода иде. Стаде он, чува кона, а ја, ајде, гледам. Видим сам два путника на крај ондага вџа, вагона. И обадвоје у панталоне и куфере носе. Сад ја идем, јесу они још нису. Идем ја, дете моје, прикљ шина, тако, далеко је то било, а она прикљ шина иде мени и не скида рочију с мене. Кад, ми се загрлимо, почнемо се љубити, а ја... А отац јој пре месец дана умро. А ја каже[м]: "Миро моја, прими саучешће моје, чула сам да је тата умро, писала си", и реко "ђала мјарм Богу, кат се ми крос тојко годна нисмо видели, да је дао Бог да се ми видимо." А она мени, дете, ни по речци. А ја мисим, тужна је, да не може о[д] туге, а јави се Марету њеном, тако смо га, Марјан је, зовемо га Марс, јави се њему, она даље не говори. Јао, Миро моја, па ти [си] забравља говорити. Имала је десет година кад је отишла, а Мила је четрнајс. А како, кад он оде зајутра, писо је, оде у, у овај, у канцеларију, оне у школу, и с њемачком децом, таг да је она то, није водна рачуна, забрављена, је—я. А штета, добро је да је, ова... Ништа, седнемо ми натраг, ја и она, загрли се, Јука и Марс на коли, дођемо. Са[д] треба торба[к], како ћемо се споразумети... Онда смо там^о доле становали, јадовина магаџину, сјела она, она је ипак имо мало појма, да је дуже била код нас, она је ипак... Кат смо сели да дорукнујемо, она: шта је то, шта је то, како се зове, она би... А ми онда, сад водити је у Нови Сад, па у Сентиван, па у Силбаш, по родбини. А то тако, видиш, да је остала, кад воле и да види, и њу сви, и тако су, је—я. И тако да, ја, онда, то је шест осме била; онда је осамдес друге била. Јука мој бијо жив. И, јави она, дође ко[д] тетке, тетку има у Њемачкој, сад је она моји година, сад је у дому старачком, ђчи оперисала, писала ми је, и тетка тако напише писмо место ње, приведе ми и сјала ми је. И, она онда, овај, каже тетки кад је дошла, јане, то је онда била, осамдес друге, Јука је бијо жив. И, дође само три дана. Сад је три дана била, да. Онда је била дуже. Кад, она ће ићи, а Јука каже, пошто он слаб, имо година осамдес пет, ја сам имала, овај, шта, млађа сам од њега осам година. А он каже: "Мила моја Миро, нећемо се можда више видити." А ја знам да она не зна говорити, па мисим, није она то разумела. Кад, она то, Цвета њој, тај моје сестре зет, још он ишо у Београд по њу, и ћерка, клима су и[х] дошли. Онда је била са децом. Сви трoje деце и она. А Марс је осто, ратно стање, тај муж, није мога доћи, не пуштају. Осамдес друге. Јука је исто бијо жив. И, умро је, је—я—да, са[д] две и по године. И, она прошле године, кад је дошла ко[д] тетке, а она каже тетки да пише, да шаље телеграм на општину и на нас, да—я—смо ми живи и ди живимо, да има вољу да дође да је, да нас, да ме види вуче је, макар

да је тојко године била мала, има бсенај, мајо је данас деце да имаду тако бсенај, и ко бде живи стално, а не она, у свјету, а... А она онда, има вољу да дође. И тетка јави, и ми ђма тјвсграм пошлеме да Цвета јави да дође. И так су били, је—я. Радосна, онај дечко, прво дете кад је родила, мушко, јави, како је брзо бије прво порођај, и мушко дјете. И ту неки Здравко, бије у Немачкој заробљен, ко ће ми сат протумачити? Каже мени Здравко, Здравко чита и он мисли, кад је мушко дјете, да је то, овај, да није... Миси да је женско дете, кад је моје име, Дара. Ка[д], ти моји из Нова Сада дође, чита Цвета, он је бије у Немачкој и зна...

(Даринка Дамјанов, 1909)

Ту на пошку ли је афтбуоска. И ја сам била мала, она су мене дали; Дара је онда имала, кољко си имала година? — Девед година. — Девед година, и она је мене чувала. — Држала је. — Чувала ме. И није она, тако, прико дана, је—я, и онда... — Да, мајер је одведе. — Одведе ме у бир-цуз. — Било ми жао детета. — Кафану смо имали, кафану, знаш. Велика кафана била. Е, ја, после, кат сам одрасла, је—я—то сад већ снима? Ја, после, кат сам одрасла, онда сам и ја у кафани радила, онда није било конобарки, већ ми, укућани наши, ми, кат које. И долазио је свјет, и ја послужујем, и свјет. И, и онда је играло кољо код нас, девојке и момци, свирали свирци, и, и то је било лјето. Није ко сад. — Обичаји они. — Сад, сад нема ништа. Сад ва ђмјадина ни не иде никуд, ту некад у дому се скупе, ая... А ми смо сваке недеље, игра кољо, и ми се оправимо и дођемо, ту код нас играло кољо онда и, и што, тако се проводио, боље него сад. А сат само брзо, брзо, брзо, сам брзо, брзо. Свјет на брзину иде. А не знам, што да кажем. Е, сад, што имаш ти да питаш мене.

Били су коњи и коњи су држали и радили, и ја сам, мој брат имо два ждрѣпца. А ја нисам имала оца. Кат сам имала пет година отац ми је умро, онда је брат настао да ради, и имали смо два коња, добра, ждрѣпци су били. — Салаш, земљу, је—я. — Нисмо имали салаш ми. — Нисте? — Нисмо. Нисмо, па Милошов је салаш, мог мужа. Онда—сам—с ја удана, кат сам имала деветнајр година. А догле—сам—с ја нардна код брата. И кад он оре, баца ђубре, ја дрѣм. Онда парам кукурузе, онда кро[з] сејо, пљуг уватим, коња у пљуг, и држим, и сјуга, имали смо и сјугу, и сјуга пљуг један, па зашто нису на коља метли, већ ми кро[з] сејо тако, држим пљуг ја и кајасе и, и терам кро[з] сејо. И радили смо, свјет смо радили. И то је било мени боље него сад; сат само на тракторе и сам, у, кад, баш сад мој муж дошо с њиве. Ја сам се удана за Пивничана. Он је ис Пивница,

а ја сам Парошкиња. И, и мене моји нису дали да се ја удам. Не даду ме, не даду, а они су имали четрдест ланаца земље. Ај било је њи три брата. Један је погину четрдест и треће године, у Дахауу; баџили га у пећ ужарену. А један је у Дубровнику умро, он је бијо, овај, водоистаљатор. И разбљо се и умро је. Онда је имо сестру још, и сестра је умрла, сат са[мо] мој муж остоо од ња. И онда су нам одузели земље, онда је нама остало седмнајст и по јутара. И Милош купи још јутро, осамнајст и по јутара. А имамо трџе деце, два сина и ћерку. Ћерка је удата ту за коваџом, а синови су у Гљожани. Нису, ето, вољели јез не, ни[је] да нис вољели; мајо је то земље било њима, осамнајст и по јутара, ћерки смо два чим се удала дали три јутра, онда је остало петнајст и по јутара. А они онда доу у Гљожане, и купили смо им камијоне, и сат су возачи. То је, није... — Превозници, је—ја. — Да, превозници. То је, овај, како да кажем, нево је то све, неџу (!) у државном, нису задружни камијони, већ неџви. Они су сами. И онда су купили пљач, и направили су куће, лепе, врло лепе, на спрат. И после су направили куће, и купили су коља, и овај син што је са[д] дошо сто, ту, двоја коља има, овај син једна коља има, једна је сат прдо. А сад је купио мерцедеса. И раде лепо и ето. А ја кат сам била девојка, а ја... Он[и] м[е]ни нису дали, а ја одбегнем за Милоша. И онда је то било, јој зја, зја великог, што сам ја одбегла. Ај деветнајз година ми је, па шта да чекам. И кат се ова, ћерка родја, имала сам двадесет година. И ето, тако је то пршло, ко да је јуче било. — Да. Како сам. — Па да. Е сад, сад не знам шта да кажем још.

Умирала деца. Па и онда, и онда нису... — Па да шта је, било је случајева и да умре дете, скљони се то онда, лекари тако, давало, те, лекови, и так, спасавало, то сасвим било друкчије. — Ја сам ишла том Угрици. Снимо ми је срце и, и... Не знам, боље ми је било, ето и добро ми је; била сам летос у септембру у Трепчи у бањи, и боље ми је, сваки дан ми је боље, сваки дан боље, боље. Јане сам исто била, ај кат сам дошла из бање, она сам нагло радија, и нисам се чувала, и није ми било баш ништа боље, а сад ми је сваки дан много боље. Видиш да помаже и бања, помажу и лекари и све, све, све је добро.

Тако, попа, је—ја, дође да сарани, онда је то обичај, па као и свуда, ваяда. Кад умре самртник, онда иду санду[к] купе, и мету га у сандук, и онда, кад је сахрана, дође поп и... — Дође, чита јеванђеље, ко шта тражи, је—ја, двапут, трипут на дан, док не буде сарана. — И то је, и то је, овај, вежу се пешкири онима који носе и све. Ај код нас то нема; ја сам адвентиста... киња, нате—ја? Ми суботу светкујемо, код нас проповедник

дѳе, и ту нѳема ни пешкира да вежемо, ая ми дамо, дамо пешкире, у цеп мѳту, нѳема да вежу. Дамо пешкире или библије купимо па дамо сваком. Онда тако, јако вѳле свѳд библије што дамо. Онда имају да читају. И нѳема да се пляти ни, ни наш проповѳедник ни ништа. А ѳде, попи се пуно пляти. — Црква се пляти доста и... — И у цркву кад нѳесе, тѳ се доста пляти. И код нас онда, свѳштеняк наж дѳе, проповѳедник, и, овај, читѳа, и гѳовори, гѳовори, мѳлимо се Бѳгу и пѳвамо пѳсму јѳдну, сви вѳрни се скѳпе и[з] свију сѳя, и пѳвамо пѳсму, и онда проповѳедник проповѳе[д] држи, и ту народа се скѳпи пуно; ја сам била кад је умрја у Маглићу јѳдна жѳна вѳрна, и у Паланци сам била кад је умрја јѳдна жѳна, профѳсоркина мѳти баш је, как се звѳла нѳе знам, умрја, и она има сина, вѳјно лице. То је било лѳне, вѳнда. — Ви дѳбили угѳл. — Нѳе трѳб нама угѳл. — Ёно, истовѳрају. Ёно га, камѳјѳн истовѳара. На[ш] штѳа, тѳ мѳр бид за кѳлдрму. Тѳ што се насипа, тѳј шљѳнак, штѳа ли је. И онда знѳш на чѳму си. — Да. И тако, ѳт видиш, ми ништа нѳе плятимо, ми... И ондак б[н], на примѳр, овај, нѳе пляћа ѳде, как^о се тѳ зѳве, парѳхију. — Парѳхијѳя. — Парѳхијѳя. Тѳ се пуно пляти. Онда, овај, кѳ нѳе пляти, попа нѳе да га сѳрани. Онда позѳву нас, нашег проповѳедника. И ѳн сѳрани, ништа нѳе пляти, ништа, ништа, ни дѳнара. Тѳј нѳема трѳшка онда. Нѳема да даје, јѳ—я. — Нѳема да даје. — А наш... — Како чѳји закон и ѳбичѳји. — Да, па да. И нарѳчто данас, данас, јѳя сѳт смо вѳћ на, на измаку. Миљѳш јѳтрос ѳтишо по млѳко, сѳд ѳу—я свѳ помѳшати, је—я—тѳ дѳбро? ѳтишо по млѳко, и тѳ што нѳси млѳко, свѳки дѳн нѳсим ѳд нѳе литру млѳка; а она кѳжѳ: “Мѳлим вас, причѳкајте мѳло док ја не ѳднѳѳем у млѳкару млѳко.” И Миљѳш сѳдне, и кѳжѳ: “Глѳдајте телевизѳр.” А кѳжѳ, и[з] свију дрѳжава се скѳпили, тѳ, како да кѳжем... — Владѳри. — Владѳри, да. И нѳема мѳра, нѳема мѳра, сѳмо свѳђа и зѳд, и зѳд и зѳд. А Миљѳш кѳжѳ: “Нѳеће ни бити мѳра, Хрѳстѳс ће брзо дѳћи.” И стѳварно, дѳязак Хрѳстов је ту, сѳм што није Хрѳстѳз дѳшѳ. Нѳећ се напунити двѳ илѳаде гѳдна, Хрѳстѳс ће дѳћи. От како је свѳт пѳсто, како је Бѳк стѳвориѳо чѳвека, имѳ... Како је Бѳк стѳвориѳо зѳмљу и чѳвека, двѳ илѳаде има гѳдина до пѳтопа; от пѳтопа до Хрѳстовѳг рођѳња двѳ илѳаде гѳдна, а от Хрѳста сѳд имѳмо хѳиљѳду дѳвет стѳгна ѳсамдѳѳт ѳсам гѳдина. И, а тѳ је онда шѳѳта хѳиљѳада гѳдна. А шѳѳт илѳада се гѳдна нѳеће навршити, док, Хрѳстѳс ће дѳћи. А о дѳну и о чѳсу, тѳ нико нѳе може знѳти. Јѳя пѳтајѳ су ѳпѳстоли кѳ[д] ће дѳћи, а Исус Хрѳстѳс кѳш: “Тѳ нико нѳе зна, ни ја, ни ѳнђѳл ни ја, до ѳтац мѳј сѳм.” А знѳмо по знѳацима. Ево зѳмљѳтрѳси су свѳда. — Свѳ се дѳшѳва. — Свѳ се, свѳ се дѳшѳва, и тѳ сѳм на брзѳну, сѳм брзо, брзо, брзо, брзо. Свѳ се дѳшѳва, и зѳмљѳтрѳси, и пѳдѳње звѳзда и, и рѳтови и... Тѳ свѳ

пише у Светом писму, све, све. А ми читамо, ја сваки дан читам Свето писмо, сваки дан. И спремамо се за небеско царство. Јея ко, ко хоће да живи вечно, тај мора да прихвати десед божји заповести, и да верује да је Исус Христос син божји, дошао на земљу да спасе и нађе човека који је изгубљен. Е, сад, ето толикó. И ето, и вама ја то сат сведочим, а и ту ћете слушати.

(Вемка Црњански, 1918)

(Даринка Дамјанов, 1909)

Ту сам рођена, у Парага. Ишла сам у школу, и кат сам завршила шкољу, на селу, је ли, како нисам била нека шкољована, ишла сам шест разрѣда у школу, онда сам се удаја кат сам имала двадес... Нисам још пуно двадес гођина имала. И ту сам се исто у селу удаја, имала сам оца и матер, и две сестре и брата, и деду, и бабу, и стрица, и стрину, и они двоје деце, ми смо сви живили у кући једној. И тако да—сам—ја удаја, тако, из друштва тог великог. И опет се удаја у друштво, ди има стриц, и стрина, и нева деца, и мој муж, и моја свекрва, и живили смо тако, овај, петнајз гођина у тој кући. И није онда било ко саде да кажеш: нећу, кад неко каже, мислим, свекар јея свекрва кажу: "И[ди] донес воде", јея нешто, то се морало слушати; мој свекар иде у цркву, мој отац, док сам била девојка, ја увек нега пољубим у руку кат пође у цркву, испратим га на улицу, и матери моја кува ручак, и стрина, а ја ако не идем у цркву, ја онда нешто подмажем њима око ручка, јея спремам у соби и, није онда било тако, све на струју и на... Ноживо се у пех, селачку ону пех и шпорет, није било ови бели шпоретова; зидани шпорет. И то се скува ручак, и дође мој отац ис цркве, и деда и мајка иду у цркву, и ручамо, и онда свако, како да кажем, мама, матери моја и стрина, дођу неве, наше комшинице, и оне седе и причају, е, ја одем код моји другарица, јея оне дођу код мене, и тако прѣђе нам недеља. И, ако је зими, онда штрикамо, шлингамо, ткамо, матери моја тка, ја сучем црѣви, онда сам се после и ја научија, па и ја ткам са стрином и... Увек два разбоја см^о имали у кући, па сучемо црѣви и ткамо и све, а ка[д] дође прѣлеће, онда се сје башта и ради се по башти, по кући, и онда се иде на њиву. Сјју се кукүрузи, пасуљ и све. И, ка[д] дође лето, исто тако, овај. Идѣ се на њиву, коси се жито, није онда било комбаја ко саде, и машинна т[а]х; рукама све се то радило. И ка[д] дођ пасуљ да сазре, пасуљ се чупа и све тако рѣдом. Жито се коси и све, беру се кукүрузи и... — Све ручно. — Имали смо увек бостана много, па бостана, любенице, Боже, велике диње, па то је

била мѝлина. Нѝко тѝ нѝје мѝслијо да прѝда. Дѝца дѝђу, пѝслѝ сам ѝмала мѝју дѝцу, стрѝна ѝмала нѝну дѝцу, кат—сам—с—вѝн—удѝла, тѝ дѝђу дѝца, ѝмала сам тѝ зѝву, у сѝју удѝта, нѝна дѝца, нѝко тѝ нѝје бѝјо тако грамзлив за дѝнар ко сѝде. Нѝко. Прѝ свѝга дѝца нѝсу ни ѝмала нѝваца. Јѝ сам се удѝла, јѝ нѝсам знѝла штѝ је тѝ ѝмат нѝваца. И кат сам бѝла дѝвѝјка, мѝти мѝја ѝде мѝне купи шта трѝба, цѝпеле, ѝлину и свѝ. Бѝле смо обѝчене нѝс трѝ сѝстре, штѝ нѝма мѝти купи, тѝ је нѝма бѝло дѝбро. Сѝм кат смо куповали капѝте зѝмске, вѝн кат сам ѝмала осѝмнѝјз гѝдина, ѝнда сам ѝшла у Нѝви Сѝд, прѝви пѝт, да прѝбам капѝт; а вѝко нѝкаде. Нѝкаде. Ї, кат сам се удѝла, кѝкви, нѝсам јѝ, нѝје тѝја, ни смѝја, ни тѝја да кѝжем: ѝ, нѝћу, кад нѝко. . . Рѝчѝмо, па нѝм вѝде, јѝ ѝма скѝћем и донѝсѝм вѝде. А сѝд нѝје тако. Ако си жѝдан, устанѝ па пѝј вѝде, ако нѝси, нѝси, је—ј—такѝ, Бѝдо? И тако, ѝто. И прѝвѝјѝ сам, ѝто, и вѝек, мѝж ми је умрѝ, свѝ су пѝмрли, мѝти мѝја, ѝтац, сѝстре мѝје, јѝ сам ѝстѝла, ѝто. Їмѝм сѝна, ѝмѝм снѝву, ѝмѝм двѝје унѝчѝди, ѝмѝм двѝ нѝрке, ѝни, јѝдна ѝма јѝдно, дѝвѝјчицу, ѝвѝ ми мѝлѝја ѝма двѝ сѝна, и ѝн је ѝженѝн, старѝји ѝма вѝн дѝвѝјчицу, Мѝју, бѝли су тѝ ѝ сѝви, и лепѝта, ѝто; сѝт сам и прѝмбаба, бѝла бѝба па и прѝмбаба. Па ѝмѝм тѝ мѝје зѝове, нѝног сѝна и нѝву дѝцу, и нѝви унѝчѝди, и ѝни дѝђу. И свѝ вѝчу: "Дѝ си, бѝба ујна?" "Їво ме." А тѝб се сѝде рѝтко кѝ тако, овај, рѝди и пѝхѝђају, нѝте. Тѝ сѝде, дѝнаске је врѝеме тако дѝшло, свѝко за сѝбе жѝви. Па ако ѝмѝш ѝмѝш, ак нѝмѝш, ѝпѝтј тако. А прѝ нѝје бѝло тако. Сѝт кат се, јѝсѝн дѝђу, пѝради, ѝјде кѝт кѝмшѝнице, ѝна код мѝне, јѝ код нѝ, ѝкупѝмо се, нѝ сѝм нѝз двѝ, кѝяко нѝс, пѝна сѝба, и сѝдѝмо и прѝчѝмо; нѝје бѝло рѝдија, нѝје бѝло телевѝзора, нѝје бѝло нѝшта; чѝк нѝје бѝло ни свѝтѝла. Спрѝм ѝмѝпе. Сѝд мѝји унѝчѝт кѝш: "Кѝко с тѝ, бѝба, штрѝкаѝа и. . ." Па лѝѝпо: мѝтем на стѝб и сѝдѝм и штрѝкѝм и. . . И свѝ. И нѝложѝ се у пѝћ, док нѝ свѝнѝ свѝ је, и дѝручѝ[к] гѝтово и свѝ. Устајѝ се и дѝручѝје и ѝнда свѝк ѝпѝд за свѝѝм пѝсѝѝм. А сѝд, бѝме, нѝје тако. Сѝт се, овај, спѝва дѝклѝ кѝ ѝне, кад, кѝ је запѝслѝн, тѝј зѝдѝ на пѝсѝ, а кѝ нѝје, ѝто. Јѝ сам стѝра, ѝстанѝм кѝт куће, спрѝмѝм, скѝвѝм, ѝпѝрѝем, и свѝ тако шта мѝжем урѝдим. Їто. Јѝ мѝслим да је. . . Да нѝд бѝд зѝдовѝлни, штѝ сам вам ѝспрѝчѝла. — Јѝсте.

— Знѝте, кат сам јѝ бѝла дѝвѝјка, ѝнда нѝје смѝнѝ се тако ѝни на ѝгрѝнке и, кѝ сѝде што се ѝде. Нѝје ни бѝло. Нѝдѝлѝм се ѝде после пѝдне, кѝко се рѝчѝ, тако ѝко пѝја двѝ, у коѝо, тѝ се зѝвало кѝло, у јѝдну кѝфѝну. И тѝмѝ се свѝ ѝкупе, и мѝмци и дѝвѝјке, и ѝво вѝко, мѝлѝје жѝне и лѝуди, и тѝ дѝ мрѝка, до јѝдно штѝ[ѝ] сѝти, и кѝни, бѝло тѝ лѝто, бѝло зѝма.

Никог. Ђ, онда мѡе другарице, ту било у комшиљуку, било је нѡш чѣтири, онда мѡ седѡмо. Јѣдну нѣдељу јѣя јѣдно вѣче код нѡи, онѣ код нѡс, и тако. А кат се правѡно прѣјѣно, тѡ се звѡло прѣјѣно, увече четвртка; онда се зѡву свѣ другарице, а мѡмци се не зѡву; мѡмци онда дѡбѡу. И тѡд мѡло бѡде, једно двѡ сѡта, мѡј ѡтац нѡ[је] тѡ дозвољѡво, а нѡј ни јѣдан ѡтац, да се купѣ окѡ куће, кѡже. Ајѡ, за кѡгѡ_је, онда је тако било, за кѡгѡ_те ѡтац и мѡти ѡне да ѡдају, за тогѡ_с ѡдаш. Нѡје онда било да то ѡубав, кѡ сѡде, и да дѡбѡе кѡћи, тѡ нѡје било. И ѣ[то] тако. Удѡла се, и кѡже: ѡути и сљушѡј, и јѡ мѡслим тѡ тако мѡра и мѡра и, и дѡбрѡ_ми је било. Нѡсам знѡла за бѡље, а нѡсам ни за гѡдрѣ. Свѡи су тако живѡли, нѣ ко данаске. Данас, ако се мѡло нешто пѡсвађѡ са мѡжом, ѡстави и рѡстанѣ_се и гѡтово је, нек се ѡдѡје стѡ пѡта. Нѡје је стѡд. Данас нѣма стѡда ни сѡрама. ѡстави и дѣцу и кѡћу и свѣ. Субав, кѡква ѡубав! Субав је, јѡ мѡслим, нѡјвѣћа, кад ѡмѡж дѣцу. Тѡ ти је ѡубав. Кѡкву дѣцу, нѣ—б ѡставѡла за кѡгѡ земѡљску! Ајѡ нѣка ѡстави жѣна, и ѡде, и ѡдѡ_се, и тако, дѣца онда мѡче. А сѡд, ѡпет, ѡва дрѡжава, кѡк да кѡжем, кѡпѡи ту дѣцу у гѡмињу, и кѡ је чѣстит и пѡметан и учѡ, тѡј бѡде чѡвек, а кѡ нѡје, нѡје. Е зѡтѡд сѡд ѡду па кѡраду и убѡјају и чѡда стѡвѡрају. А тѡ прѣ нѡје било. Дѡ. Јѡ знѡм, јѡш је онда, сѡт сам [се] сѣтиѡла. Јѡ ѡшла ѡ шкољу, у трѣћи рѡзред; а мѡј ѡтац и мѡти и стрѡц и стрѡина и дѣдѡ_су нѡ нѡви, а пѡкѡјна бѡба, зѡвали смо је мѡјка; онда се лѣбац мѣсијѡ кѡт куће, па су ѡднѣли ѡни сѡм лѣпинѣ нѡ нѡву, а трѣб нѡсити и лѣбац и рѡчак. А ѡна сѡувѡла пасѡљѡ, па кѡже мѣни: "Ајѡ нѡси, Јѣлицѣ", ѡвај, "рѡчак"; ајѡ реко, ѡћу—ј—стѡићи, било и до пѡдне ѡ шкољу и после пѡдне; онда звѡни звѡнце у пѡља двѡ, кат после пѡдне, а ѡјутру звѡни у пѡља ѡсам ѡ шкољу, па до двѡнајст. Кѡже: "Ако ѡма неки вѡдрѡкѡш", ѡнѡ_з бѡрали кукѡрузи, "а тѡи бѣжи, нѣмѡј ѡићи онда на дрѡму кад вѡидѡш." Прѣ, тако, ѡду неки ѡуди бѡратати, а сѡт су и бѡратати, нѡѡпѡк, и кѡсати. Кѡш, тѡ се зѡвали вѡдрѡкѡши; так, нѣчѣе да рѡди, па ѡде. А јѡ, ѡвај, дѡшла до Јѡроша, јѡ вѡидѡм, кѡвѣ_су пѡсле тѡ, сѡд ни нѣма ни тѡм тѣрају кѡвѣ; а сѣди неки чѡвек, и нѡѡчѡре, и гѡѡгѡгѡв, пѡ[д] дѡдѡм. Било дѡдѡва двѡ рѣѡда на дрѡму, а јѡ кат сам вѡдѡла, а јѡ тѡј мѡј рѡчак, бѡба кѡувѡла пасѡљѡ, и тѡј лѣбац, ѡ, нѡтрѡг. Јѡѡј, јѡ се ѡпѡшиѡла. Кат сам јѡ дѡшла: "Па штѡ, јѣс—тѡи вѣћ дѡшла." "Јѡѡј, нѡса[м], мѡјка, тѡ—с рѣкѡла, ако вѡидѡм неки вѡдрѡкѡж да сѣди, да јѡ—с вѡратѡм, ѣ, сѣди." "Јѡ", кѡж, "нѡпѡко, ѡдѣм јѡ. Ако звѡн звѡнце, тѡ нѣмѡј закљѡчѡва[ти], тѡ сѡм ѡд ѡ шкољу." Смѣнѡ_се онда ѡставѡити, а сѡт се мѡра закљѡчѡвати кѡко ѡдѣш ѡ бѡшчу. Кад ѡна нѡпѡко, а тѡ нѡје бѡјѡ вѡдрѡкѡш, нѣго дѣда мѡј ѡзѡнѡ прид мѣне. А јѡ нѡсам нѣга пѡзнаѡла, ѡпѡшиѡла_се. А ѡн сѡи нѡ шѣшпѡр, па сѣди, у кѡшуљи. Јѡ, кад је ѡна дѡшла; "Јѡ", кѡж, "нѡпѡко, па штѡ тѡ

нис вико Јелицу?" "Па", каже, "нисам ја њу видио." "Па", каже, "она побегла." И он узме тај ручак и лебац и однесе. И баба стигла, нисам ја још ни дошла у школу, сам баба дошла, она се смеје, па, није ме грдила; па каже, овај: "Па то је деда бијо." "Па ја[о]ј, ја... Ти си м[ен] рекла, баба, да ја побегнем." И ја тако, овај, дођем, и звони звонце. Дође баба, и ја, ајде у школу, звони звонце. А учитељ онда нас пита: "Децо, шта сте радили", тако је бијо обичај да нас пита. "Јесте научили?" "Јесмо, научили смо." "Јесте ручали?" "Јесмо." "Шта сте још радили?" А ја кажем да сам носила ручак и како сам побегла. Каже: "Тако треба, божати." "А то није бијо вандрокаш, то је бијо деда, чеко ме." У смеј онда... Да. И, тако. А сад нећемо, сад су сви вандрокаши, сад су сви косати, а није деда бијо косат ни... Сам ја се уплашила, па нисам ни гледала. Ја сам видим да седи човек, а ја не знам ко је, ја бежим натраг. И етој тако сам живила. Ето сад, не знам сад шта би више вам причала. Немам шта. Ја мислим да је доста.

Да. Прѣ је бијо срамота ако нећеш пун шифонџер наткано. И пешкира, и поднавица, и перина и... Сад нећемо сјамарице, сад кауче. — Ај је бијо... Сјање се натрпа у перине, овај, сашине се от платна, и, овај, тојко се остави, на два места, и онда трпа се, сјамарице, онда... — И то кат се, овај, увала, мислим, та сјама, онда—с то истрпа, па пере, па друге се, је—ја, па руке моје да отпадну. — Није бијо машине. — Кат сад кажу: "Ју, ај сам уморна, ај ме бољу руке." Па ја кажем: "Буте напакко."

А та, овај, Катица, она је родом из... Хоргоша. Па каже, овај, њен отац има, овај, пет јанаца винограда, па сви, мислим, недељно двапут кува пасуља, има надничара и... А њен је опет муж из Крстуре, Русин, а мајка му је Немка. Па она њи мале оставила, па се удала у Београд. Там, тог Ђорђа и Мару, ћерку, осталина ко[д] деде и код бабе у Крстуре. Они помрли, овај з деца нарасла, и овај се ожени, узме ту Катицу, а она је учила, медецинска сестра бијла у Новом Саду. А он је мајстор бијо. И она бијла лепа, и б[и] није још; добар човек. Ти што су становали тамо код нас. И она се уда за њега. И, б[и] неће да једје пасуља. А немају кућу ни ништа немају. А та сестра његова с опет уда у Врбас, е, о рату, те, Јевреје поубијали, а баба, ку[д] не, шта не, дође кот сина; онда је наша сина, а мајка га оставила. А Кати... Он не ћутијо, тај Ђорђе, а Катица се љутија више пута. Па каже: "Како си могла оставити га мајога", каже, "онда си живила тамо", каже, "отим Јеврејом, јела сам печене гуске и печене цигернице", они не једу друго месо; "а сад нећеш да једеш пасуља, ниси ти отпала", каже, "од грџофска фамилија", п—онда—с

онако, она је Мађарица; "па нећеш пасуља." Она доћ код мене, па каже: "Шта радиш, баба Јелице?" "Па", реко "оћ да кувам пасуља, Катице." "И ја теља пасуља, а ови моји нећ да једе. Сад нећу ићи кући цели дан, седиш ко[д] тебе." Каш: "Само ти седи." Имала дечка једног, Мишику, он јако вољо код нас да дође, и ома иште леба и сланине да једе. Једаред га понудили сланине и леба, и он страшно онда волео леба и сланине. И тако смо га сви заволели, ко да је наш. Нако, неко мило дече бйю. А она, кат сам ја већ скувала пасуљ: "Идем и ја сат кућ, па ћу куват пасуља; ако оће нек једе, ако неће не мора", каже. И скували су пасуља, она оде, баба дође: "Јао, Јелице, Катица кува пасуља, а ја не вољем, ни Ђорђе." Кажем: "Баба, морате јести пасуља." "Па", каш, "кад не вољем, нисам ја то никад јеља." "Е, ако ниси никад, кат си гљадна, сад мораш да једеш." И, баба, пристаяа је, јешће пасуља. И тако, дође Мишика и већи, онда бйю дѣран, није још ишо у шкољу: "Баба Јелице, и ми смо кували пасуља. Јешће и баба, и таа, и мама, и сви ћемо јести." И он чује кад... Да, пасуља. И како шта умесим, а ја: "Ајде, Мишика", и однесем, а и они мени, кад оду у Њоргош, нек су били Мађари, а јако су били фјни и добри људи. Та нећа маћи увек мени пошале, воћа, грџа, слатка вина, тако, сад у јесен кад беру, а ка[д] дође опет јесен, они кољу свиње, они немају ни астал, ни когѣ, ни те, тако, велике судове, а она дође, Катица та: "Баба Јелице, оћеш ми дати?" "Оћу, Катице, све што г[д] ти треба носи." И она тако однесе, а та нећа маћи, кат пође кући, и отац, дођу да се поздраве, па кажу, прид њоме, знали су лепо српски; каже: "Катице, поштуј ту баба Јелицу, она ти је мајка друга", каже. "Ти не можеш доћи у Њоргош", каже, "да", овај, "ако се разболеш, ако нешто, мораш је поштвати." Каже: "Оћу." И, тако... Другу јесен, ја се разболеја, озлебеја, муж ми бйю у бјаници, па имали много кукуруза, па киш пада и покисја; Катица је свака коља истоварила, и дође, нарани свиње и све поради. Ка[д] дошла друго лето, Катица се разболеја, слепо црѣво, па оперисая у Новом Саду, е иће тај нећ Ђорђе код нећа... Код не. Ја пошале поздрав, и кад је дошла, он дошѣ кући, каж: "На[ш] шта је, баба Јелице, Катици је добро, бй-я ти", каже, "теља да очупаж гуске", она имала двадез гусака. Рекох: "Како да не би." И ома ја приђем и затворим и узе, очупаја гуске јој. А кад је она дошла из бјанице, она мене љуби: "Јаој, велика ти фала, баба Јелице". Дође нећ отац и маћи, а она се фали како сам очупаја гуске. Каже: "Видиш, ја не би могла доћи ис Њоргоша", каже, "да ти очупам, зато мораш поштвати ту бабу", каже, "и она тебе, видјаш како те", овај, "поштује и воле", каже, "и виш како то,

дѣте ти привѣти”, каже. И онда се они отселе у Нѳви Сад и двапут су били. Сад је Мишика већ велики. Мишика сам ђе у Парале да вид баба Јѣлицу. И такѳ_су долазили, и сад више и не долазе, не знам ди су. И ѣтој тако. Сат сам вам, вајда, све испричала. — Баш фино. Баш фино. — А то је све било тако. — Јесте, јесте. Да.

(Јелица Алимпић, 1909)

(Будимка Пашин, 1929)

Идемо на њиву, и копамо и радимо, што рекли, је—я—да, и имаш, сина сам имала, ишо у школу, па шкѳла, па ѣт сад имаш унуче па чувамо, тако да ти причам? А ти сад то већ укључила, је—я? И шта, мисим, ајде ви испитивајте, ја ђу вама говорити, — Не, ти говори сама, ништа не треба. Ти сам говори. Све, как идеш на њиву, как намириваш, как све. — Како намиривамо, како ранимо, чистимо свињце, појимо, перѣмо, ѣт кад дође вече, умѳрни, мислим, је—я, сви се уморимо, кувам вечеру, спремамо шта ће се јести, не знам сат како, шта ђете ви да вам још причамо? — О детињству твој, дѣвѳјка кат си била, и то све. Шта знаш. — Кат смо била младе, мисим, је—я, онда смо ишли на њиву, и копали смо, и трудили_смо се да купимо зѣмље, такѳ да ти причам, како смо купили... И ѣто, ишлѣ_смо код бабе навек на њиву, и купили_смо пѣт јутара, шѣѣст, зѣмље, ја и сѣстра кад је била, овај, код маме, па смо навек ондак ишле, сваки дан у надницу, ѣно у задругу кољко_смо ишле, да вајимо рѣпу, да копамо, да берѣмо кукѳрузе, да се поновимо; то је било тако за, за нас, да идемо да радимо, па да се поновимо. Кад нашу њиву порадимо, и идемо другѳм па радимо. Ё, док се нисам удаја. Кат сам се удаја, ондак више нисам ишла, онда сам ишла другѳм да одрађивам, ѳпѣт, ко ће нама помѳћи, ко ће нама урадити? Ё, нисмо имали куће, нисмо имали ништа, онда смо морали да кућимо се, и да купимо мајо кућнице, и ѣто, послѣ_смо опраљали, послѣ_смо дѣрана шкѳловали, ѣт сат смо га ожѣнили, сад имамо унуче, ѣтој тако све дане радимо. Никад неѣмам ѳдмора. Сат сам била ѳдлесна, је—л—и—то може тако? И опѣри-сая_сам се и... Неѳѳј викати. И ѣто ѳпѣт мѳраж да радиш. Ё сад не смѣш да прикидеш, је—я?

Онда смо били мали, је—я? Наја како је нѳсијо, овај, Милорада, онда смо бѣжали, па кат смо бѣжали ту на саяаше, тамѳ_смо и ноћивали, и недељ дана_смо били на саяаши. И тамѳ_смо, на саяашу, добили да јѣдѣмо, кући нико није смѣо да иде. Па крос тај дѳбоки каная, тѳда_смо

сви тако бежали, овај, и тамо смо били недељ дана, кат смо дошли, мџ дџа сам џсто кџт куће, и Швабе су све попалили, и краве изгореле џвима комшијама, и, овај, коњи побегли, и свињи, и џнда су мџг дџду тељи да убију, што је сам џсто, сви су побегли, а џн је сам џето кџт куће. А на астану џстало... Барјак, наш, џвај што... Застава. Џни нега сам питају шта је тџ. А џн каш тџ је спремијо за партизанае ка[д] дођу, да има на астану, је—ја, како је... Ёт сад не смејо џпџет.

Кат смо дошли, џвове деда Јази изгорела шупа и штале и свињци, Тучевима изгорела кућа, све џно џнатраг, је—л—изгорело, је—ја—се—не сећаш? Па Нани и џнијма свијма, а мџг дџа гасијо, па није, овај, нама није тџјко изгорело кџ џвима, само што нијмо смељи да, били смо ми дџсџ[т] дана, је—ја—да, на салашу. И тамо су нам доносили, знам да је Пџтуја дџнџела фјашу от пџт литриј дунста, и тамо, дџца миј смо били. Шта, једно четрнајс, пџтнајс гџди[на] не знам, нијмо имали тџјко. Па смо миј тамо живили недељ да... Дџсџ[т] дана на салаши. Кат смо дошли кући, џто, џндак је тџ тако бијо, све пџробљено. И џнда смо се бџјали, како шта засвира јел зазвџни, џндак џма се бџжи у атар џпџет, знам да баба буди и џма: "Ајде, дџцо, бејте у атар." А дџа је мџг имџ коње, па су му џтерали у... Ди су џтерали, у Мађарску, ди су џни тџ ишли? Коње и кџла и све, и вратио бес кџџна, без иџега, нију доббили. Дџклџ су џни тџ џшли, до... Дџклџ се тџ ишао, до, тџ у Мађарску су џни некуд ишли, и џндак су и[х], овај, узџли им кџџне и кџџна и све што је, само ниј пустили да иду куд знаду, и џни џнда, такџ су се нођу, сџтра дан, сви вратио кућама, бес кџџна и бес кџџла и бес иџега: а ималиј смо лепу кџбиљу, а мџг бабо у башчу, па кроз башчине, па у атар, па, Видру џну, на бугере; а џн џндак њу кријо у атару, у кукурузи, ималиј смо четри пџт јутара кукуруза, па у кукурузи је кријо, није смејо да дође кући. Ако дође кући, џнда ћеду и њу узџети нам. А вако џнда, кад је пџшјаџ све, џстала нам кџбиља. Да. Кукурузџ су нам, жито, све свиње, џнда знам да смо на тавану у џџаке џтвџрене, насипо баба кукуруза да имамџ за свиње, и да се свињи ране ис тога, мијсим, није бијо друкчије, како да се снаџеш; већ ди се кџџ снаџџ, такџ смо сипали и претоварали. Ё, џнда смо пџшле у шкољу у Паланку, па нас је баба исписџ и[з] школе, није мџгљо, џндак није бијо жита, је—ја, џбавеза џна и све, велики дџгови, и сџстра се разџле, кат се разџлела и испишем се и ја и[з] школе. И такџ да смо дошле џбадве кући, није, нијмо мџгле д—идџмо дџже ни у шкољу. Макар да је, ималиј смо и џндак тринајс, дванајс, па ималиј смо дванајс тринајс јутара дџгле, ај нијмо мџгли да... Нијмо мџгле да идџмо у шкољу. И џндак је бијо тџџшко кџ и

саде, што како је сат криза, тако и ондак. Ђ, ондак, што, тако смо живили. Је—ј—ти—треба још?

Па како слави́мо. . . Прѣ два три дана мѣсе се кола́чи, па се ко́ље, па се онда спре́ма, п— ондак и дѣбу́ нам на рѹча[к] гѣсти, па дѣбу́ гѣсти на ве́черу, па се остане до у́тру, кат како буде. — По́па. — Па дѣбу́е по́па на ве́черу. — Да свѣсти. — Па дѣбу́е да свѣти во́дицу, па дѣбу́е и на свеча́ре ўвече, на крсну сла́ву кад је, су свеча́ри, па онда се остане и до у́тру, п— ондак у́тру опѣт на до́ручак, опѣт свеча́ри по́ново, на до́ручак, па на рѹчак, па кадгод и код њи, онд он во́дио свѣ њи ўвече, дру́го ве́че, на ве́черу, опѣт по́ново, па опѣт до у́тру остане_се, овај. Тако_се спре́ми, свеча́ри да буду, ве́лики, мислим. А и Ђурђев дан је баш на́ко кад и ле́по вре́ме буде, па смо на́век [ѣто] тако правили свеча́ре, и о́тѣгну се ти свеча́ри по два дана.

Ўноси_се сла́ма, пѣчѣ_се, кѹва_се риба, пѣчѣ_се риба, правѣ_се опе_канци, онда су́традан свѣ по рѣду, опѣт супа, па пѣчено мѣсо, па са́рма, па се, па че́сница_се прави, овај, онда дру́ги, први дан после по́дне се ја́ше ко́њи, па ба́бе дају зѣтовима га́не од бѣсна пјатна, па су́тра дан опѣт, дру́ги дан опѣт се ко́њи ја́шили, са[д] то ни не́ма ви́ше, ја́шили_се ко́њи, па се тако ве́еже пјатно, па ко́ је зѣт, до́бије и ко́ња увијенѣог, и око сѣбе бѣснога пјатна. Па тре́ћи дан, ондак Свѣти Стѣван, онда смо ми свеча́ри, крсна сла́ва, па се опѣт сла́ви, па ондак у четвѣрти дан опѣт се сла́ви по́јутарје свеча́ра, па се тако четир дана сла́ви Бо́жић. Да. Ђ сад не́ знам шта ви́ше.

Па кат се ўда, прво љде, прѣси_се, па буде јабука, па дѣбу́, овај, да, љуве́гијини по де́војку, па онда се ту да́рују, ту онај до́бије прѣстѣн јел бу́рму, а ѣ[н] њѣзи донѣсе ха́љину и ру́мену јабуку, знаш кад је Види би́ла. И дѣбу́ по њи двадесѣт, по пѣтнајс, по тридесет, како по ко́га дѣбу́, онда се љспроси, па буде двасѣт јѣдан дан ко́д маме, па кат прѣје двасѣт јѣдан дан, онда дѣбу́ свѣтови, па се венча́ју ѣде код маме, па онда се во́ди, буде рѹчак ту, и сви свѣтови дѣбу́, онда се рѹча, онда се де́војка во́ди ко[д] љуве́гије, па се та́мо правѣ свѣтови до су́тра дан, онда су́тра дан се рази́у. Ђ тако, овај.

Кат се Би́љана родила, овај, па прѣ јѣдан дан љшли_смо да јој купимо злата. Ми́ћа није тео, а ја ка́жем: "Ўнемо ја и ба́ба па љем купити, па не́сеш ни зна́ти." А ми ѣдемо у Па́ланку, кат смо ѣшли у Па́ланку, да не́ зна ни он, ни ма́ма мо́ја, па купимо јој огрѣлицу и на́руквицу, онда

смо дали осамнајс милијона за њу, а то је већ[н] четири године, шта сад[д] та кошта. Купили смо наруквицу и огрлицу, и таман ујутру јавили, бај да се иде по дџете. И дџе мје сестре ћерка, и Јованкина, Турђинкина сестра, и Мића, и тако бду по бџебу, и донџу бџебу, и кат су донџели, онда се покади крештић, па се дџете мџе у крештић, п—ондак дџа да злато, и дџет милијона смо јој дали, џма чим смо је донџели, п—онда кад је бјло два мџеца, онда смо правили крештење; ондак је доиџо пџопа, па кумови наши што су, овај, крстили бџебу, п—ондак што мџо син крстијо њи, па онда што смо ми крстили, трџе кумова се напарило. И бјло је њи четрдџет и шџет на крештењу. Бјла пуна соба, набијена. Пџкли два прасета на ражњу, и кувала се супа, и за вџеру сарма, пџкљо се мџесо, пџховано се мџесо, фашир се правио, овај, то тај дан. Е онда сутрадан су ис комшијлука дџне дошле, ај кат се родила маја, онда смо џма свџ звали, цџо комшијлук, на ракију и на кафу и на колаче, мајо такџо, кат се дџете роди, такџо је обичај ту. Виш, то сам забџравила, џма на почџетку. Прво је бјло сав комшијлук, па онда смо, џто, кат смо донџели, онда се после два мџеца крстија, па после крештења, кад је бјло рођендан јој први, онда смо опџет[т] тако правили, сад ако да Бџ[г] кад буде други, ондак су исто бјли кумови и пџопа, и сви су, овај, бјли на рођендану. — И како се крсти. — Крстија се, бјла је јако дџбра, овај, па како је пџпа пџо, па како је дрџо гџвџор, п—ондак, кумови су ови њџеви из... Паланке бјли, довели њџеву прију да виде крештење, како ће бити, и Билана, мисим, јако је бјла дџбра кат се крстија, није плакала, није ништа кџ друга дџца што плачу; у соби се ту код нас крстија, овај. Кат се крстија, онда смо јој правили рођендан велики, за ручак су бјли старији, њи двадес пџт, шџет, а за вџеру је бјло њи тридесџт, мјлади. П—онда се кувала за пџдне чџорба, и пџкли мџесо и, овај, пџховали, а за вџеру се сарма кувала, и пџкле кобасице, и мџесо, и пџховано мџесо, и правили тџорте, и Билана дувала у свџћу, да виш как сат чим буде тџорта, џне да пири, џне да дува у свџћу. Ондак је, овај, дувала у свџћу, први је бјло рођендан; џт сад ако да Бџ[г] кад буде сад[д] други рођендан, сам нећем више тако правит велико кџ јане, нипошто. Такџо се, џто, кат се роди бџепче, и кат се, кџ воле, а неко кџ не може, тај не може правити. То је опџет[т] трџшак, ја°, напак°, шта—ј то коштајо, овај, нџваца, мислим, јџ—ј. Треба донџт пића, шта сам продајница кџбшта. Е, тако, кат се роди бџеба.

(Анкица Пејак, 1936)

(Будимка Пашин, 1929)

А онда ја покажем ту карту, што је она јавила, је—ја, да је моје име, а Здравко миси да је женско, не миси да је мушко. А Цвета каже, па није, каже, то је, каже, она вако описива: мамице, даја сам, каш, твоје име, Дара, да си задовољна ти и да ми се више сећамо, а то је у Персији, та реч, дара, то је здравље и веселје; здравље и богаство, како да кажем, сачињава та реч, дара. Ето. И сад је он требао у војску да иде, тај најстарији дџеран, сад је, кад је она била прв пут, кат се, јесам причала како сам ишла придњу, јесам? Кад је јавила да ће, били у Ровињу десет дана, па ондак јави, да—ја је примамо, са вџеником дође, да се није, као, удаја. И тако је, били су, а ми на станици, ја изашла, то сам, ти већ снимила, је—ја да? Шта сад да наставим?

Прошле године. Чика Јука је умро. Кад је Јука пратио и ја, тај сестрин зет ће и[х] носит, је—ја, Београд, а он каже: "Миро моја, Миро, никад више те нећемо видити." А она не зна, забравила. Ова старија зна, имала је четрнајз година, зна српски и данас, и у Америци има комшије от Србља, па ипаг дете... А она тако, имала десет година кад је отшла од нас, и тамо у немачку школу, и тако да, отац оде у општину, ради, а оне у школу, и тако да је она забравила. А, што ми било жао, кад је била и прв пут, и друг пут, а, мислим, и радосна, и жаљосна. Волем да је видим, па макар да не говори са мном. Па кад треба да кувам, па јој кажем: "Миро, ајде ти по твој", је—ја—да. Она нешто дете и зна, и друкчије се свагде ради, а не можемо да говоримо. Јао, Боже, ја, а она онда, кад је мени писана; па се захваљува, па како ми пише, Бого мила, како то, данашње ово време, слабо ко има осећање, млади према старијима, видите сами како то иде. А она пише мени, и све, и како јој је тешко што она не може сад мене у старе дане да привати, којко сам ја за ња, као, учинила. И то све иде, и осећање има. И она онда пише, како се сећа, како јој звуче чика Јукине речи, крот крoja, кад је то како да се неће више видити. А ја мислим, како она сад то, кад не зна да говори, како зна; а Цвета каже, тај сестрин зет, каже: "То сам ја њој она приво." Зато она се сећа, и у писму пише, како је чика Јука реко. И онда се, што видиш, ту идућу годину, били су. Само је, кад је била прошли пут, шесет осме, и осамдес друге, шесет осме је била с њиме. Педес прве су отшле. Онда је осамдес друге била са сви твоје деце. А сат кад је била, Маре је ото. Вајда што је ратно стање, муж, а они, она је дошла з децом. Е сад је бијо он и деца, ови двоје деце, а овај најстарији дечко ото. Увек, вајда, једно зауставе у погледу ратног стања, јед стања, јед закон како је. И тако су били, и онда она мени опет пише и захваљува

се, како су и[х] ђоде сви дочекали, и моја родбина, и у Новом Саду, и јако вђле, сам не мош, судбина је така, да ја видим како је има[ти] дете, а како је бид без неђа. А то није мајо, толике гођдине, да ја према њима и они према мени, стајно. Ево и сат сам добија из Америке, неђи дан, чеђтитку. Сам што ја тако сам сјаби живаца, и не могу да се наќанем да пишем. Ако ми неќо саставља и говори, ја ћу писа[ти] три дана, а овако не знам. Ево, вите сад, извињте ви саде, вите наш споменик. То смо ми седамдесете гођдине нама направили. И има једна слика, нисам то поња, чика Јука кад је, ту неќа бина сарана, сео на споменик. Сео, на споменик се слико. Ко би мисијо да не ђи пре, јесте старији од мене доста, а ја слабог здравља, ја сам мисја, пре ћу ја, а ево, није дошћ крај. Тешког мђг живота, самђна, слабо здравље...

(Даринка Дамјанов, 1909)

Ја кат сам почела живот са мојим мужем, ми смо почели тако рећи од нићега. Ту није била дана и сага кат се није радило, само кад је време дозвољавало, и дању и ноћу. Чак смо знали устати у три сага ујутру, па сећи кукурузђвину, после тог повезеж, заденеш и наново береш, и набереш пуна коља, и идеш кући, истовариш, и дђђеш, и још ако можеш береш, ако не можеш, кољко можеш убереш и ђнда кући. Ујутру ђпет] то што си ђбро исћечеш, и све тако, да њива буде гођова. Није било јако радити, на ђдносу на данашње радове. После тога много се сејјало кудеља, репа, то све није било јако. Пољопривредник је много теже раније живијо. Али сат смо у више ђбавђа неќик; шта нас је вђзало за тај посђ, не може сам, не сама ја, него и ђстали народ, увек причам: што нас је вђзало толико сад за ту пољопривреду, кад немамо времена баш никад. Сат се сеју друге кујтуре; сат се сеје доста кромпира, паприка, сирак, шта ти ја знам, свашта се сеје, пасуљ, раније се то сејјало: кукуруз, шећерна репа, пшењница и кудеља; а то нам је ђдавно већ задовољство укинђто да се ради.

— Кудељу пет јутара сејјали, па просђцам, дугачко, па просђцај, па је ђнда сутра дан вежи, па треба је косити, ђнда узмемо ко ће нам вђзати. Па треба је дењути, па носити, посја, до гуше, свега. Нарадили смо се, мислим, јако много. Шта можемо. — Ништа. Ја—[се] сећа[м] мђг једноќ просђцања. Јако је било тешко. Ми смо морали, ако не просђчђем данас ту њиву, сутра не можемо да косямо. Е, пошто је то требало да се просђца са ђбађе стране, е, сад] не[мо] ми да изумемо срединђм да просђцамо, а кудеља близу два метра висђка. А ја у по дана, у јакој врућини, у

августовској врућини, забуним се, па не знам сат ку[д] треба д—идѐм, јес ђамо, јес ђамо, не знам на коју ћу страну. Ја сам тако рећи скинула све са себе, а кудеља пошто грѐбе, ја сам све ране направила на рукама. Једва сам чекала да се то заврши. Е, кат сам пресекала, онда су дошли, па смо искосили то, и кат смо искосили повезали, е, са[д] треба да се носи тако рећи на фабрику. Сви се журе, а кад је дошло да се, до примања, сад је, како ћеду примити, како ћеду ти откупити, да—л—ћеду бид задовољни. Свако се борио да има што више метри. Ако дочекаж да се осуши, онда немаш ништа. И тако, кажем да је било јако велико оптерећење. Ми смо чак имали у нашем селу такозвани Јарош, ту су некат краве пасле, ту нам је била откупна станица кудеље, са сви окљани сја носило се ту. То је исто било јако добро за наше село што је ту близу било; не мбраз да идеш у суседна сја, у Гајдобру, шта ти ја знам, у Ратково, Пивнице, а и то се укратило убрзо; сад, ето, уопште не сејемо.

Ја кољко се сећам, по причама наши стари, наше је село премештено за три и по километра на старо[м] месту где је било. Ту су вероватно неки људи који су били надмоћнији од нашег сја, да су имали могућност да га иселе, тако рећи иселе, и наше се село много раселило, по даљим, окљаним, је—ја, селима. Е, сат, пошто су неки тељи да остану овде, тако да су се преселили и почели да граде село. Али, кат су тељи да граде село, наишли су на пар рага. Е по том су дали наше село име Параге.

Кољко се ја сећам, по причама, кад је ово наше село насељено, тако се прича да има једно двеста педесет година. А по причи наши стари, ту ли су нам раселили село, осто је један спомен који су стари дигли, један камени велики крст, који је обележавао где нам је била црква.

(Смиља Псјак, 1931)

(Будимка Пашин, 1929)

Радиња сам, мислим, ишја сам на, на, у задругу на посо, ишја сам ко[д] другок свудан, и кат сам имала деветнајз година удаја сам се. Онда сам живија пар година, па имам једнок сина, и останем удовица о[д] два[сет] седам година. И онда сам, ето, мучиња се стаяно; имала маљу пензију, до[к] га нисам одранија, е, сад је, овај, је, мисим, он велики, завршио шкољу, и запослен, и све, ја са[м] маљу, и болешљива сам, и оперисана сам, и стаяно сам ет по туђим кућама радиња, мисим и свашта, свудан, мучиња сам се свакојако, мисим, стара ми је била кућа, па сам, зна Буда све, па сам, овај, морана да, да је, да рушим зидове, да радим, да, све брез мужа, ето тољке године сам била сама, и, овај, стаяно,

још и данаске мѐрам да пѣтљам и да радим око, син ми још мѐмак и, кажем, јако сам се намучила, јако; и нисам имала велике сретстаѣве за живот, кат сам ђстала, бијо ми је муж ту запослен и погину, и онда сам ја, ѣто, ђд] тђ дђба стјанно преузела цѣли живот. И данаске свѣ мѐрам у кући ѡ да радим, ја свѣ мѣни живо радим сама: ѡ крећим, ѡ мђнујем, ѡ крупним, ѡ крупим, ѡ свиње раним, и чистим свињеце, ѡ штрикам, и хѣкљам, свјашта радим, тако да, овај, да сам имала јако вели. . . Тѣжаг живот. И сат што сам старија, вагда ми сат свѣ тѣже нешто и радити, и не могу, не можем тако да радим ко што са[м] мђгња. А кажем, и док сам била исто девојка, и онда сам пуно радиња, мама ми је била сјаба жѣна, па сам увѣк, имала сам сестру мјаћу, браћа, па сам и за њи још радиња, и браћа сам и држала, и свѣ одгајана. Мисим, јако ми је, ствјрно, бијо тѣжаг живот; сат се мајо поправило. Сад ми је и већа пѣензија, и он има плјату, и дѣла му је дао чѣтир јутра зѣмље, умрђ је и, дђсад није му тѣо ништа дати.

(Живица Данилов, 1940)

Отац ми је бијо инвалит, звао се Радосављев Рада, мђжем ѡ тђ да кажем? Мати се звала Ангелина, звали су је Гина. Кат сам била од дванајз гђдина, онда сам узѣла плјук, за ручице, ишња ђрати и радити пољопривреду са ђђм заједно; пошто није мђго ићи нђгом, онда сам ја мђрала. Радиња сам свѣ пђорске пђслове. Ё онда, овај, имала сам пѣтнајст ѡ по гђдина, са[д] тђ да кажем да—сам—с—удала, је—я—мђжем и тђ? Онда—сам—с удала; па ђд] двадесед гђдина рђдиња сам једно дѣте, мушкђ; п—онда две гђдинѣ, па сам рђдиња жѣнско дѣте. П—онда сам рђдиња и трѣће дѣте; мушкарца. Онда сам ђвде исто радиња пољопривреду, свѣ што гот се радиња. Свѣкрву сам имала. . . Па, кђђпана и сѣјана и свѣ мђгуће, брања кукурус, кудељу косиња, свѣ се онда радиња, мисим, ти пђслови. Па онда ето тако да сам до пђслетка и ѡ задругу ђтшла, и тамђ сам исто радиња, у задруги, свѣ мђгуће овакђ, што постђи, како, шта да вам кажем и, да. Па, тако ѣто да смо живили, онако како смо мђгли дђ краја. Шта би вам јђш да кажем?

Накшѣ је, пошто се кукурузи не бѣру рукама, већ се бѣру кђмбајима, бѣрѣ се, круни се, ради се, шта ја знам; а мѣни је скоро спђредно, једнако. И сад се ја бѣрем рукама. ђђем кђђт сина, па ђђемо па берѣмо; па трѣба баш сутра да берѣмо наше јутро, рукама исто. И онда, ђн ми донѣсе, и ђн ми онда узоре и пђсије, и ѣто тако да ја и дѣда живимо са туђи лѣѣћа. Шта би јђш не знам.

Моја свекрва са мном је заједно ти трџје деце одрањениа. Сын ми је рођен четрдесете године, а четрдес прве је бијо рат. Је—ј—тако бијо, јесте. Онда наџ двѣ смо, муж ми отишо у рат, како да кажем, а наџ двѣ смо радиле пољопривреду. Она ми је чуваја децу, и са мном је кадгот ишла на ниву, крџпала и тако, тѣ је радила. А ја сам стално, стално на послу бија. Тако да, не знам ни како је бијо до послетка. Бежала сам, да не кажем, од Мађара, дошла сам онда кући, и кѣт куће смо све радиле, опѣт по староме. Шта вам знам друго казати кат... Да.

— Марија, па ти знаш, па тѣ, сватови как су и тѣ причај. — Који сватови? — Мисим, кат се удавало, како—ј прѣ бијо. — Аха. Па на пример мене да кажем. — Како—з долазили по девојку, шта се радило, како и све, да зна. — Па шта ћу, Будо, ѣкљала сам, штрикала... — Не, мисим, кат се девојка уда, шта, како се даривало и како је тѣ прѣ бијо. — Боже ми опрѣсти, ај, са[д] да ти кажем, кад и не знам тѣ тако. Не знам. Кат сам се ја удаја, са[д] ћу овако причати, онда ћу вам казати. Онда, овај, мене су одвукли. Да ти јажем, дѣте, не знам ни како је бијо, знаш. Онда ја и свекрва смо биле саме, ѣн војо пити. Са[д] тѣ не водем ни да кажем онда све, је—ј—да, па зато кажем. Онда, овај, радила сам све могуће, шта да кажем, не знам ни како сам се девојчила, шта је петнајст и по година. Ниј ништа. Шта онда то да причам. Не водем то да причам баш тако. А шта овако да причам. — Па шта знаш. Па прѣ си ишла у кољу, ја памтим, сам не знам... — Ё, па да, да, ѣде се ишло прво. Прво се ѣде ишло ко[д] Ђуре. Да, ту се прво ишло, онда ту смо играле, ту су корза водила, мисим, шѣталѣ смо се, онда, овај, игралѣ смо, па нисмо пѣвале, то нисмо. Онда увече идѣмо кући, ис која ѣдемо кући, па правимо рогаљ, мисим, тако на ѣошку, п—онда дође хармоникаш па нам свира, п—онда ми ѣпед играмо, наставимо игру, онда нам је Ђока Мићуров свирѣ и, тако да наставимо игру, разиђемо се и ујтру устанѣмо, као да ниј бијо ништа. Шта ја знам како бѣде. Да те кажем ѣво и ѣно, не знам ни ја, а не водем ни да јажем, кад не знам. Да. — Јесте. — Мајо сам ја девојчила се. Онда ѣто, шта да вам кажем.

— Причај, како је бијо. — Старе смо имали попа, рѣдом ис Карноваца, ѣвде је живијо, ту је и умро у Парага. Па ѣн мојој свекрви дође кући, па каже: "Гино, ка[д] ћете крстити дѣте?" Онда она каже ка[д] ће се крстити, онда ми крстија, крстијо прво дѣте, и: "Какѣ ћете име?", баба каже Данијо, ѣнда сам родила друго дѣте, она се зѣве Данијка, па шта ја знам, бијо је свакојако; није се баш не знам како одѣвало, ни како се одрањивало; дојку, па на сису. А није бијо ко саде, нека, тежности јел

не знам ни ја, да. Да кажем, ју напак, онда ћу... Крпу уста, па место цуцле сисамо лебац и шећер. Е[то] тако је било. Тако се одранило. — Веже се тако, овај, крпа, бела, па се мете ту леба и шећера, па се увече коњцем, па се да да сиса. Ја то памтим, баба је причала. Да, то је било тако. Ткаљ_се, прља_се, штрикаљ_се, све могуће, кажем, све онако шта, старе жене што—с—радиле. А са[д] тога нема. Шта са[д] да кажем; џкнужем ето. А овако, пољопривреду, кажем, највише сам напољу, п—он[да] тако код куће баш и не радим. Ја и деда_смо сат сами, па ка[д] доспем, кад не доспем да џкнам. Немам шта да друго кажем, шта ја знам.

Славу, па, Ђурђевдан слаavimo, лепе, дође нам поп, па освешети кућу, п—онда умреним мај кадгот кољач, па нам присеће, а више не присеће саде нек што је раније било, док је баба била, онда смо то, а сат, обично, кувимо, спремимо, госту_нам дођу, ручамо и пијучкамо и... Онако, ко, шта ја знам казати, ко старији свешт. Кад не знам то тако изводити, да је нешто, лепо овако. Сад овај нараштај, шта ја знам вам казати. Ту се сад и кафе пију и... Све могуће, да. Не знам, кажем, не врџди да диваним кад не знам.

Божии исто слаavimo и саде као и навек. Увек Божића кувимо, обично пеканце кажемо, с маком, п—онда рибу испечемо на зјгину, па онда, овај, дочекамо са Бадњим даном заједно; онда, деда баци фрасе по буџаци, ко иде? — Патка. —П—онда, овај, слаavimo; сутра дан устанемо, у цркву идемо и говоримо речеи: Христо[с] се рђи, врате нам: ваистину рђи, па тако два дана слаavimo, он[да] трећи дан Свет Стјван, шта ја знам, има свечара и... Не знам касти, причам, друг_ми је, кад не знам ништа. Не знам касти.

Са оцом и с мајером нисам неке неприлике јез нешто вако имаја, па не знам то казати_вам ништа. А овако, дружил_смо се, сиграљ_смо се, све могуће овако, не знам, са[д] да вам нешто, не волем да најем кад не знам. Не знам диванити тако, како ви ђете.

А ја онда нђ: "Ајде, мајка, пџвај ми." Онда пџвам јој пџсму. "Па коју_неш ми?" "Ајде: бђлов_сам дђго, лежо мнђго дана, чува_ме џтац, чува_ме нана. По читаве нђи чували_ме тако, питали ме чђесто: је—ј—ти—сада јако?" А она онда каже: "Мајка, па како си питала?" "Па питам тако: уморени џтац, каш, по некад задрџа, али јадна мајка никад мира нема. Ија ми јастуг дйже, или ме пђкрива, и лекове даје и суже прђлива. А када_би мене подмирија тако, прет свџету икону џтде појако. Па се Бђгу мђли: ствђрителу свџета, скини тџшке мџке са мђга дџтета. Од иконе

свѣте крај мене би пала, љубиња, љубиња, па се заплакала. Сажали се Бѣоги како мајка пати, па ангела посла, здравље ми поврати." "П—ето, мајка", каже, "ош им и за мене молиги Бѣгу?" "Опу." Онда нас две так по њиви, причамо, пѣвамо, ја њѣ пѣвам неке пѣсме, она мѣни, шта ја знам, тако је, ето, било. А сад не знам. Не мој ме ни питати кад не знам.

(Марија Данилов, 1921)

(Будишка Пашин, 1929)

Прѣ ми смо били чисти мѣштани у нашѣм сѣљу. Ђе, сат, после рата, имамо што су нам се досѣлили из Босне, има једно две куће овѣ, Словака, и тако, ая смо прѣ били само ми у наше[м] мѣсту. Па онда тако смо, мислим, научили, сви једнако да живимо, једнако да кажем, нисмо се одвајали, ишли смо сви сјожно на посѣб, кат се радило, кат се ослободило трѣбало се градити дѣм, па смо сви ишли као ѣмладина, бацали цѣгле, радили, ту рушили, па онда смо зидали са зидарима, додали, добацвали горе, п—онда смо после као ѣаци ту сѣдили шуму, сад је исто посѣдена. Исто се то тако сјожно у сѣљу организовао и радило, да није се морало плаћати да се уради, да нешто се обнови, сѣдљо се вѣде по сѣљу, и тако да је то било више у нашѣм сѣљу сјожно и заједно, је—я—да, снајка? Тако се то ту радило. А и сат смо према, мислим, сви некако се слажемо. Нема неки велики неспоразума у сѣљу и... Ако су неке игранке и младеш се купи, свако ѣбаља на свој начин, неко је веселији, неко је тишији... И тако, мислим, дос... Мало је сѣљо, ая је доста, нако, заинтересовано и организовано. Нема неки испада, да нако праве, да се ту кѣсе и туку и... Ко што то има на други мѣстима. Код нас је, ја бар, нако, замисљам да је добро. А како ће бити то нико не зна. Па да. Идѣмо радимо, а на сѣљу пуно посла има; кѣ ѣде да ради, има навѣк да ради, а кѣ неће, за тог нема посла никад. Тај онда... Свако живи на свој начин, сви исто не можемо живити. Неко је више заинтересован за посѣб, неко је лакше, неко се лакше у животу снађе, неко теже и тако то, пролази кроз живот како се кѣ снази. Углавном, шта ја зна[м], ми се ѣвде доста смо добро пазили се с комшијама. Снајка и Ђорђе, ѣни су у ѣној кући прѣко баш код нас стајали; ѣвде су неѣви родитељи стајали, а ѣно је била неѣва кућа. П—онда—с наша дѣца, трѣб рећи, заједно ѣ одрасли, и у школу ишли, и добро смо се пазили навѣк. Мица и Стоја и Јѣле и, то су неѣва дѣца. Шта ја зна[м], мѣни су сви били добри; и нарочито дѣцу сам, кат су порасла моја дѣца и неѣва, слагали се, ми смо ту одрасли, па смо се слагали, п—онда су се и дѣца после слагала, и сат кат се виде и пазѣ се и... Тако

да нѣма нѣки, штá ја знам, нѣ знам. Сад једино што нам је ту свѣ ђстајо старији свѣт. Ту имамо прѣко бабу и дѣду, п—онда имамо ту баба Вѣнку, ту сте били, је—я? Кѡ[д] тѣ бабе и кѡ[д] дѣде, па свѣ ми, штá рѣћи, свугди, ја сам још сад ђде најмлађа и мѡј муж; ђвѡ свѣ, мѡји родитељи су ту дрѡга кѡћа исто, двѣ старе дѡше, ту има једна баба и сина, исто стари, тако, младеж је ѡтшѡ у школу, а ми сад нек се мѡчимо како знамо. Једино што је сад, јакше се ради. Сад има кѡмбаји, па се обѣру кукурузи, па има, житѡ се оврше, нѣ носе се цакови, па рѣпу вади линија, нѣ мѡра да се чисти, мајо је тѣхника бѡља и мајо јакше нек прѣ. А сам да тако буде, нѣ треба бѡље. Не сте, сад је мајо криза и скупѡћа. Мѡра се и на тѡ научити. Мајо смо ми раскалашно живили, а сат притѣгљо, па је ђнда тѡ мајо... нѣзгодно. Наша дѣца и нѣ знају, примѣр и тѣ саде, и млађи, нѣ знају штá је криза, а ми смо вѣћ у рату, ми смо, бѡме, знали. Није мѡгљѡ се купити чарапе ни одѣло ни... Па још како нас мама закрпи, па ћутимо, па нѡсимо шта имамо. А кад ја са[д] тѡ њима причам, а они: "Немој нам тѡ причат штá је била." Е па мѡрате знати, и ја са[м], мѣни су причали мѡје бабе и дѣде како је кат су ђни били; ѡрајо—с на једнообразни пљуг, па сѣјали се кукурузи, вако, кажу, у квадѣрат, па чѣтир клипа. А сад ми сѣјемо вако један дѡ другѡг. Па двѡје кѡбља родило на јутру, а сад имамо чѣтворо приколица. Па онда сад, каже нисмо задовољни. Треба да смо задовољни, сам што гѡ[д] чѡвек више има, све вѣћи прѡхтеви. Јеј кажем, прѣ пѡмажеду бабе зѣмљу, па лѣпо, а сад ђнемо тѣпиѡ, па ђнемо кауче, па регале, па свѣ мѡдѣрно, па грѣјање парно, да не јожимо у пѣћ, тѡ имамо, па мѡрамо онда више радити. Онда нѣ можемо да нѣ радимо, онда мѡрамо више радит, сам што сат снага издaje, па је затѡ тѣшко. А иначе, док смо млађи били, тѡ нисмо ђсетили. Какво, радили смо од зајутра, па увече дѡђнемо у шѣс, па наранимо, па вѣчерамо, па ђнда идѣмо да сѣчемо кукурузѡвину. Па до дванајст нѡћу сѣчемо, па ујутру вѣчемо што данас обѣрѣмо, са[д] тѡ таруп истарѡпира, нѣмамо тако мѡрве кѡ прѣ, нѣмамо пѡтребу да сѣчемо. И онда смо јѡжили у пѣћ; паѡрску смо нако имали пралѣну пѣћ, па смо у тѡ пѣћ тѡ јѡжили, па смо се на тѡ грѣјали. Какво, са[д] тѣ пѣћи више на сѣју нѣма. Сат сви ђнемо да смо мѡдѣрни, као у граду, ѣ, онда мѡра на[с] скупље кѡштати, кад су вѣћи прѡхтеви, кат смо научили на јакше. Је—я—нѣ кажем дѡбро? Па да. Ё, сад, мислим вако, штá да ти, штá да ти другѡ, нѣ знам сама нако, штá сад би те још интересѡвало.

Мѡ[д] је ђтаз бијо, његови су родитељи били добровѡљци, а ђстѡ је од три гѡдине иза ѡца сирѡче, а кад је имѡ ђсам гѡдина, ђнда му је маѡи

умрла. Па је одрасто кот стричева и тако. Имџ је девет јутара земље, тџ су му, као, отац је бијо добровџлац, па му је тџ џстало. Е џнда је по занату шустер бијо, џнда је бијо, у Паланци је радијо, као шустер, па је ту тако, кажем, и кот стричева живијо, и сам, и свакако, док се није џженијо. Џнда се џжени с мџјом мамом, џна је из Деспотова. Па се с џџм џжени, па џнда су стајали прво у кџрији, џнда пџсле купе кџћу, ту је наша кџћа дрџга џџд џји, па како су живили; мама је бијла кројачица, а џн шустер, није радијо, напустијо је бијо збок тџ џегове земље пџсџџ, па је радијо земљу, а мама је шџла, па нас је џс тог што је шџла обљачиња; нас је три сџстре бијло. Е џнда, кат се заратијо, отац је бијо џтишо у мџнкаше што кажу, у вџјску, а ми смо с матером џстале, нас три. Па шта смо мџгле; земљу дџназијо да нам дџда да ради, а ми, којко смо мџгле, тџјкџ смо радиле, вџкле џубре и радиле, џнда је, отац и маџи су ми бијли болџшљиви, џнда ту није бијо лекџр. Џнда што је џна баба Дџра рџкла, Бџкер дџктор у Гајдобри, џн је тамо радијо, а мџј отац, кад је слџжијо џрмију, дџктор му је бијо, како да кажем, командџр, јџ како да кажем, а џн је бијо код џџга пџсияни. Џнда су џни јако бијли блиски, дџбри. П—џнда, ако се џџшто ми разболџмо, џнда нас мама вџди у Гајдобру, кџ[д] доктора. Пџшке идџмо ми, па се враћамо, бијло је тџ џнда јако тџшко, џл, џво, прикужијо се. Кад је, овај, отац џнда дџшо, џнда је јако бијо бџлестан, нико није мџслијо да ће преживити; ја сам џмала пџтнајз гџдина, а џн џма џсму. Џн се тако. . . Шта сам сад урадиња. . .

Ту у крају живили. Џнда су, овај, дџназили, што кажу, џџкат партизани. Шта сам ја џмала, пџтнајз гџдина, а ја сам бијла јако осџтљива; кад џни џџкад џџћу дџџћу, а ја чџјџм врата, па каже[м]: "Мама, џма ту џџког код нас?" Каж "Џџџма никог." "Ма џџмџ ти мџне да џџма никог, па ја чџјџм да џџко прича з бабом." "Та", каже, "џџ, џџ прича нико. Ѓјде", каже, "у кџјну да видиш." А џни, џн се сџкрије, ја џџџџџм, џно џџџма никог. Јџ лџгџџм, па џџ могу да заспим, ја џпет чџјџм. Џни се џнда сам здравџ бџјали џћу—л—ја џздати да ту џџко, а тџ кџћа на крају, а мџладе смо ми бијле, џнда кат су џца џдџџли у мџнкаше, џнда је маџи рџкла да више не дџлазе, бџјџја се, ми смо мале, па за време Маџџара, па ако нас, поубџјаџџеду на[с] свџ. Џнда кад је тџ прџшњо, дџшњо ослобоџџње и, причџла сам како су маџу тџрџли гџре на кџдељу да џде и. . . А џно бијо прџтрес, а мама мџја бијла кројачица, па је џмала, тџ прџ није мџгљо купити конџца; џнда је преко тџг дџктора, џ[н] нам спремијо конџца, а џ џн је, вајда, џмџ вџзу с партизанима. Е мама џту[д] дџџсиња лџкове, и та баба Дџра исто. Тџ су, мџслим, тџ је тако бијло. Па, овај, џџ[н] нама

спрѣти тако велике калеме кѣна, њнда мама тѣ иза бѣза мѣтна, у шиф-
 нѣр. Ђ, кат су Мађари претрѣсали кућу, њнѣ се ѣтворе прѣзори, капија,
 врата, свѣ њни претрѣсају, сѣ[д]—ћѣду кшаѣнѣр. А ѡнј нако, кад је гурно
 руку, а ѡн ѡсети тврдо, а ѡн упрѣ у маму пушку, па каже да ѡна види тѣ,
 а ѡна сам, нѣ зна, није знала причати како ѡни причају, каж да ѡн сам
 слободно види, да се не бѣди, да није ништа. Тѣ се сѣнам, кѣ данас да
 је бѣло. А ѡн гурне руку, па кад је извадио кѣнце, а ѡн се ѡнда смѣје,
 па нако руком по, ударе маму: "Нѣ, лан", кѣо, дѣвојке, тѣ за шивѣне,
 кѣсац, ѡма бѣо друкчи; ѡн се припѣ, вагда, да—с—тѣ бѣмбе, јѣл нѣкм,
 ко ѡрѣје, јѣл, а кад је видио да су кѣнци, ѡнда ѡма оканѣ се и пустио
 маму. ѡнда се ослободило, ѡнда нам ѡтац није дошѣо, бѣо заробљен у
 Русији, па није дошѣо после ослобођена једно три чѣтир мѣсеца; а нама
 вѣћ ѡмљу вратили, а шта смо ми мѣгле с мајтером? Ништа. Ишти по
 вшти, па палили тѣ, трѣба ѡрати, нѣма кѣ. ѡнда до гѣл ѡтац није дошѣо,
 ѡнда кад је ѡтац дошѣо, ѡнда смо ѡрали, и ѡнда ѣтој такѣ. Пѣсле је вѣћ
 ослобођене бѣло и ѡма нам је бѣло лакше. Купили онда кѣње, и ту смо
 с кѣмшијем спрѣтали, ѡвим прѣко, једног ми кѣна, једног ѡни, па смо
 тако радили док ни смо мало више стѣорили, да купимо ми нама два, ѡни
 нама. Ђ, пѣсле, ѣто, кат смо ми дорасли, једна сѣстра је кројачица, та је
 у Нѣвом Сѣду, а ѡва је у Паланки, мѣслим, домаћица је, није завршила
 ништа, сам се удала за елѣктричѣра. А је сам ѡстала, ту сам се удѣла и
 ту сам ѡстала с ѡти мѣли стѣри родитѣли, ѣт ѣ ја сам вѣћ сад, имѣм педѣс
 нѣт гѣдина, вѣћ израђена дѣста. Ол дванајо гѣдина сам пѣчѣла да радим,
 па стѣлно, а ѣво, шта се мѣже; такѣ ми је ѡсуђено да до, до краја живѣта
 мѣрам радити, и кѣт куће, трѣба кућу и скувати и ѡпрати и на пиву
 стѣли, и да стѣгнем кѣд ѣи, кат су сѣт стѣри, мама ми ѣма осамдѣсѣд
 гѣдина, а ѡтац ѣма седамдѣсѣт и сѣдам. Па две ѣ по год. . . Је—и, види,
 јѣсу прѣшли? А ми, овај, да, и тако да, овај, кажем, свѣко живи на, на
 свој начин, тако да, шта ја мѣжем, ја сад мѣрам да се бѣрим. И с нама,
 и ѡна су стѣри, па и ѡни ѣт сад ѣду сѣ мнѣм мало и устају кояко мѣгу,
 ја с нама, сѣстрѣ су ѡтишле у град, ѡне живе тамо грацки, нѣрке су ми
 ѣтѣ на граду, а ми се боримо. Ђ сад и сѣи ако заврши, да ѣде даље,
 ми ѣм дѣрати докле мѣжемо, кад нѣ мѣжемо, ѡнда како бѣде. Радѣ смо
 да се нѣ мучи, ко што се ми мучили; а ако не успѣ даље у школу, онда
 ѣво, ѡпѣд, завршио је нѣшто, више зна нѣт ми што смо знали. Јѣл шта ја
 знам, каш тѣзак се ѡкрѣне, такѣ се и време ѡкрѣне, кѣ зна шта свѣ кро[з]
 живѣт мѣж бѣти. Вако, ако је школованији, више зна, ако више ѣде, више
 зна; више мѣж знати нѣт ја што сам ѡвде у, ту се родила, ту одрасла,
 добро, ѣ ја сам учила школу добро, ал ни су ме даље дали у школу, шта, и

оно што сам знала, и оно сам забравила. Па да. Писала сам јатјаницу супер и читала. Годинама нисам писала. Сад ми син отишо у армију, сад ја треба да, он и не пише лирициом. Сад ја читам његово писмо, могу ја да још прочитам, ај већ, већ ми је теже; а кажем, супер сам писала. Нико није могу лепше написати и бље од мене. Нисам писала, нисам имала потребе, и то се једноставно избацило и забравило. Још кад је муж бијо у армији, па после ћерке дџу, нисам потребе имала да пишем, радиш, немаш праксе, онда је готово. Каже он: "Мама, можда да савладаш?" "Могу, немаж бриге." А муж, он мајо, мислим, мање је, он је завршио сам пет разреда основне школе, он мајо теже и пише, а овај, ко пише Станку? Мама. А он сат пише, па пише: мама и баба. А муж љубомџан, каш: "Прво мама, па онда баба." "Па ево ти, пиши, онда ће писати теби. Не мож, кад мама пише, онда мора да напише прво маму, па бабу." А он онда љубомџан, што син прво пише моје име, па онда његово. "Узми па напиши." Он не воле, не иде му то од руке.

(Јеца Попов, 1933)

Овај, по литре сам воде усула, и два јајета без беланцета, два жуманцета са[м] метња у то, мајо соли, и, овај, шећера, и, овај, онда са[м] метња брашна, на по литре воде, којко треба да се мекано замеси. И онда сам замесна мекано, и то је стожјано петнајст минута, онда сам га разољала, па сам поља киле саја, сам га добро измесија, и онда са[м] метња ту једну шаку брашна, па сам опет измесија, и то сам развија, и помазала сам све то. Онда, стожјано је петнајст минута, онда сам, опет се туче оклагијом, вако, туче се; што више тучеш, с отјим лепши. Истучем га добро, онда опет крпу, и покријем, и стојим петнајст минута; у трипут сам тако. Онда поља сага стоји, и онда сечем, правим как ја оћу, и метем да—с—пече. Сад пробашеш, сам да се испече још два тепсија.

Ја сам вако, овај, шест, по ше[ст] сам пекла у тепсијциу мајо, по шест јаја испечем, направим, утучем, па направим ко торту, онда на четир деља; онда фиљујем маргарина, утучем[м] маргарин и метем ту овога, лимуна нацедим, а у то тесто мешем и, овај, ораса. Самелем орасе, па мешем.

Ше[ст] жуманцади и ше[с] беланцади. Прво тучем беланцади, онда, овај, утучем, кад буду беланцади готова, онда метем жуманцади. Онда, ако ћу, метем шест кашика, овога, ораса, у тај, у то, и једну кашику брашна. Онда—с то пече. Онда опет[т] тако, шест, па опет шест на четири. Онда буде лепа, дебеса и... Јако буде лепа.

Два јајета разбијем, и мѣтѣм, тако, дѣбру прѣгршт брашна, и, овај воде, и дѣбро, тврдо замѣсим; баш сам јуче правља, нѣ да—з—били, сам тако. И онда дѣбро измѣсим и[х], и мѣтем маја соли. И онда и[х] развијем. И онда кад вода врѣ, онда сам резанце сипам и мѣша[м] мајо да врѣ, ма, супер буду лепи. Па танко исекла и[х], сам тако. Па буде, за четир ђособе да могу ђести, сасвим дѣста. Којко је, ђво, оклагије, ја тѣ развијем. . . За четир ђособе да рѣчају рѣзанѣца. За четир ђособе да рѣчају, мѣслим, паприкаш с рѣзанци, или гѣвеђи гѣлаш, јѣ шта кѣ прѣви.

(Будимка Пашин, 1929)

Мѣжем кѣсти, имаја сам трѣ дѣце, два сѣна и јѣдну ђѣрку. Та ми ђѣрка у Новом Сѣду, тамо је удѣта, а ђвај, ђна је најстѣрија; а ђвај, што је, овај, најмлађи, тај ми је живијо осамнајз гѣдина, није имѣ пуно осамнајз гѣдна, дѣбијо на плѣћа, имѣ је туберкулозу. А тѣ онда није бѣло лѣкѣва, и лѣчили га, и дѣ ни смо водили, и на Вѣѣнац, и у Новн Сѣд, бѣјо у Бѣтанији, и тако смо. Вуко о[д] три гѣдине. Чѣк смо из Нѣмачке добијали, нѣкѣ, ђвѣ, Пѣс—таблѣте, и тѣ, стрептомидѣн и. . . Онда тѣ бѣло и скупо, мѣгло купит јѣтро зѣмље скѣро. Двѣ илѣде и ђсам стѣтна смо дали за јѣдан грам. А шта ђеш, ѣјде, жѣо нам је. И тако је умро, педѣз дрѣте гѣдине, такѣ мѣад. Ђ, сѣд, ђвај дрѣти, оѢѣнијѣ се, има и Ѣн трѣ дѣце, два сѣна и ђѣрку. Вѣрка му је Новом Сѣду, тамо је удѣта, удѣла се, а ђва двојица, Ѣни су, оѢѣнили су се сѣде. Јѣдан има двѣ девојчице, јѣдна илѣ у забавиште, јѣдна је мѣађа. А ђва дрѣга је кѣт куће, нѣ илѣ нијде. И пријмила ја нѣга, ѣнука тѣг, код мѣне. Кад нѣмам сѣна, Ѣнда сам пријмила нѣга, а Ѣнај дрѣга је Ѣстао са мѣтером. Тн има, Ѣн је мѣађи; Ѣн има дѣчка јѣднѣг. А тај сѣн ми је имѣ четрдѣз дѣвед гѣдина. Радијо, пѣор бѣјо већ, имају зѣмље. И ишѣ да прѣска крѣмпѣр, па мѣто прѣскалицу, већ за трактор. И ка[д] дошѣ тѣ, није ишѣ улицом, Ѣтуда, кѣлдрмом, већ Ѣнуда, исприј[д] Вѣрѣве куће, Ѣнијм пѣтем, па се пѣњо гѣре. И јѣдѣмпутѣ је тѣда ишѣ, и ишѣ ђвај мѣађи сѣн са нѣме; и Ѣн лѣпо кѣж нѣму: “Ђѣбо, нѣмој дрѣк пѣт ићи тѣда, није дѣбро”, како се пѣње, нѣзгодно, прѣскалица тѣшка. И ка[д] дошѣ кѣћи, рѣчѣ, Ѣ, сѣ[д] Ѣе Ѣпѣд ићи, ђвај мѣађи Ѣнда није ишѣ; Ѣн је ишѣ сам. И Ѣпѣ[т] тѣда ишѣ. И кад је ишѣ, пѣпѣ се го. . . Пѣчо—с пѣњѣд гѣре на кѣлдрму, нај да је тѣм^о ниѣа. И Ѣтуда ишѣ јѣдно вѣзѣло, кѣла, шта је ишѣло, а Ѣн, како се пѣњо, па мајо да скрѣне, Ѣјѣ се да Ѣе запѣти, а прѣскалица јѣш није бѣла гѣре, и прѣскалѣца превѣче у Ѣнај] јѣндег, баш кѣ[д] Вѣрѣа. И тѣ је пѣо, и трактор га пѣклопи, и живијо три дана. Онда су га тѣ јѣдва, јѣдва, ѣуди, трактор, извѣкли, а јѣж гѣвѣријо.

Ту му пукло, сав је бијо и унутри изљупан и крклъџо, и однесу_га, ђнда ђма, један је сљабашки ветеринар, све извади ис кђна, и однесу_га, ђн сам наручива: "Купијо сам кђна у Селенчи, бабо мђђј, ти пљати што још трђба, кђякђ сам ја", каже, "дао, и доведи кђна, кад ја дођем кући, ја ћу", каш, "тђ све срђдити." И однесу_га за Нђви Сађ, из Нђва Сађа у Ковиљачу; тамђ_су ти некретни. И три дђна живијо. И жена, снаја, ишла са њиме тамо, и ћерка; ћерка се вратијла, а жена ђстала. И ујутру ђма_је ишђ мђј муш, као, кад је ђтишо, лђђпо дивђни још. И дивђнијо, и дивђнијо, а жена није долазијла кући. И кад, сутра дан, а та мђја ћерка из Нђва Сађа, увече, да, ђна јави, каже: "Мама, спреми се ујутру у шђђст) сђти, да идђмо", каж, "ја не могу", каже, "истрпђти да га не видијм." И тако, дође ђна и зђт, и ђдемо; кат смо ми ђтишли, улазијмо унутра, сђстра_нас вђди, каж: "Немђјте да пљачђте." Ди мђжеж да не пљачеш. А ђн, јадан, лђжи, а тђговђ_му ђбесили, и ту бушили, сав је бијо крвав. Па прђбали свђшта. А ђн и ова, ћерка, мђни_се нђге скраћале, зђт ђстђ ђма тамо з доктђорима, и... А ћерка напређд. Кад је дошла до нђга, сђстра каже: "Петре", каже, "пђзнајеш кђ је ђво?" "Мђја сђстра." А ђна_га лђби и пљаче. А ја дошла ближе: "Пђзнајеш кђ је ђво?" А ђн глђда, ни пђ рђђчи није казо. А ја га лђбим, па реко: "Твоја мама." А ђн дрма гљавом, зна ђн, сам што није мђго да каже, жао му бијо...

А дђда_ми је ет исто бијо ђлестан, имђ шећер, и тако сам провђла мђј век, у кафђни бијла сљушкиња цђног вђђка, радијла. Наз двоје, тђ ниј нико радијо кђяко смо ми. Четрдђст и кђяко, ђд) двђст ђсме гђдне_смо радили, па, једно четрдђз гђђина. И сами. И тамо смо код Назе, једна бијла, прво, пђсле кафђна, ђвде смо затвђрили, ђнда смо тамо радили, и тако, ђто, некретна цђног вђка. А дђда, ајађ, з дђђом сам се намучијла, гђдину дана. Бијо је ђлестан, шећер, па пђсле ниј мђго ни да иде, па није мђго да се пђсяужђ. Па јађ, кђяко, зна ђна, кђяко сам се направијла...

Имам пђђнзију, осамнајст милијђна имам пђђнзије_и так, живим. Имам свега, сам немам срђће, ето...

Па правим, ђто, и на суво, а правим и за тђ, резђнце, и ваљушке. Ако ваљушке, је_ја, ту, мђтђм прво кромпђр да се скува, ђнда, мђтђм за нас кђяко трђба, једну прђгрђжт), двђђ, и ја је мђтђм, и мајо мяђке вђде ђсолим, и тако, замђсим тђђсто, и ђнда, ако ваљушке, ја кђдам. А резђнце исто тако. Ја је мђтђм, брашна, и мајо вђде, и замђсим и рђзвијем. Рђзвијем, ая ђнда сђђем. Оклагијом рђзвијем, и сђђем резђнце, нако. И буде лђђпо. Правим и са сиром, тђ што вђју, а некад и макарђне купим ђне, имам и

сад једну пакљу. П—онда вољу са сиром то. А Ранко, он воле са макџом резанце. Јао, њему мџрам посебно, и једни и други да правим, кад воле режанца...

Накџ, мирни нису. А он, досадио му, целу нџн кџпају, па лџпају. А он мџр да устаје. Кад џде, а џни, мјади, па... А, ту нџн, а њему досадио, неће сад устати; кад он џтишо, џни_се уплеђи и удавили се, џба два, веђики. Џнда_је, штџ не; исско узице, и ајде. А имџ_је увек и крава, и биџџва! Кажем ти, ая није теџ ни да дџже, џни спавају докле џнеду: "Па Пџро, па њемџ тџ радити." "Неџка, те џу ја, те мџни није ништа, ја порадџм." Краву помџзе, однџсе млџко, дџџе на дџручак, и џнд џ[н] на џиву. А џвај, кажем ти, сад, што је код мџне, џн је, овај, исто завршиџо, па је радиџо мајо и кејнерисо. Дџда говџриџо да јџдан, ма кџји, да... Нећеду, не вољу пијане лџде, неће.

А и џна_је дџбра. Дџбија плџту, дџнеђа ми пџт милиџна, дџна. "Та штџ—ш ми давати, имџм ја нџваца. Џстала_је изџ деде, не требџ ми." "А, не, мајка, сам тџ узми, кџп теџи штџ џш, кџцелу, ия штџ џш." Дџбро. Саде, прџшли пџт кад је дџбија, кџпија ми два, овај, за брисџње сџда, два саявџџта...

Јџ кџва[м], мџсџсим, штџ кџџ воле; кџселе гџбанице вољу с макџџм. По пџџт рџди ја намџсим гџбанице. С вишњама, џвај Цвџта не једе посно, тај зџт, њему направџм јџдну теџсиџу, неће ни масно, ни... Вишња, да се разџде џна, џна гџбаница, погџча. Направџ[м] му свџга.

(Загорка Марјанов, 1911)

Живџта, живџта свакојџкџг; и дџбрџг, и лџџџг.

(Даринка Дамјанов, 1909)

